

Regionalna Polityka Miejska Województwa Śląskiego

Załącznik nr 1 do Uchwały Nr 2703/297/VI/2021 Zarządu Województwa Śląskiego z dnia 15.12.2021 r.

KATOWICE, GRUDZIEŃ 2021

Zarząd Województwa Śląskiego

pod kierunkiem Marszałka Województwa Śląskiego Jakuba Chelstowskiego

Opracowanie:

pod kierunkiem dra Marcina Barona z Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach,
Konsultanta ds. Regionalnej Polityki Miejskiej Województwa Śląskiego

Redakcja:

Departament Geodezji, Gospodarki Nieruchomościami i Planowania Przestrzennego

Referat Planowania Przestrzennego

Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego

ul. Dąbrowskiego 23, 40-037 Katowice

politykamiejska@slaskie.pl

Spis treści

WSTĘP	4
I. NAJWAŻNIEJSZE UWARUNKOWANIA DIAGNOSTYCZNE	9
System osadniczy	9
Współpraca	18
Demografia.....	20
Krajobraz miejski	30
Środowisko przyrodnicze	38
Rozwój terytorialny	48
Inicjatywy obywatelskie i aktywność społeczna.....	50
Obszary strategicznej interwencji polityki regionu	54
Inwestycje i budżety lokalne	59
Koncepcje rozwoju i polityka miast.....	69
Rynek nieruchomości mieszkaniowych	79
Wnioski.....	81
II. POLITYKA MIEJSKA W DOKUMENTACH PONADREGIONALNYCH	84
Miejskość	84
Cel miejski ONZ	85
Agenda miejska Unii Europejskiej	87
Unijna polityka spójności, Zielony Ład.....	90
Strategia na rzecz odpowiedzialnego rozwoju	93
Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego	95
Krajowa polityka miejska	97
III. WYZWANIA DLA ROZWOJU OBSZARÓW MIEJSKICH	101
Adaptacja do zmian klimatu	101
Demografia i preferencje lokalizacyjne ludzi młodych	106
Rewitalizacja	119

Suburbanizacja.....	120
Zarządzanie rozwojem miejskich obszarów funkcjonalnych.....	125
Zrównoważona mobilność miejska.....	128
Nowoczesna gospodarka i inkluzywne rynek pracy.....	132
IV. WNIOSKI Z CZĘŚCI ANALITYCZNEJ – SYNTEZA SWOT.....	138
V. ROLA I CEL GENERALNY RPM	149
VI. CELE OPERACYJNE RPM I DZIAŁANIA.....	151
VII. REKOMENDACJE.....	166
VIII. PONADLOKALNE PROJEKTY FLAGOWE WSPIERAJĄCE ROZWÓJ OBSZARÓW MIEJSKICH.....	171
IX. SYSTEM WDRAŻANIA	178
X. RAMY FINANSOWE.....	181
XI. SYSTEM MONITORINGU.....	182
XII. ZAŁĄCZNIKI.....	189
1. Lista uczestników prac	189
2. Bibliografia	191
3. Źródła internetowe.....	194
4. Spis map	195
5. Spis tabel	196
6. Spis wykresów.....	197
7. Spis rysunków	197
Stosowane skróty:.....	199

WSTĘP

Samorząd województwa jest współodpowiedzialny za kreowanie i wdrażane procesów rozwojowych w regionie. Regionalna Polityka Miejska Województwa Śląskiego [RPM] stanowi odpowiedź na istotną rolę miast w przestrzeni najbardziej zurbanizowanego województwa w kraju. Regionalna Polityka Miejska ze względu na swój horyzontalny i zintegrowany charakter jest elementem systemu dokumentów strategicznych samorządu województwa, opracowywanych w procesie aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”¹. W związku z powyższym jej realizację należy rozpatrywać w szerszym kontekście i uwzględniać w niej także kluczowe ustalenia będące domeną innych dokumentów sektorowych, które już zostały opracowane lub są sporządzane tj. m.in. Regionalnej Polityki Rewitalizacji Województwa Śląskiego, Strategii Polityki Społecznej Województwa Śląskiego na lata 2020-2030, Regionalnej Polityki Rozwoju Gospodarczego Województwa Śląskiego, Strategii Rozwoju Systemu Transportu Województwa Śląskiego, Terytorialnego Planu Sprawiedliwej Transformacji, Regionalnego Planu Działań na rzecz klimatu oraz Polityki Gospodarki Niskoemisyjnej dla Województwa Śląskiego².

Od wielu lat w regionie prowadzone są prace badawcze i analityczne ukierunkowane na rozpoznawanie i wzmacnianie powiązań między ośrodkami miejskimi województwa śląskiego. W formule studiów nad przyszłością były one przedmiotem m.in. dwóch projektów foresightowych zakończonych na przełomie I i II dekady tego stulecia: „Wyzwania zrównoważonego użytkowania terenu na przykładzie województwa śląskiego - scenariusze 2050”³; „Foresight technologiczny rozwoju sektora usług publicznych w Górnośląskim Obszarze Metropolitalnym”. Z szerokim udziałem różnych grup interesariuszy rozwoju miast, prace te prowadziło konsorcjum Głównego Instytutu Górnictwa, Politechniki Śląskiej i Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach. W środowiskach naukowych realizowano również mniejsze projekty badawcze dotyczące analizowanej tematyki. Szczególny dorobek w tym zakresie ma Obserwatorium Procesów Miejskich i Metropolitalnych koordynowane przez Uniwersytet Śląski, współtworzone przez osiem jednostek naukowych. W ostatnich

¹ Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”. przyjęta Uchwałą Sejmiku Województwa Śląskiego nr I/24/1/2020 z dnia 19 października 2020 r. <https://www.slaskie.pl/content/strategia-rozwoju-wojewodztwa-slaskiego-slaskie-2030>.

² Polityka gospodarki niskoemisyjnej dla województwa śląskiego. Regionalna polityka energetyczna do roku 2030 wraz z podsumowaniem i uzasadnieniem, przyjęta Uchwałą Zarządu Województwa Śląskiego Nr 2873/194/VI/2020 z dnia 9.12.2020 r., <https://www.slaskie.pl/content/gospodarka-niskoemisyjna>.

³ Wyzwania zrównoważonego użytkowania terenu na przykładzie województwa śląskiego - scenariusze 2050, pod red. L. Trząskiego, GIG, Katowice 2012.

latach prowadzone były również w różnej skali analizy dotyczące transportu w miastach (badania ruchu, badania zachowania, itp.). Najbardziej rozbudowanym badaniem było „Studium Transportowego Subregionu Centralnego Województwa Śląskiego”, opracowane na potrzeby Związku Gmin i Powiatów Subregionu Centralnego Województwa Śląskiego.

Równolegle w regionie narastała potrzeba i wola zdefiniowania własnej polityki miejskiej województwa. Regionalne Centrum Analiz i Planowania Strategicznego [RCAS] w Urzędzie Marszałkowskim Województwa Śląskiego zrealizowało projekt „Strategiczne Zarządzanie Zmianami”, w ramach którego zbadano potencjał rozwojowy funkcji metropolitalnych obszarów aglomeracji miejskich w województwie śląskim⁴. Najważniejsze wyniki prac badawczych oraz opracowań studialnych prezentowane są w serii Zeszytów Analizy RCAS⁵. W 2014 r. powstał pierwszy w tym zakresie dokument programowy pt. „Koncepcja Regionalnej Polityki Miejskiej Województwa Śląskiego” [KRPMWSL]. Koncepcja określała założenia regionalnej polityki wobec miast oraz kryteria selekcji kluczowych projektów regionalnych w oparciu o przesłanki wynikające m.in. z Krajowej Polityki Miejskiej [KPM]. W tym drugim przypadku chodziło głównie o preferowanie dużych, regionalnych nie tylko z nazwy, projektów rozwojowych, które miałyby większe możliwości oddziaływania na zmiany strukturalne w regionie niż projekty małe, lokalne, ograniczające się do pojedynczych gmin. KRPMWSL była zorientowana na wypracowanie podstaw koncepcyjnych prowadzenia polityki wobec miast w specyfice województwa śląskiego. Misją polityki miejskiej zaproponowanej w tym dokumencie była metropolizacja regionu rozumiana jako rozwój metropolitalny Metropolii Górnośląskiej połączony z metropolizacją pozostałych trzech Aglomeracji miejskich. Metropolizacji podporządkowano inne działania, związane z reurbanizacją i przywracaniem żywotności sektorom starej gospodarki w regionie, co określano mianem redevelopment. W procesie opracowania niniejszej RPM dokonano analizy zapisów

⁴ Analiza potencjału rozwojowego funkcji metropolitalnych obszarów aglomeracji miejskich województwa śląskiego, będących ośrodkami wzrostu gospodarczego województwa śląskiego w kontekście procesów zachodzących na regionalnym rynku pracy - kultura i przemysł kreatywny <https://rcas.slaskie.pl/content/analiza-potencjalu-rozwojowego-funkcji-metropolitalnych-obszarow-aglomeracji-miejskich-województwa-slaskiego-bedacych-osrodkami-wzrostu-gospodarczego-województwa-slaskiego-w-kontekście-procesow-zachodzących-na-regionalnym-ryнку-pracy---kultura-i-przemysł>.

⁵ Analizy RCAS, Zeszyty 1/2012-11/2020 <https://rcas.slaskie.pl/content/zeszyt-analizy-rcas-112020>.

KRPMWSL i sformułowano Rekomendacje do Regionalnej Polityki Miejskiej Województwa Śląskiego ⁶.

Polityka miejska zgodnie z definicją zawartą w art. 21a ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, to zespół działań prawnych, finansowych i planistycznych na rzecz zrównoważonego rozwoju miast i ich obszarów funkcjonalnych, mających na celu wykorzystanie potencjału miast i ich obszarów funkcjonalnych w procesach rozwoju kraju, regionu poprzez wzmocnienie zdolności miast i ich obszarów funkcjonalnych do pobudzania wzrostu gospodarczego i tworzenia trwałych miejsc pracy oraz poprawy jakości życia mieszkańców.

W wyniku wprowadzonych w 2020 r. zmian ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, od 1 stycznia 2026 r. zostanie uchylony, odnoszący się do polityki miejskiej, rozdział 3a. Nie oznacza to jednak pozbawienia samorządu województwa kompetencji w zakresie podejmowania inicjatyw, programowania i prowadzenia polityki miejskiej, która z uwagi na swój horyzontalny charakter realizowana będzie poprzez politykę publiczną.

Rolą RPM jest koordynacja polityk branżowych odnoszących się do miast oraz tworzenie na poziomie regionalnym sprzyjającego otoczenia organizacyjnego dla efektywniejszego prowadzenia działań na rzecz rozwoju miast i większego ich współdziałania.

RPM eksponuje wolę samorządowych władz regionalnych do dalszego wzmocnienia pozycji samorządu województwa jako koordynatora i animatora działań rozwojowych podejmowanych w przestrzeni regionalnej we współpracy z samorządami lokalnymi. Postanowienia polityki składają się na interwencję publiczną, która zakłada harmonijny rozwój całego regionu, zarówno w sferze społecznej, gospodarczej jak i przestrzennej – przy wykorzystaniu potencjałów terytorialnych i likwidacji barier rozwojowych poszczególnych obszarów. Beneficjentami tak rozumianego rozwoju będą wszyscy mieszkańcy województwa oraz osoby odwiedzające region, zaś jego priorytetem będzie rozwój społecznie wrażliwy oraz zagwarantowanie jak najlepszej

⁶ M. Baron, R. Pyka, F. Kuźnik, A. Zygmunt, Ł. Trembaczewski, Z. Kamiński, S. Sitek: Rekomendacje do Regionalnej Polityki Miejskiej Województwa Śląskiego, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach i Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katowice 2018.

jakości życia. Tym samym wdrażanie RPM zapobiegać będzie narastaniu dysproporcji terytorialnych i społecznych.

Samorząd regionalny jest zobligowany do zapewnienia integralności założeń strategicznych na poziomie krajowym i regionalnym. Ważne jest to również w aspekcie przygotowania się do realizacji europejskiej polityki spójności na lata 2021-2027. Realizując powyższe RPM wpisuje się w Strategię na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju [SOR], Cel 6: Poprawa warunków rozwojowych miast województwa śląskiego Programu dla Śląska, Krajową Strategię Rozwoju Regionalnego 2030 [KSRR] oraz jest zgodna z zapisami Krajowej Polityki Miejskiej 2023 i założeniami co do jej aktualizacji w perspektywie roku 2030.

Prezentowana RPM stanowi efekt prac analitycznych oraz debaty regionalnej. Istotnym elementem dotychczasowej dyskusji były warsztaty organizowane w okresie od maja do grudnia 2019 r. Ich celem było przede wszystkim pozyskanie wiedzy na temat potrzeb, aspiracji rozwojowych i pomysłów projektowych po stronie partnerów. W warsztatach udział wzięli członkowie Wojewódzkiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej [WKUA], przedstawiciele środowisk samorządowych, badawczo-naukowych oraz organizacji samorządowych i ruchów miejskich.

Ponadto w okresie formułowania RPM za pośrednictwem elektronicznego formularza przeprowadzono badanie ankietowe. Stanowiło ono instrument wspierający samorząd województwa w rozpoznaniu potrzeb rozwojowych w regionie i sformułowaniu w oparciu o nie interwencji publicznej opisanej w RPM. Dzięki niemu możliwe było zidentyfikowanie typów projektów oraz projektów flagowych, które potencjalnie mogłyby zostać sfinansowane ze środków Funduszy Unijnych wdrażanych w regionie. Wnioski będą również pomocne przy formułowaniu postulatów samorządu regionalnego względem instrumentów i programów opracowywanych na szczeblu centralnym.

W procesie opracowania RPM przeprowadzone zostały wieloaspektowe konsultacje, w tym z udziałem WKUA. W ramach konsultacji zorganizowano seminarium, na które zaproszeni zostali Prezydenci i Burmistrzowie Miast województwa śląskiego oraz członkowie WKUA. Seminarium to stanowiło podsumowanie prac nad polityką miejską i było okazją do wyrażenia uwag i opinii do zaprezentowanego podczas spotkania projektu Regionalnej Polityki Miejskiej.

Do RPM sporządzona została Prognoza oddziaływania na środowisko projektu Regionalnej Polityki Miejskiej Województwa Śląskiego.

W strukturze RPM wyodrębniono część poświęconą najważniejszym uwarunkowaniom polityki miejskiej w regionie. Stanowi ona syntezę prac diagnostycznych wykonanych w latach 2019-2021. Kolejna część dotyczy ustaleń na przyszłość. W niej sformułowano zasady i cele RPM oraz działania samorządu regionalnego, a także wskazano flagowe projekty ponadlokalne. Integralną częścią RPM są zagadnienia związane z wdrażaniem oraz monitorowaniem polityki.

I. NAJWAŻNIEJSZE UWARUNKOWANIA DIAGNOSTYCZNE

Niniejsze ustalenia, prezentujące najważniejsze zjawiska w strukturze funkcjonalno-przestrzennej województwa, opracowane zostały z uwzględnieniem strategicznej diagnozy regionalnej oraz prac analitycznych dedykowanych przygotowaniu RPM.

SYSTEM OSADNICZY

Województwo śląskie posiada historycznie ukształtowaną, policentryczną sieć ośrodków miejskich, która sprzyja rozprzestrzenianiu się procesów rozwojowych.

System osadniczy regionu składa się z 1 365 miejscowości, w tym z 71 miast, które tworzą sieć o gęstości 58 miast/10 tys. km². Miasta funkcjonują jako gminy miejskie (49 ośrodków miejskich, w tym 19 miast na prawach powiatu) oraz miasta zlokalizowane w gminach miejsko-wiejskich (22 ośrodki). Ich wielkość charakteryzuje duża rozpiętość. Największym miastem w 2020 r. w regionie są Katowice - 290,5 tys. mieszkańców, a najmniejszym Sośnicowice - 1,9 tys. mieszkańców. Na obszarze województwa śląskiego utworzona została Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia [GZM], licząca 2,2 mln. mieszkańców, w skład której weszło 28 miast⁷.

Współczesna sieć miast na obszarze województwa śląskiego jest wynikiem przeobrażeń trwających od I połowy XIII w. (Mapa 1)⁸ Wówczas najważniejszymi i największymi były: Racibórz i Bytom. Pozostałe miasta były niewielkie (liczba mieszkańców w nich nie przekraczała 1 tys.), zlokalizowane na szlakach handlowych. W kolejnych wiekach, aż do rewolucji przemysłowej sieć miejska ulegała niewielkim zmianom. W 1800 r. na w granicach obecnego województwa śląskiego znajdowały się 44 miasta. Intensyfikacja urbanizacji nastąpiła w wyniku XIX wiekowej industrializacji, wzmacnianej dynamicznym rozwojem kolei żelaznych.

Po roku 1990 liczba miast w województwie śląskim wzrosła o 11, w tym w 9 przypadkach (Bieruń, Łędziny, Rydułtowy, Wojkowice, Imielin, Pszów, Miasteczko Śląskie, Radlin, Radzionków) był to proces odzyskiwania przez miasta

⁷ Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia (GZM) z siedzibą w Katowicach, będąca związkiem metropolitalnym jest zrzeszeniem gmin województwa śląskiego. W jej skład weszło 41 gmin: Będzin, Bieruń, Bobrowniki, Bojszowy, Bytom, Chełm Śląski, Chorzów, Czeladź, Dąbrowa Górnicza, Gierałtówice, Gliwice, Imielin, Katowice, Knurów, Kobiór, Łędziny, Łaziska Górne, Mierzęcice, Mikołów, Mysłowice, Ożarówice, Piekary Śląskie, Pilchowice, Psary, Pyskowice, Radzionków, Ruda Śląska, Rudziniec, Siewierz, Siemianowice Śląskie, Sławków, Sosnowiec, Sośnicowice, Świerklaniec, Świętochłowice, Tarnowskie Góry, Tychy, Wojkowice, Wry, Zabrze i Zbrostawice. Ustawa z dnia 9 marca 2017 r. o związku metropolitalnym w województwie śląski. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 26 czerwca 2017 r. w sprawie utworzenia w województwie śląskim związku metropolitalnego pod nazwą „Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia”.

⁸ Krzysztofik R., Miasta województwa śląskiego [w:] R. Kaczmarek (red. nauk.), Encyklopedia województwa śląskiego, t. 1, Instytut Badań Regionalnych Biblioteki Śląskiej, Katowice 2014.

autonomii, po przeprowadzonym w latach 70-tych XX w. procesie aglomerowania form osadniczych w większe jednostki administracyjne. Natomiast w 2 przypadkach - Sośnicowice i Krzanowice nastąpiła restytucja praw miejskich dla dotychczasowych wsi, którym w przeszłości odebrano prawa miejskie.

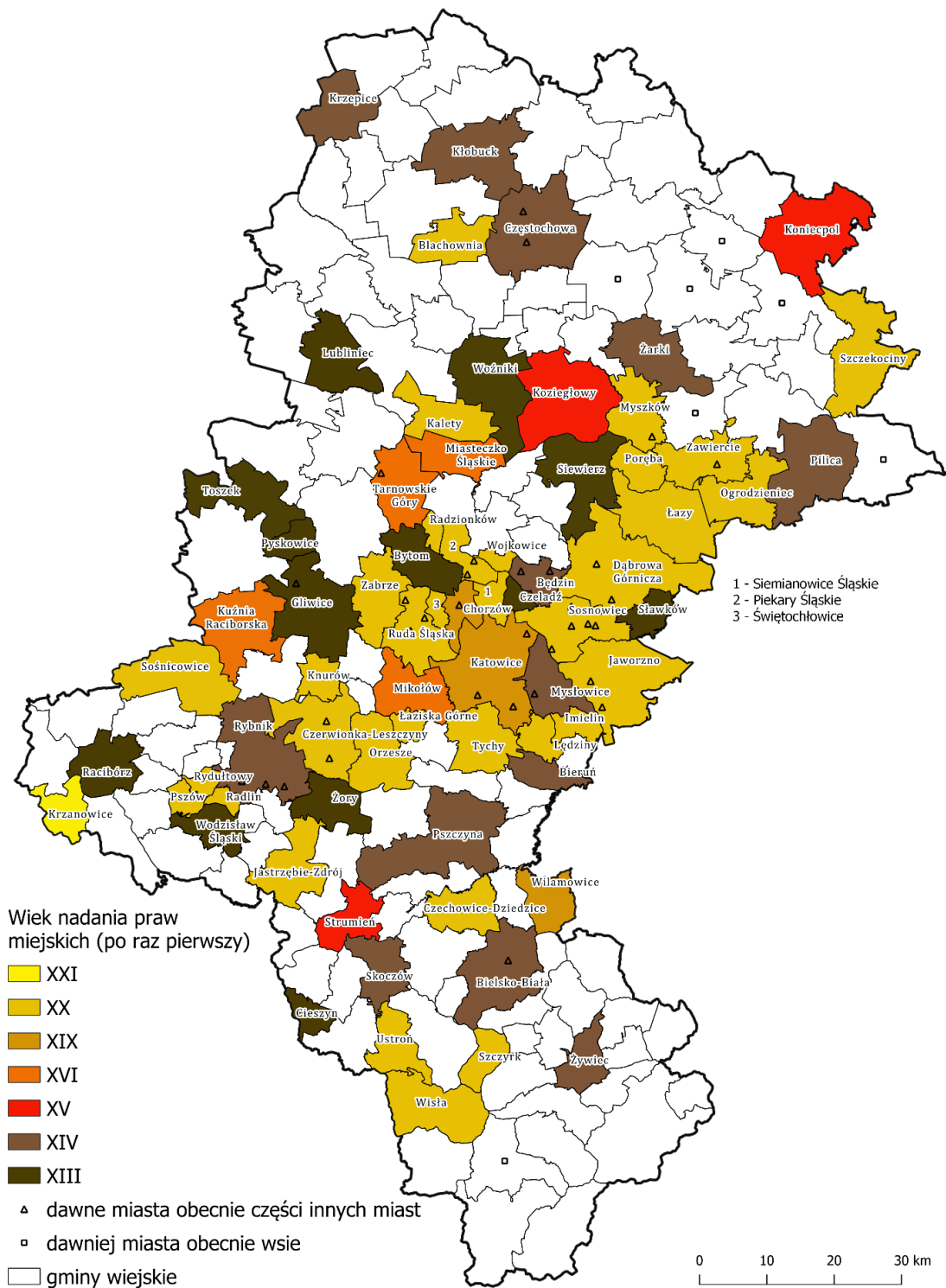
Do największych miast liczących powyżej 200 tys. mieszkańców należą: Katowice, Częstochowa, w grupie miast o liczbie mieszkańców od 100 tys. do 200 tys. znajdują się: Sosnowiec, Gliwice, Zabrze, Bielsko-Biała, Bytom, Ruda Śląska, Rybnik, Tychy, Dąbrowa Górnicza i Chorzów. Wśród miast o liczbie mieszkańców od 50 tys. do 100 tys. są: Jaworzno, Jastrzębie-Zdrój, Mysłowice, Siemianowice Śląskie, Żory, Tarnowskie Góry, Będzin, Piekary Śląskie, Racibórz. Natomiast w grupie miast o liczbie mieszkańców od 20 tys. do 50 tys. zawierają się: Świętochłowice, Zawiercie, Wodzisław Śląski, Mikołów, Knurów, Cieszyn, Czechowice-Dziedzice, Czeladź, Myszków, Żywiec, Czerwionka-Leszczyny, Pszczyna, Lubliniec, Łaziska Górne, Rydułtowy i Orzesze. Do najmniejszych miast (poniżej 20 tys. mieszkańców) należą: Bieruń, Pyskowice, Radlin, Radzionków, Łędziny, Ustroń, Skoczów, Pszów, Kłobuck, Wiśla, Blachownia, Wojkowice, Poręba, Imielin, Kalety, Miasteczko Śląskie, Sławków, Łazy, Koniecpol, Szczyrk, Siewierz, Kuźnia Raciborska, Żarki, Krzepice, Woźniki, Ogrodzieniec, Szczekociny, Strumień, Toszek, Wilamowice, Koziegłowy, Krzanowice, Pilica, Sośnicowice. Ze względu na swoje wysokie walory lecznicze, przyrodnicze i krajobrazowe oraz warunki klimatyczne miasto Ustroń ma status uzdrowiska.

Miasta zróżnicowane są również pod względem powierzchni. Największym miastem jest Dąbrowa Górnicza (189 km²), a następnie kolejno Katowice, Częstochowa, Jaworzno liczące powyżej 150 km² (GUS, 2020). Natomiast wśród najmniejszych powierzchniowo miast w gminach miejsko-wiejskich o powierzchni poniżej 10 km² znajdują się kolejno Łazy, Strumień i Pilica zaś najmniejszym miastem są Krzanowice (3,1 km²). Najmniejszym miastem na prawach powiatu w województwie śląskim i w Polsce są Świętochłowice - 13,3 km².

Istotnym problemem, który dotknął szczególnie województwo śląskie, jest także kurczenie się miast, a już niemal wyjątkowym - rozpad struktur administracyjnych niektórych z nich na prawie unikalne w skali Polski zjawisko suburbanizacji „przesuniętej” i „wewnętrznej”, związanej z metropolitalnym układem policentrycznym o charakterze poprzemysłowym. Zarządzanie miastami przy spadku populacji

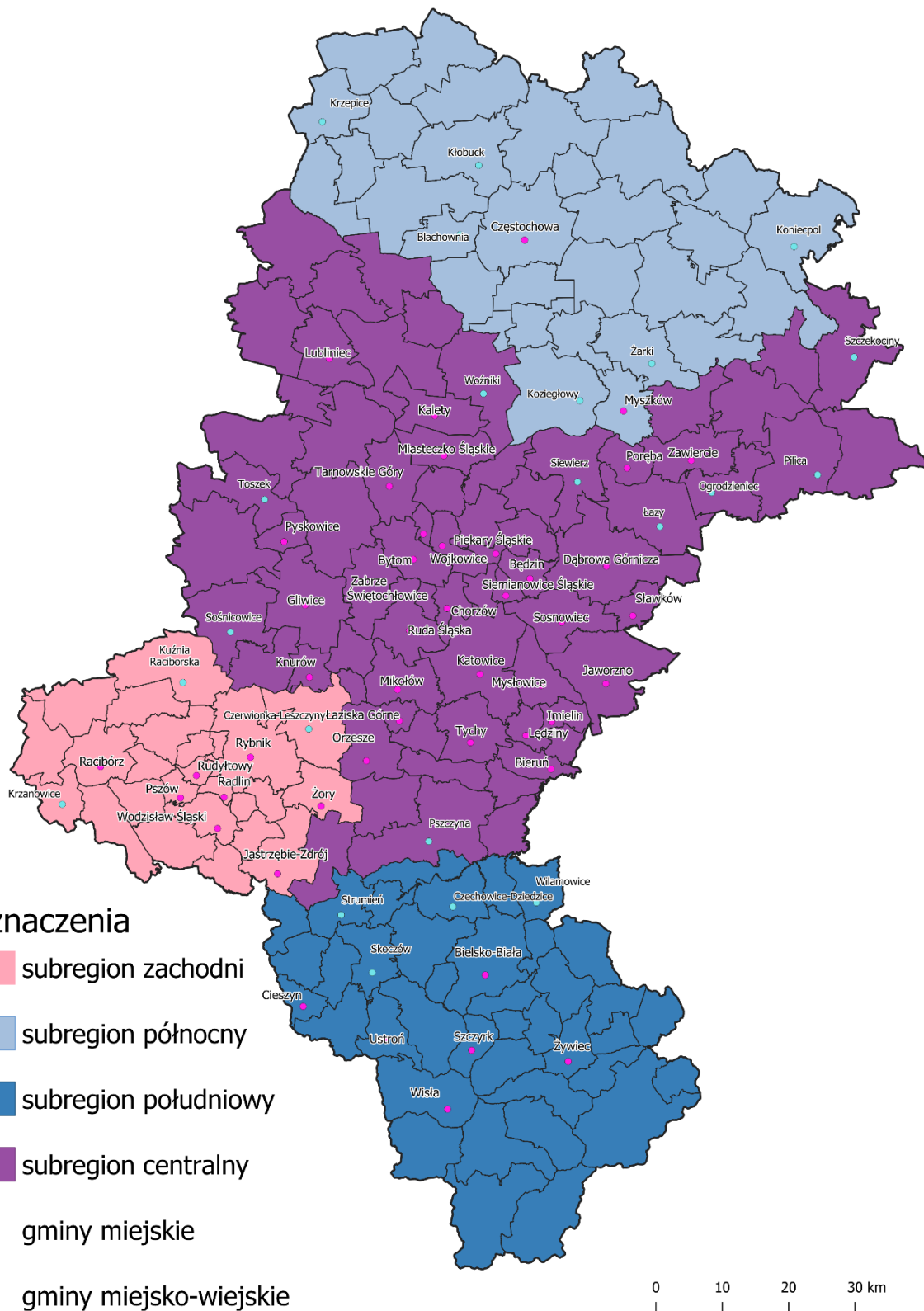
zasadniczo różni się od planowania ich rozwoju. Spadek liczby ludności wpływa na zmianę struktury inwestycji, zmniejszenie sektora usług i spowolnienie tempa rozwoju gospodarczego. Spadek populacji generuje również dużą liczbę niezagospodarowanych terenów i działek, ugorów miejskich i nieatrakcyjnych terenów przemysłowych⁹.

⁹ Krystek-Kucewicz B., Model planowania urbanistycznego w warunkach spadku populacji: przypadek Bytomia, Instytut Miast i Regionów, Katowice 2020.

Mapa 1 Rozmieszczenie i geneza miast województwa śląskiego

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie Krzysztofik R., 2014, Miasta województwa śląskiego [w:] R. Kaczmarek (red. nauk.), Encyklopedia województwa śląskiego, t. 1, Instytut Badań Regionalnych Biblioteki Śląskiej, Katowice 2014.

Źródło: Opracowanie własne.

Mapa 2 Subregiony województwa śląskiego

W układzie funkcjonalno-przestrzennym województwo śląskie dzieli się na cztery obszary polityki rozwoju, tj. subregiony: północny (o powierzchni 3 049 km²), południowy (2 354 km²), centralny (5 577 km²) i zachodni (1 353 km²). Znaczącą część obszaru subregionu centralnego obejmuje ustawowo wyodrębniony związek metropolitalny - GZM. Cztery obszary polityki zostały zdefiniowane w 2000 r. w Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego, a ich delimitacja została poprzedzona długotrwałym procesem konsultacyjnym oraz analizami w zakresie określenia wspólnych problemów oraz potencjałów rozwojowych (Mapa 2 i 3).

Głównymi elementami struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa śląskiego są Metropolia Górnośląska i Aglomeracje: Bielska, Częstochowska i Rybnicka.

Metropolia Górnośląska obejmuje 23 miasta: Będzin, Bieruń, Bytom, Chorzów, Czeladź, Dąbrowa Górnicza, Gliwice, Jaworzno, Katowice, Knurów, Łaziska Górne, Mikołów, Mysłowice, Piekary Śląskie, Radzionków, Wojkowice, Ruda Śląska, Siemianowice Śląskie, Sosnowiec, Świętochłowice, Tarnowskie Góry, Tychy, Zabrze.

Wokół Metropolii Górnośląskiej znajduje się silnie z nią powiązany obszar Bezpośredniego Otoczenia Metropolii Górnośląskiej [BOMG], będący jednocześnie obszarem potencjalnego rozwoju GZM w skład, którego wchodzi gminy miejsko-wiejskie i miasta takie jak: Kalety, Łazy, Miasteczko Śląskie, Orzesze, Sławków, Toszek.

Metropolia Górnośląska jest szczególnym obszarem nie tylko w skali krajowej, ale także w skali europejskiej. To obszar transformacji z tradycyjnego miejsko-przemysłowego krajobrazu w postindustrialną metropolię o dobrze rozwiniętym przemyśle oraz sektorze usług. Jednak proces transformacji nie został zakończony. Obszar wymaga kontynuacji działań ukierunkowanych na metropolizację, poprawę warunków inwestycyjnych, dalszy rozwój jego potencjału rynkowego oraz poprawę wewnętrznej i zewnętrznej dostępności transportowej, a także poprawę stanu środowiska i przeciwdziałanie problemom społecznym.

Jednym z podstawowych czynników rozwoju miast są uwarunkowania demograficzne i społeczne. W związku z tym, że Metropolia Górnośląska jest, obok Warszawy, największym i najbardziej zurbanizowanym obszarem miejskim w Polsce, to procesy miejskie najbardziej się tu uwidaczniają. Nasilają się procesy demograficzne i społeczne typowe dla obszarów miejskich państw Europy. Do

procesów tych należy zmiana modelu rodziny, wydłużanie przeciętnego trwania życia, migracje wewnętrzne i zagraniczne, zmiany demograficzne związane ze starzeniem się społeczeństwa i przenoszeniem się ludności miejskiej do strefy podmiejskiej. Wyludnianie się miast i suburbanizacja mają niekorzystny wpływ na przestrzeń Metropolii, powodują zamieranie centrów miast, degradację przestrzeni publicznych oraz sprzyjają tendencji do segmentacji przestrzeni miejskich. Obszary śródmiejskie podlegają dezurbanizacji, przejawiającej się m.in. depopulacją i dekapitalizacją zasobów budowlanych.

W krajowej strukturze systemu osadniczego Metropolia Górnośląska jest zaliczana do największych ośrodków miejskich o podstawowym znaczeniu dla systemu osadniczego kraju i UE. Jednakże z uwagi na poziom infrastruktury i pełnione funkcje, nie zajmuje ona konkurencyjnej pozycji w stosunku do podobnej wielkości obszarów miejskich w krajach zachodniej i północnej Europy. Metropolia stoi przed koniecznością wzmocnienia swojej pozycji na arenie krajowej i europejskiej. Jednocześnie jest ona obszarem występowania szeregu zjawisk szczególnie wymagających transformacji.

Aglomeracja Bielska obejmuje miasto na prawach powiatu Bielsko-Biała oraz gminę miejsko-wiejską Czechowice-Dziedzice. Wokół niej znajduje się silnie z nią powiązany obszar Bezpośredniego Otoczenia Aglomeracji w skład, którego wchodzi gminy miejsko-wiejskie i Wilamowice. Obszar ten posiada silnie rozwinięty sektor gospodarczy, w tym samochodowy, lotniczy, IT oraz turystyczny, jest również ważnym ośrodkiem naukowym. Aglomeracja Bielska charakteryzuje się aktywnością mieszkańców oraz dynamicznym rozwojem usług związanych z sektorem kultury i turystyki, małych i średnich przedsiębiorstw. Zlokalizowane są tutaj specjalistyczne placówki ochrony zdrowia i leczenia uzdrowiskowego. Aglomeracja posiada duże znaczenie w sferze gospodarczej oraz w zakresie zaspokojenia dostępu do usług publicznych wyższego rzędu w południowej części regionu, otwiera także region na współpracę transgraniczną z Czechami i Słowacją. W otoczeniu Aglomeracji uwidacznia się proces suburbanizacji, w bezpośrednim otoczeniu funkcjonalnym rozrasta się strefa podmiejska. Stabilność gospodarczą, w tym dobrą sytuację na rynku pracy, zapewnia nowoczesna, umiędzynarodowiona produkcja przemysłowa. A co za tym idzie dalsze perspektywy rozwojowe obszaru uzależnione są od

dotrzymywania kroku procesom odbywającym się w europejskich i globalnych łańcuchach dostaw.

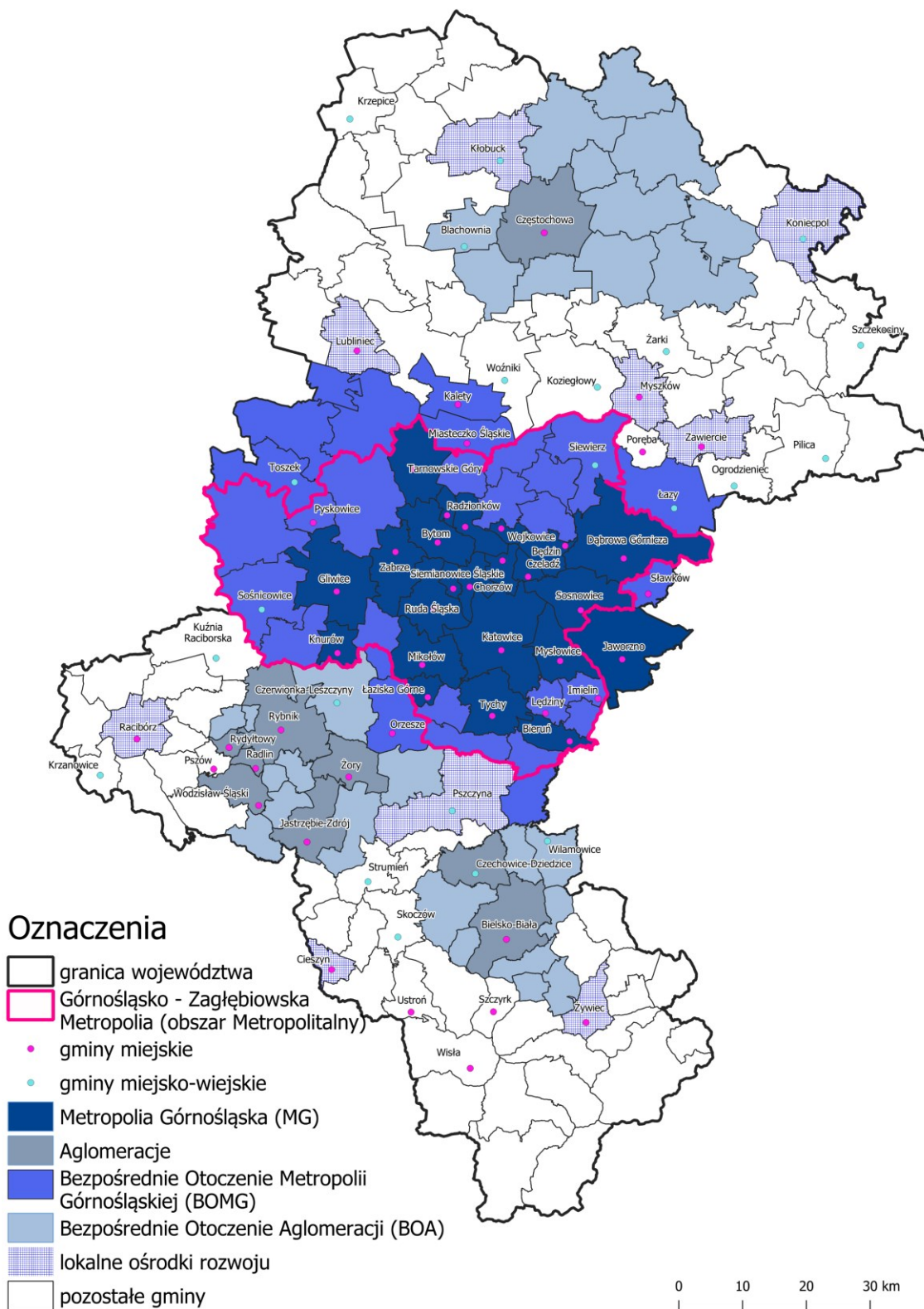
Aglomeracja Częstochowska to Częstochowa, miasto na prawach powiatu. W skład jej bezpośredniego otoczenia wchodzi gminy wiejskie i miasto Blachownia.

Aglomeracja Częstochowska to obszar organizacji usług publicznych o znaczeniu krajowym. W Aglomeracji działają uczelnie wyższe kształcące zarówno na kierunkach technicznych, jak i humanistycznych. Obszar ten charakteryzuje się wysokim poziomem przedsiębiorczości mieszkańców, co przekłada się na dużą liczbę małych i średnich przedsiębiorstw. Aglomeracja posiada duży potencjał związany z rozwojem turystyki, w szczególności turystyki pielgrzymkowej. Niezbędny dla niej jest dalszy rozwój bazy gospodarczej przez tworzenie warunków dla inwestycji oraz sektora badawczo-rozwojowego.

Aglomeracja Rybnicka obejmuje miasta: Rybnik, Jastrzębie-Zdrój, Żory, Rydułtowy, Radlin i Wodzisław Śląski. W skład jej otoczenia wchodzi miasto Czerwionka-Leszczyny i gminy wiejskie. Aglomeracja Rybnicka to obszar organizacji usług publicznych o znaczeniu krajowym. Aglomeracja posiada rozwinięty sektor gospodarki, w tym związany z przemysłem wydobywczym. Ośrodek ma duże znaczenie w zakresie zaspokojenia dostępu do usług publicznych wyższego rzędu w zachodniej części województwa. W Aglomeracji swoje ośrodki dydaktyczne prowadzą uczelnie wyższe. Zauważa się silne procesy integracji Aglomeracji Rybnickiej z obszarem Metropolii Górnośląskiej, czego potwierdzeniem są powiązania gospodarczo-przestrzenne (dojazdy do pracy) i powiązania organizacyjne przedsiębiorstw. Aktualne plany związane z restrukturyzacją górnictwa wskazują, że na obszarze tym najdłużej w regionie eksploatowany będzie węgiel kamienny. Jednak niezbędne jest również poszukiwanie nowej specyfiki gospodarczej obszaru.

Aglomeracje Bielska, Częstochowska i Rybnicka obok funkcji regionalnych pełnią szereg funkcji o znaczeniu krajowym, ich pozycja w krajowym systemie osadniczym jest stabilna. Rozwój Aglomeracji winien być ukierunkowany na wzmocnienie funkcji wielkomiejskich o znaczeniu krajowym i międzynarodowym - zgodnie z potencjałem, zahamowanie nadmiernej migracji ludzi wykształconych i przedsiębiorczych, zmniejszenie poziomu bezrobocia oraz poprawę jakości środowiska.

Mapa 3 Miejskie obszary funkcjonalne

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”.

W strukturze funkcjonalnej województwa wyodrębnione zostały także lokalne ośrodki rozwoju, położone poza Bezpośrednim Otoczeniem Metropolii Górnośląskiej i Bezpośrednim Otoczeniem Aglomeracji. Należą do nich miasta o liczbie mieszkańców nieprzekraczającej 60 tys., które skupiają procesy rozwoju na poziomie lokalnym: Cieszyn, Kłobuck, Koniecpol, Lubliniec, Myszków, Pszczyna, Racibórz, Zawiercie, Żywiec. Są to jednostki koncentrujące funkcje i usługi dla ludności w zakresie: edukacji, zdrowia, bezpieczeństwa publicznego, administracji, kultury etc. Pełnią one rolę centrów rozwoju aktywizujących przede wszystkim obszary wiejskie położone w ich otoczeniu. Mają duże znaczenie w sferze gospodarczej oraz w zakresie zaspokojenia dostępu do usług publicznych. W lokalnych ośrodkach rozwoju konieczna jest poprawa integracji przestrzennej, społecznej i gospodarczej. Horyzontalne znaczenie w tym aspekcie ma rozwijanie i uzupełnianie usług publicznych oraz rozbudowa i modernizacja infrastruktury transportowej i systemów transportu zbiorowego. Ważna jest również budowa i modernizacja infrastruktury technicznej zapewniającej lokalizację firm wykorzystujących specyficzny, lokalny potencjał. Kluczowy dla ośrodków lokalnych winien być rozwój oparty na ich potencjale, wzmacnianiu funkcji usługowych oraz zwiększaniu dostępności transportowej, a także poprawie jakości środowiska. Rozwój tych ośrodków powinien być oparty na stymulowaniu wzrostu gospodarczego i rozwoju przedsiębiorczości poprzez współpracę, wymianę doświadczeń i dobrych praktyk, modernizację infrastruktury technicznej i komunikacyjnej, ochronie dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, itp.

WSPÓŁPRACA

W regionie ugruntowana jest aktywna współpraca i partnerstwa instytucjonalne jednostek samorządu terytorialnego. Dzięki położeniu regionu w bliskim sąsiedztwie z Republiką Czeską i Słowacką samorządy lokalne współpracują zarówno w układzie transgranicznym, ponadregionalnym, regionalnym, subregionalnym, jak i ponadlokalnym.

Współpraca realizowana jest na bazie obecnych lub przyszłych porozumień. Istotną rolę w tym zakresie odgrywają zinstytucjonalizowane powiązania ponadlokalne powoływane dla wspólnego zarządzania wybranymi usługami publicznymi na obszarach aglomeracyjnych (Zintegrowane Inwestycje Terytorialne, Regionalne Inwestycje Terytorialne). Ich sprawne funkcjonowanie wymaga zapewnienia

partycypacji większości miast wchodzących w skład danego obszaru oraz zachowania faktycznych, intensywnych powiązań funkcjonalnych.

W ramach dalszego wzmocnienia współpracy samorządów lokalnych powołana została Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia. Mając na uwadze zidentyfikowaną i przyjętą w Strategii 2030 grupę gmin wykazujących silne powiązania funkcjonalne z Metropolią Górnośląską i tworzących Bezpośrednie Otoczenie Metropolii Górnośląskiej wskazuje się potencjalną maksymalną delimitację obszarów powoływanych dla wspólnego zarządzania wybranymi usługami publicznymi w następujących granicach:

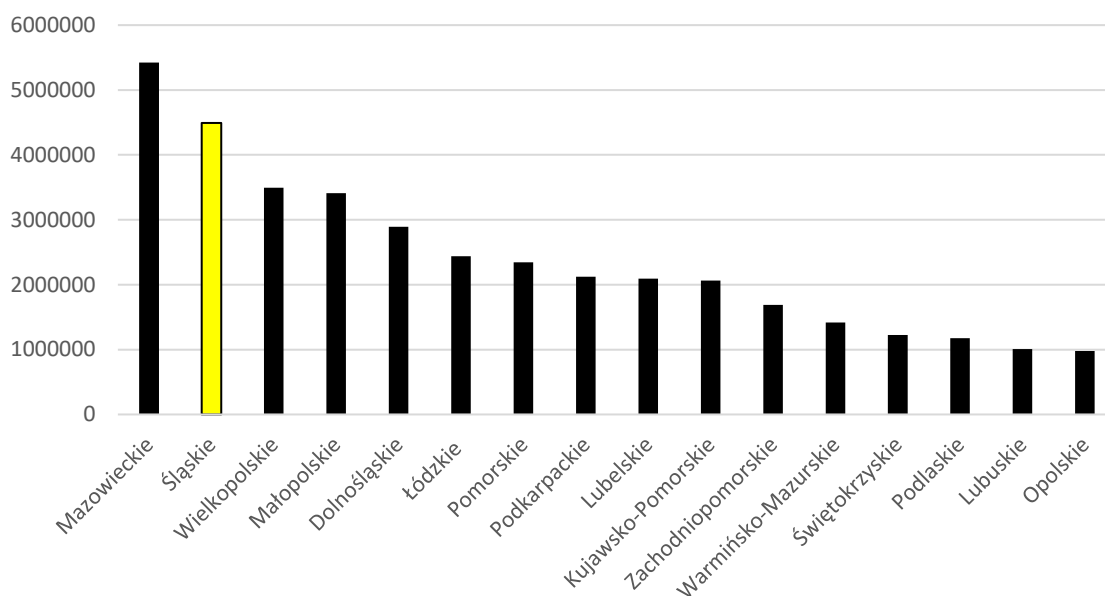
- maksymalna delimitacja GZM - Metropolia Górnośląska oraz Bezpośrednie Otoczenie Metropolii Górnośląskiej i graniczące z nim Lokalne Ośrodki Rozwoju (zgodnie z ustaleniami Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030” - Mapa 3);
- maksymalna delimitacja pozostałych ośrodków aglomeracyjnych - Aglomeracja oraz Bezpośrednie Otoczenie Aglomeracji i graniczące z nim Lokalne Ośrodki Rozwoju (zgodnie z ustaleniami Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030” - Mapa 3).

W gronie najaktywniejszych podmiotów znajdują się m.in., Śląski Związek Gmin i Powiatów, w skład któregochodzi 131 gmin, w tym 60 miast (stan na sierpień 2021 r.).

Kwestiom wspólnego, partnerskiego zarządzania poświęcony został odrębny podrozdział w rozdziale III, zatytułowany Zarządzanie rozwojem miejskich obszarów funkcjonalnych.

DEMOGRAFIA

Województwo śląskie jest najbardziej zurbanizowanym regionem Polski o najwyższej w kraju gęstości zaludnienia (370 osób/km², przy średniej krajowej 123 osoby/km²), w którym 77,6% populacji w 2020 roku stanowią mieszkańcy miast. Liczba ludności województwa śląskiego wynosi ponad 4,5 mln mieszkańców, co stanowi prawie 12% ludności kraju i daje województwu drugą lokatę za województwem mazowieckim.

Wykres 1 Liczba ludności w województwach w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych, GUS.

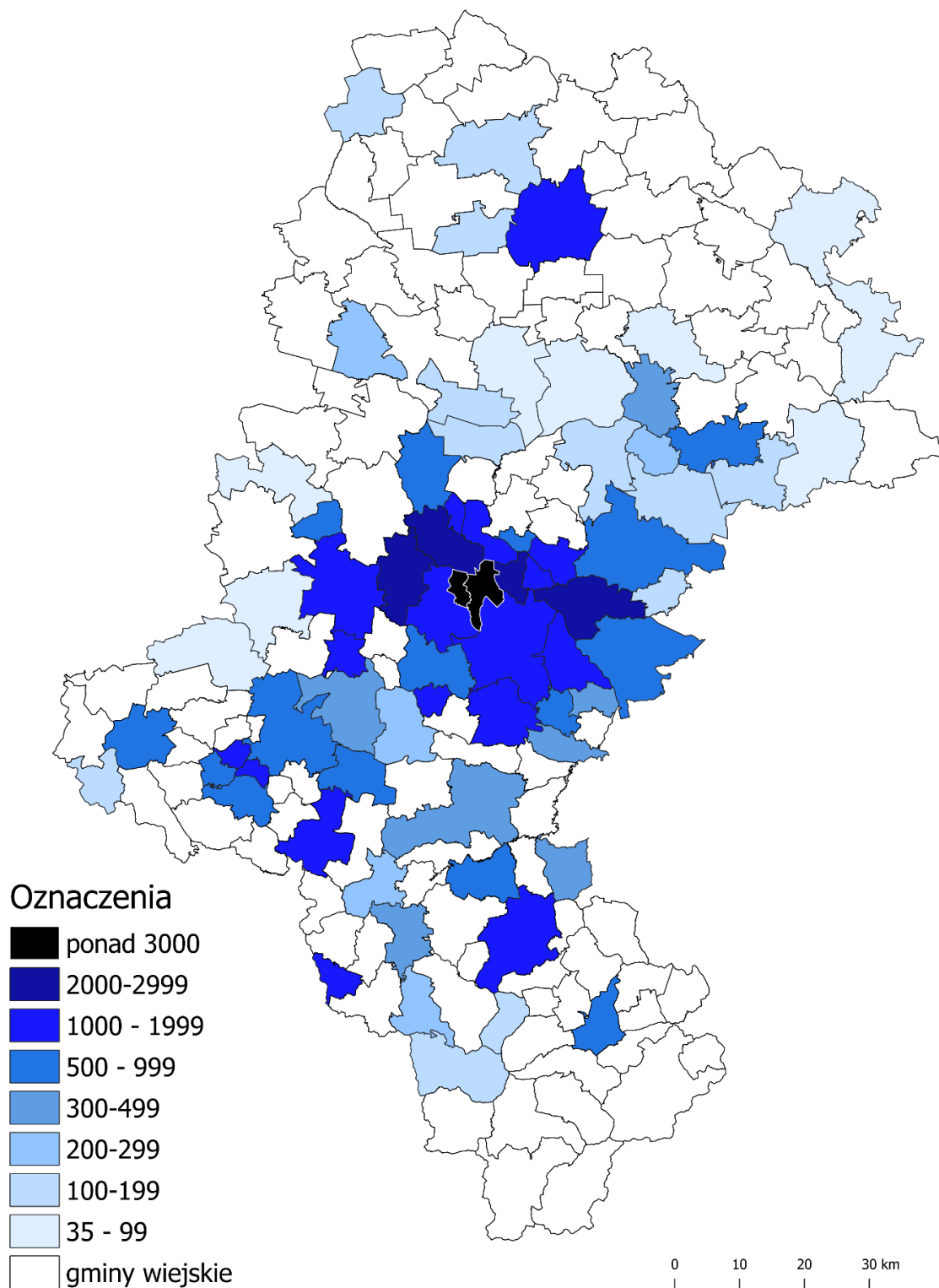
Liczba ludności GZM wynosi prawie 2,3 mln osób, co oznacza, iż na jej terenie mieszka 49,8% ludności województwa. Obszar ten zajmuje powierzchnię 2 554 km², przy czym na 1 km² mieszka średnio 887 osób. Zdecydowaną większość ludności (93,8%) stanowią mieszkańcy miast (Mapa 4). Duża gęstość zaludnienia oraz wysoki wskaźnik urbanizacji ukazują miejski charakter Metropolii. Przyrost naturalny jest ujemny i wynosi -2,04‰.

Aglomeracja Częstochowska zajmuje powierzchnię ok. 160 km² i zamieszkuje ją ok. 236 tys. mieszkańców, co daje gęstość zaludnienia ok. 1 475 os/km². Obszar funkcjonalny Aglomeracji Częstochowskiej zamieszkuje ok. 107 tys. mieszkańców.

W Aglomeracji Bielskiej (razem z BOA) mieszka 328,5 tys. osób, z czego prawie 217 tys. mieszka w centralnej części Aglomeracji. Łączna powierzchnia gmin wynosi 516 km², przy czym większość stanowią gminy bezpośredniego otoczenia funkcjonalnego. Zarówno gęstość zaludnienia, jak i współczynnik urbanizacji

najwyższe są na terenie Aglomeracji, natomiast największy potencjał demograficzny występuje na obszarze BOF, gdzie wskaźnik przyrostu naturalnego w przeliczeniu na 1 000 ludności wynosi aż 2,16‰.

Aglomeracja Rybnicka zajmuje powierzchnię 375 km². Gęstość zaludnienia wynosi 1 010 osób/km². Na terenie Aglomeracji i BOF mieszka łącznie ponad 504 tys. osób, z czego większość stanowią mieszkańcy Aglomeracji. Najwięcej osób mieszka w miastach, a wskaźnik urbanizacji wynosi 80,8%. Przyrost naturalny natomiast kształtuje się na poziomie 1,52‰.

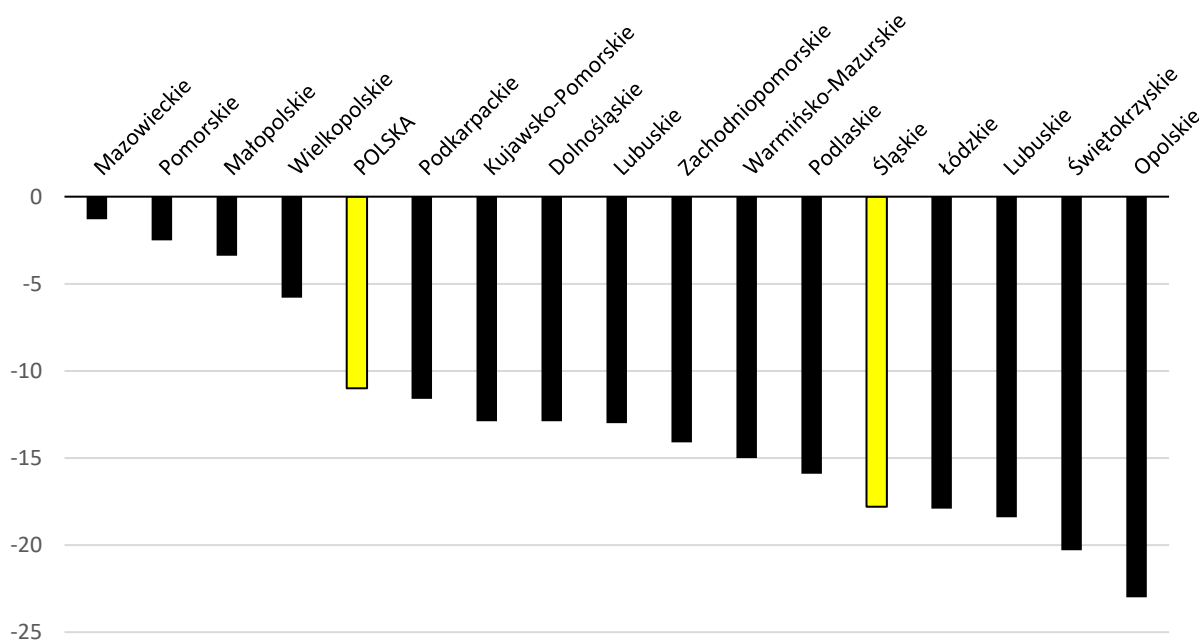
Mapa 4 Rozmieszczenie ludności w gminach miejskich i miejsko-wiejskich województwa śląskiego – gęstość zaludnienia obszarów gmin miejskich i miejsko-wiejskich [os./km²]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych, GUS.

W regionie od dłuższego czasu widoczne jest zjawisko depopulacji, czyli spadku liczby ludności. Z roku na rok liczba mieszkańców województwa maleje, w okresie od 2002 roku spadek wyniósł 5,1%. Region jest na trzeciej pozycji pod względem ujemnej procentowej zmiany liczby ludności wśród województw, za opolskim (-7,9%) i łódzkim (-6,5%).

Zgodnie z prognozami GUS do 2050 roku liczba ludności w województwie śląskim względem roku 2020 zmniejszy się o 18,1%, czyli o 812 tys. osób. Wielkość ta analizowana w wartościach bezwzględnych jest najwyższa w kraju.

Prognozowane zmiany demograficzne będą miały poważne i wielopłaszczyznowe konsekwencje społeczno-gospodarcze, które powinny pociągnąć za sobą wielosektorowe działania, w tym zapewnienie szeregu usług społeczno-socjalnych. Odpowiedzią na nie jest regionalna polityka wobec miast.

Wykres 2 Prognozowana zmiana liczby ludności w województwach w latach 2020-2050 [%]

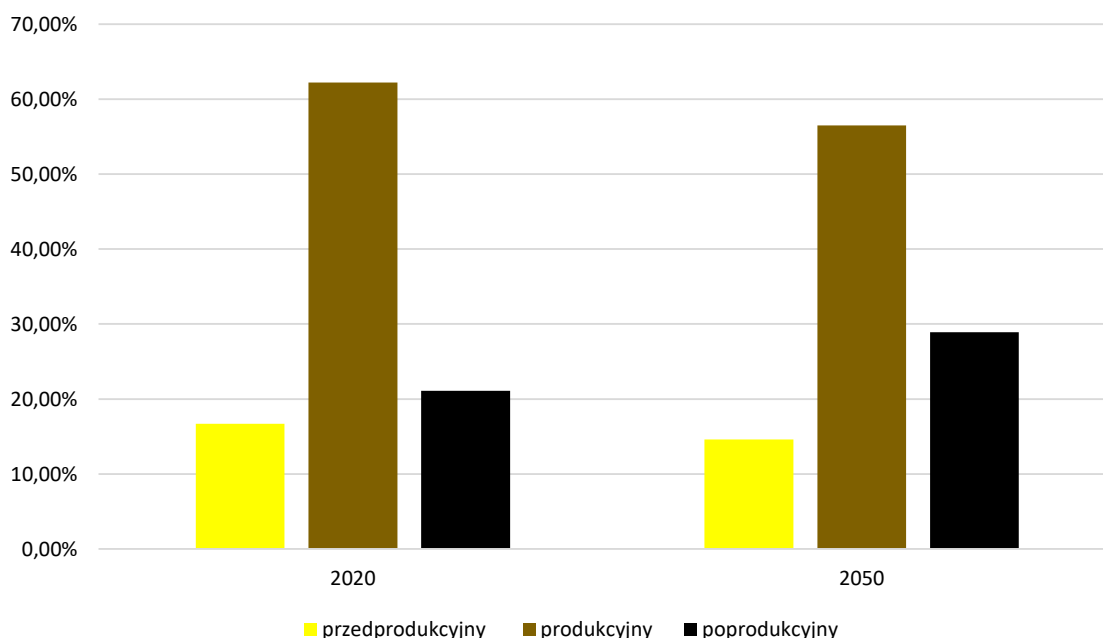
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych, GUS.

Analizując zmiany liczby ludności w samym województwie śląskim uwzględniając podział miasto-wieś, należy podkreślić, że niepokojące tendencje depopulacyjne dotyczą w głównej mierze miasta, co w zderzeniu z faktem, że województwo śląskie jest najsilniej zurbanizowanym obszarem powoduje, że problem ten będzie miał coraz większe znaczenie i konsekwencje. Liczba osób zamieszkujących obszary

wiejskie nieznacznie wzrosła w ostatnich latach. Zjawisko to możemy łączyć z innym procesem - suburbanizacją, kiedy dotychczasowi mieszkańcy miast przenoszą swoje domostwa na obrzeża miast.

Prognozowane zmiany analizowane w układzie miasto-wieś wskazują na zdecydowany spadek liczby ludności obszarów miejskich. Do roku 2050 udział ludności w miastach spadnie o 3,9 pp. i będzie to niosło ze sobą pewne implikacje, zarówno dla obszarów miejskich, jak i wiejskich. Szacuje się, że do 2050 r. liczba ludności miejskiej spadnie o prawie 22,0% czyli ponad 755 tys., tymczasem ludność obszarów wiejskich zmniejszy się o prawie 4,2%, tj. o ok. 42,2 tys. W wyniku zmian w liczbie ludności zmieni się wskaźnik urbanizacji województwa: z 76,5% w roku 2020 na 72,5% w roku 2050.

W sposób niekorzystny zmieni się również struktura grup wiekowych. Zmniejszy się udział osób w wieku produkcyjnym oraz przedprodukcyjnym, natomiast wyraźnie wzrośnie udział grupy poprodukcyjnej, wartość ta zmieni się z 21,1 % w 2020 r. do 28,9% w 2050 r. (o ponad 95 tys. os.). Wiązać się to będzie zapewne m.in. z koniecznością pojawienia się nowych rodzajów infrastruktury i usług dostosowanych do potrzeb najstarszej części mieszkańców województwa.

Wykres 3 Prognozowane zmiany ludności województwa śląskiego wg funkcjonalnych grup wiekowych (% udział) do roku 2050

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych, GUS.

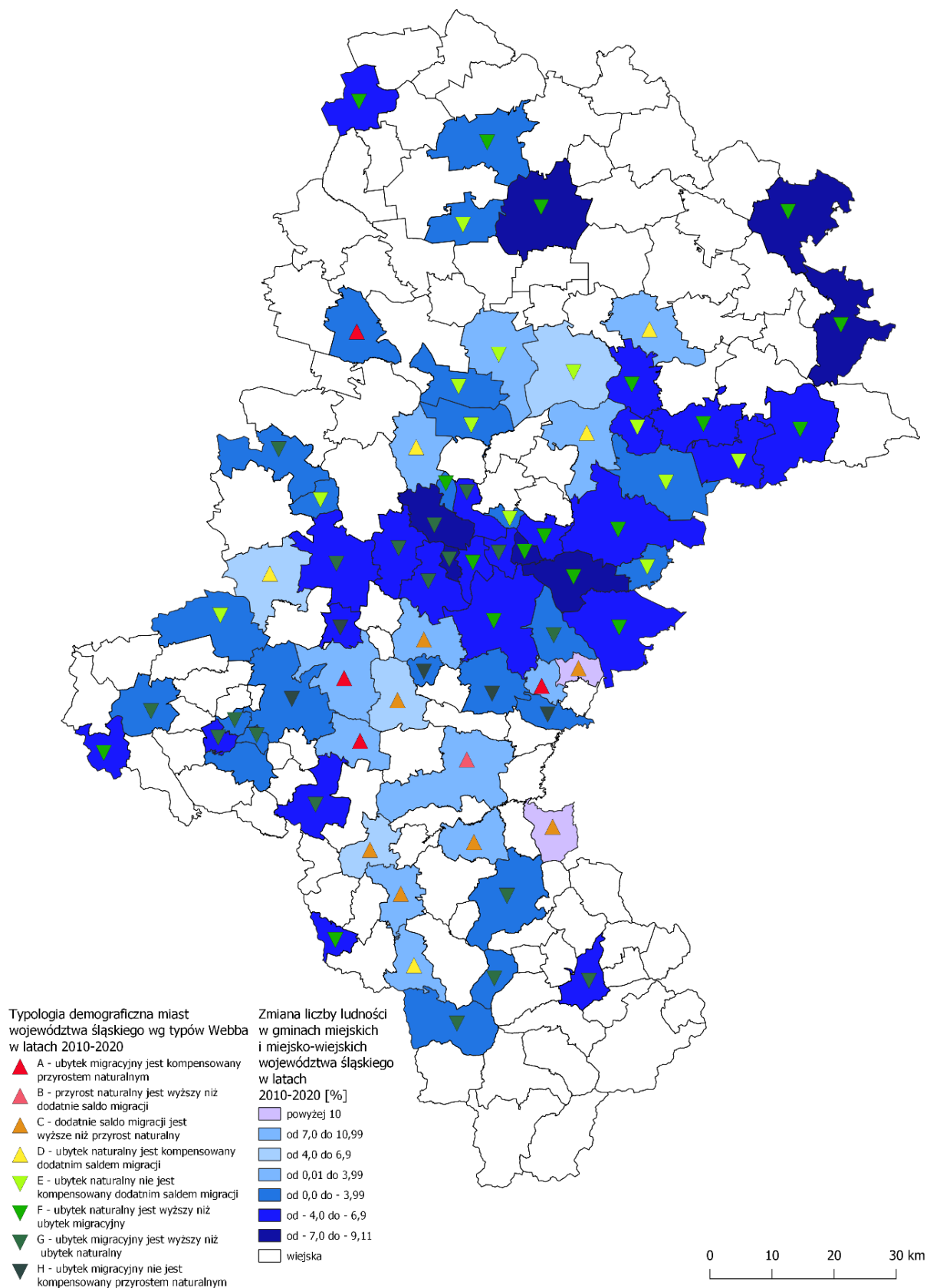
W strukturze wiekowej mieszkańców w 2050 r. zauważa się wyraźnie wzrost liczby mieszkańców, który obejmował będzie osoby w wieku 60-74 lata (obecni 30-latkowie), nie widać natomiast znaczącego wzrostu liczby osób w wieku przedprodukcyjnym, ani produkcyjnym, który mógłby równoważyć strukturę społeczną – coraz bardziej typową dla społeczeństw starzejących się.

Niekorzystne tendencje demograficzne w województwie śląskim są potęgowane przez złe wyniki w zakresie ruchu naturalnego ludności. W latach 2000-2018 liczba zgonów notowanych w województwie śląskim była wyższa od liczby urodzeń żywych. Jedynie w 2010 r. liczba urodzeń była wyższa od liczby zgonów. Województwo śląskie jest jednym z 11 województw, w których utrzymuje się spadek w ruchu naturalnym.

Z roku na rok liczba mieszkańców województwa maleje. Zjawisko to dotyczy szczególnie miast. Zwizualizowano to na Mapie 5. W 54 miastach, spośród ogólnej liczby 71 miast województwa śląskiego, zmniejszyła się liczba ludności w latach 2010-2020 (typy E, F, G, H). Jedynie w 17 miastach odnotowano wzrost liczby mieszkańców (typy A, B, C, D). W 36 miastach do zmian liczby ludności w większym stopniu przyczyniły się zmiany salda migracji (typy C, D, G, H), natomiast dla 35 miast większe znaczenie miał przyrost/ubytek naturalny¹⁰ (typy A, B, E, F). Typy F i G są najmniej korzystne, gdyż występuje w nich zarówno ubytek naturalny jak i ubytek migracyjny. Dotyczy to 37 miast, co stanowi ok. 50% miast województwa śląskiego. Najlepsza sytuacja to typy B i C, tj. przyrost naturalny i dodatnie saldo migracji.

¹⁰ Wyjaśnienie: zamiast ujemny przyrost naturalny stosuje się ubytek naturalny, a dla ujemnego salda migracji – ubytek migracyjny.

Mapa 5 Zmiana liczby ludności w gminach miejskich i miejsko-wiejskich województwa śląskiego w latach 2010 - 2020 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych, GUS.

W 24 miastach w większym stopniu do depopulacji przyczynił się ubytek migracyjny (typ G i H). Miasta w typie G to jednocześnie najliczniejsza grupa (19 miast), która stanowi ok. 27% wszystkich miast województwa śląskiego: Bielsko-Biała, Bytom, Gliwice, Jastrzębie-Zdrój, Mysłowice, Piekary Śląskie, Pszów, Racibórz, Radlin, Ruda Śląska, Rydułtowy, Siemianowice Śląskie, Szczyrk, Świętochłowice, Toszek, Wisła, Wodzisław Śląski, Zabrze, Żywiec. W grupie tej są największe miasta województwa śląskiego, w których ubytek migracyjny jest wyższy niż ubytek naturalny. Typ H to miasta, w których jest przyrost naturalny, ale nie kompensuje ubytku migracyjnego. Są to: Bieruń, Knurów, Łaziska Górne, Rybnik, Tychy (5 miast).

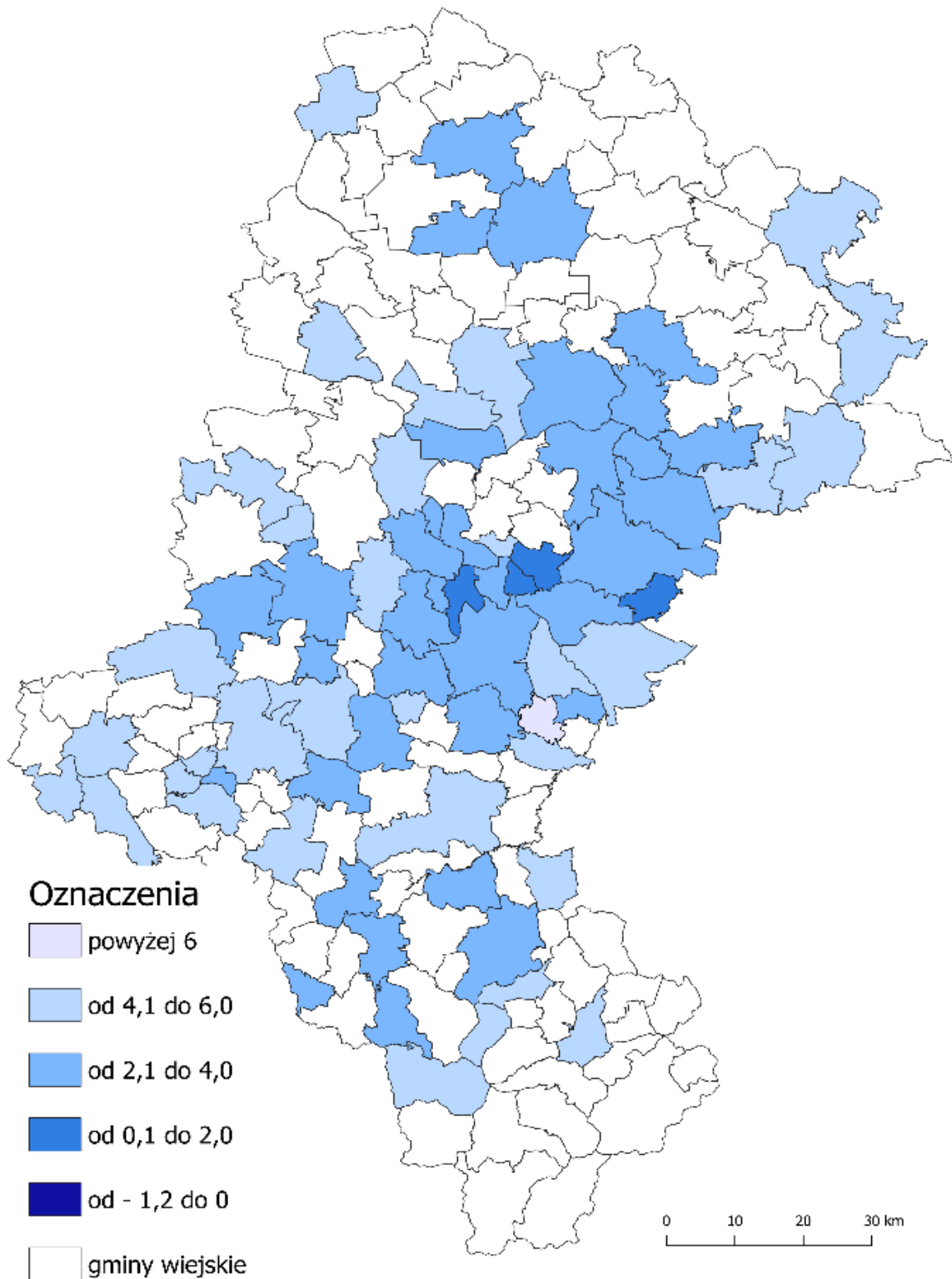
Dla 30 miast większy wpływ na depopulację miał ubytek naturalny (typ E i F). Ubytek naturalny, który nie jest kompensowany dodatnim saldem migracji to typ E, do którego zalicza się: Blachownie, Kalety, Kozięglowy, Kuźnie Raciborską, Łazy, Miasteczko Śląskie, Ogrodzieniec, Porębę. Pyskowice, Sławków, Tarnowskie Góry, Woźniki.

Dla miast, w których wzrosła liczba ludności w 12 przypadkach w większym stopniu przyczyniło się do tego saldo migracji (typ C i D). Miasta, w których dodatnie saldo migracji jest wyższe od przyrostu naturalnego, to typ C: Czechowice-Dziedzice, Imielin, Mikołów, Orzesze, Skoczów, Strumień, Wilamowice. Miasta, w których dodatnie saldo migracji rekompensuje ubytek naturalny to typ D: Siewierz, Sośnowice, Tarnowskie Góry, Ustroń, Żarki.

Dla 4 miast, w których zwiększyła się liczba ludności większe znaczenie miał przyrost naturalny, który rekompensował ujemne saldo migracji (typ A: Czerwionka-Leszczyny, Lędziny, Lubliniec, Żory) albo był większy niż dodatnie saldo migracji (typ B: Pszczyna).

Mapa 6 Udział osób w wieku poprodukcyjnym w populacji gmin w województwie śląskim w 2020 r. [%]

Źródło: Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”.

Spadek liczby ludności spowodowany jest zarówno utrzymującym się ujemnym przyrostem naturalnym oraz bardzo dużym odpływem migracyjnym ludności. Skumulowane za okres 2005-2018 saldo migracji osób w wieku produkcyjnym (osoby z tej grupy wiekowej stanowią zdecydowaną większość migrantów), które zdecydowały się na emigrację na pobyt stały, wyniosło w województwie śląskim ponad 40 tys. osób. Był to zdecydowanie największy odpływ ludności spośród wszystkich województw. Należy jednak podkreślić, iż zjawisku temu towarzyszył, tuż przed pandemią koronawirusa, równoległe silny trend imigracyjny związany z napływem pracowników z Europy wschodniej, w szczególności z Ukrainy.

Województwo śląskie cechuje się jednym z największych strumieni odpływu ludności z miast na obszary wiejskie. W ciągu 10 lat (od 2005 roku) w granicach województwa śląskiego ponad 58 tys. osób zmieniło miejsce zamieszkania z miasta na wieś.

W regionie od wielu już lat mamy do czynienia z procesem demograficznego starzenia się ludności (mapa nr 6). Przy czym najsilniej jest to zauważalne na obszarach rdzeniowych Metropolii Górnośląskiej i pozostałych Aglomeracji. W ciągu ostatnich lat nastąpił znaczny wzrost liczby oraz udziału seniorów w populacji regionu. Wzrost liczby i udziału osób starszych powoduje stałe zwiększanie zapotrzebowania na usługi dla seniorów. Województwo Śląskie dostrzegając te wyzwania prowadzi działania w zakresie polityki senioralnej służące tworzeniu warunków do aktywnego i godnego starzenia się oraz kształtowaniu środowiska przyjaznego każdemu wiekowi.

Wśród działań podejmowanych przez Województwo Śląskie na pierwszy plan wysuwa się projekt Śląskie dla Seniora oraz prowadzone w jego ramach inicjatywy: Śląska Karta Seniora, upowszechnienie idei Koperty Życia oraz współpraca ze Śląską Radą ds. Seniorów. Śląska Karta Seniora umożliwia osobom starszym skorzystanie z dedykowanej im oferty świadczonej przez partnerów działających w obszarze kultury, rekreacji itp., jedynie w oparciu o dowód osobisty potwierdzający ukończenie 60 roku życia. Idea Koperty Życia upowszechniana jest we współpracy z Pełnomocnikiem Terenowym Rzecznika Praw Obywatelskich w Katowicach oraz Komendą Wojewódzką Policji w Katowicach. Koperta Życia zawiera ujednoczoną kartę informacyjną, w której odnotowane są najważniejsze dane medyczne dotyczące seniora. Znacząco ułatwia to udzielanie pomocy osobie poszkodowanej, w przypadku, gdy jest ona nieprzytomna. Śląska Rada ds. Seniorów jest organem

opiniodawczym i doradczym działającym społecznie przy Marszałku Województwa Śląskiego, w celu wzmocnienia i rozwoju regionalnej polityki senioralnej. Jej działania zmierzają do integrowania środowisk osób starszych, tworzenia płaszczyzny wymiany dobrych praktyk, informowania i wspierania środowisk seniorów oraz budowania przestrzeni społecznej przyjaznej najstarszym mieszkańcom województwa. Ponadto w ramach projektu Śląskie dla Seniora cyklicznie organizowane są wydarzenia o zróżnicowanej tematyce i formule (m.in. Wojewódzki Dzień Seniora, Senioralia) umożliwiające aktywne spędzanie czasu wolnego i zapoznanie się z ofertą działań realizowanych na rzecz osób starszych.

KRAJOBRAZ MIEJSKI

Zróżnicowane i bogate dziedzictwo kulturowe miast ma szczególne znaczenie w zachowaniu tożsamości, kształtowaniu atrakcyjności gospodarczej i turystycznej województwa. W bogatych i różnorodnych zasobach środowiska kulturowego miast wyróżniają się zabytkowe obiekty i układy przestrzenne od prehistorycznych, poprzez średniowieczne, po te najbardziej charakterystyczne dla regionu - związane z jego industrialną historią.

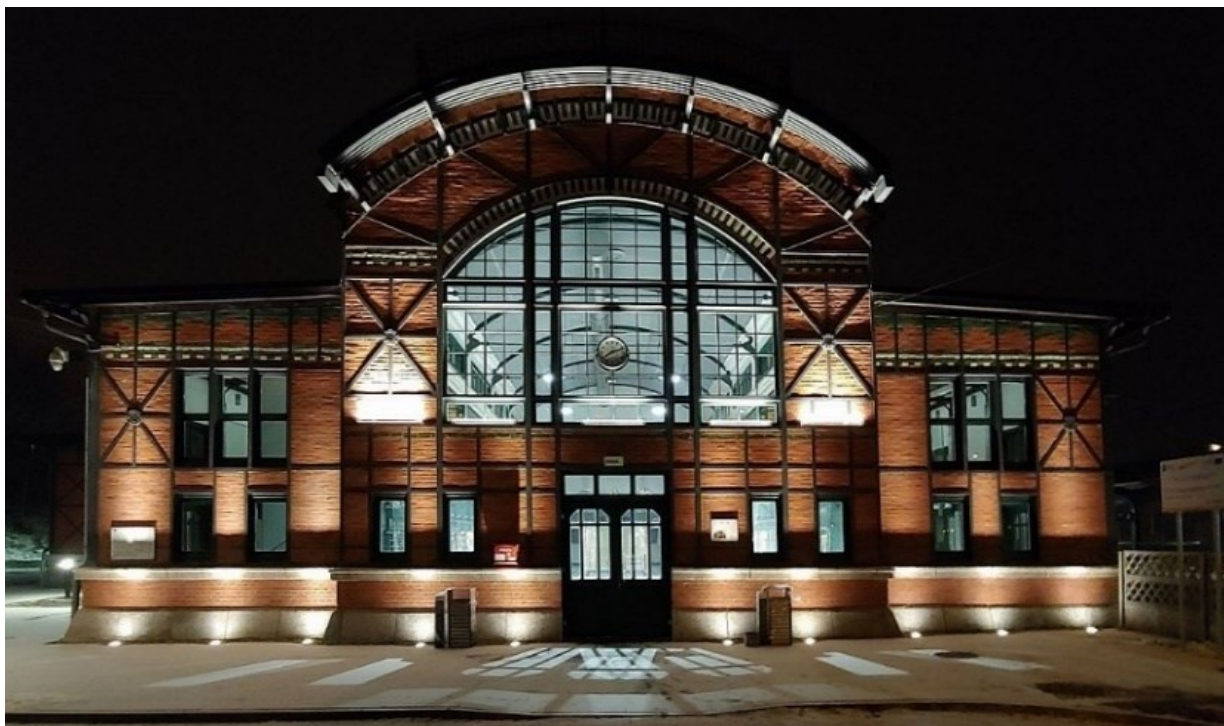
Spośród 71 miast, 45 to miasta historyczne, których układy urbanistyczne zostały ukształtowane w średniowieczu. Wskutek intensywnej industrializacji regionu, która zachodziła od XVIII do XX w. zmieniła się ich struktura przestrzenna, przykładem takich miast są m.in. Częstochowa, Gliwice czy Bytom. Rozwój przemysłu ciężkiego oraz transportu kolejowego spowodował zmianę struktury funkcjonalno-przestrzennej regionu i stał się impulsem dla ukształtowania nowych, kluczowych ośrodków miejskich m.in. Katowic, Zabrze i Chorzowa. Procesy industrializacyjne miały bezpośredni wpływ na wykształcenie się krajobrazu miejsko-przemysłowego. W miastach, często w ich centralnych obszarach, powstały wielkopowierzchniowe, rozległe zespoły i tereny przemysłowe oraz intensywna sieć kolejowa. W krajobrazie miast widoczne stały się kopalnie, huty, koksownie, zakłady włókiennicze, hałdy, magazyny i wyrobiska.

Dziedzictwem procesów industrializacyjnych są również zespoły fabryczno-rezydencjonalne. Charakteryzują się one powiązaniem funkcjonalno-przestrzennym zakładu przemysłowego, osiedla patronackiego oraz willi lub pałacu właściciela. Osiedla i kolonie robotnicze o największych walorach urbanistycznych i architektonicznych to m.in. Nikiszowiec w Katowicach, Borsig i Zandka w Zabrzu,

Ficinus i Kaufhaus w Rudzie Śląskiej, osiedle kopalni „Dębieńsko” w Czerwionce-

Źródło: Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego.

Rysunek 1 Stacja Biblioteka w Rudzie Śląskiej – Chebziu. Jeden z projektów nagrodzonych w konkursie NPP, edycja 2019

Leszczynach, osiedle TAZ w Zawierciu, osiedle Czeladź-Piaski w Czeladzi.

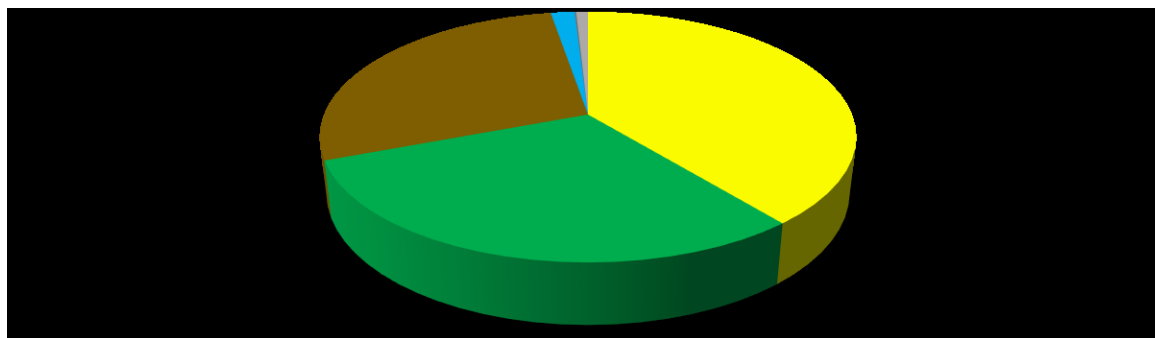
Najistotniejszym dokumentem z punktu widzenia znaczenia krajobrazu, w tym krajobrazu kulturowego, dla jakości życia jest Europejska Konwencja Krajobrazowa (Dz.U. Nr 14, poz.98). Zawarta w Konwencji definicja krajobrazu określa go jako *„obszar, postrzegany przez ludzi, którego charakter jest wynikiem działania i interakcji czynników przyrodniczych i/lub ludzkich”*. Jednocześnie „krajobraz” jest wieloaspektowym zbiorem czynników fizycznych i emocjonalnych, mierzalnych i niemierzalnych, obiektywnych i subiektywnych. Bowiem składają się na niego w równym stopniu obiekty, procesy, usługi, bodźce i wartości. Najnowsze układy urbanistyczne ukształtowane w drugiej połowie XX w. korzystały z założeń Karty Ateńskiej¹¹. Należą do nich Nowe Miasto Tychy oraz wiele innych układów zabudowy osiedli mieszkaniowych z tzw. wielkiej płyty, które stanowią charakterystyczny

¹¹ Czynnikiem mającym ogromny wpływ na miejski krajobraz była „Karta ateńska”, której zalecenia były realizowane od czasów powojennych aż do lat 80 tych XX w.

element przestrzeni miejskiej. Karta wprowadziła również zieleń do miast jako element poprawiający jakość życia.

Wieloletnia działalność przemysłowa doprowadziła do degradacji wielu terenów. Tereny poprzemysłowe zlokalizowane w pobliżu centrów miast są zasobem przestrzeni rozwojowej (brownfield), a ich ponowne wykorzystanie poprzez nadanie nowych funkcji wpisuje się w proces transformacji regionu, chroniąc przed zabudową tereny dotychczas niezabudowane (greenfield). Szczególnego znaczenia nabierają w tym kontekście tereny pogórnice, ze względu na atrakcyjne lokalizacje, charakterystyczny krajobraz oraz umiejętne adaptacje, wpływając na poprawę atrakcyjności i wzrost konkurencyjności województwa. Dla nowo powstających krajobrazów miejskich powstają również nowe określenia i nazwy takie jak krajobraz postmiejski, który najpierw został poddany silnej ingerencji człowieka, a następnie, w wyniku odpływu mieszkańców, zatracił swój miejski charakter, stając się z kolei obszarem powracającej natury. Zagadnienia związane z przekształceniem tych terenów są przedmiotem Regionalnej Polityki Rewitalizacji Województwa Śląskiego.

Struktura użytkowania gruntów w 2020 roku na obszarach miejskich przedstawiona na Mapie 7 pokazuje, że pomimo iż województwo śląskie jest regionem o najwyższym wskaźniku urbanizacji w kraju, to można stwierdzić iż jakość życia w obszarach miejskich mierzona udziałem terenów otwartych, w tym cennych przyrodniczo, jest wysoka. Wg danych za rok 2020 w powierzchni ogólnej miast i obszarów miejskich dominują tereny otwarte, w tym grunty rolne (39%), leśne posiadające wiele unikalnych wartości przyrodniczych (30%), a w niewielkim tylko stopniu tworzą ją grunty zabudowane i zurbanizowane (28%) – co zobrazowano na wykresie 4.

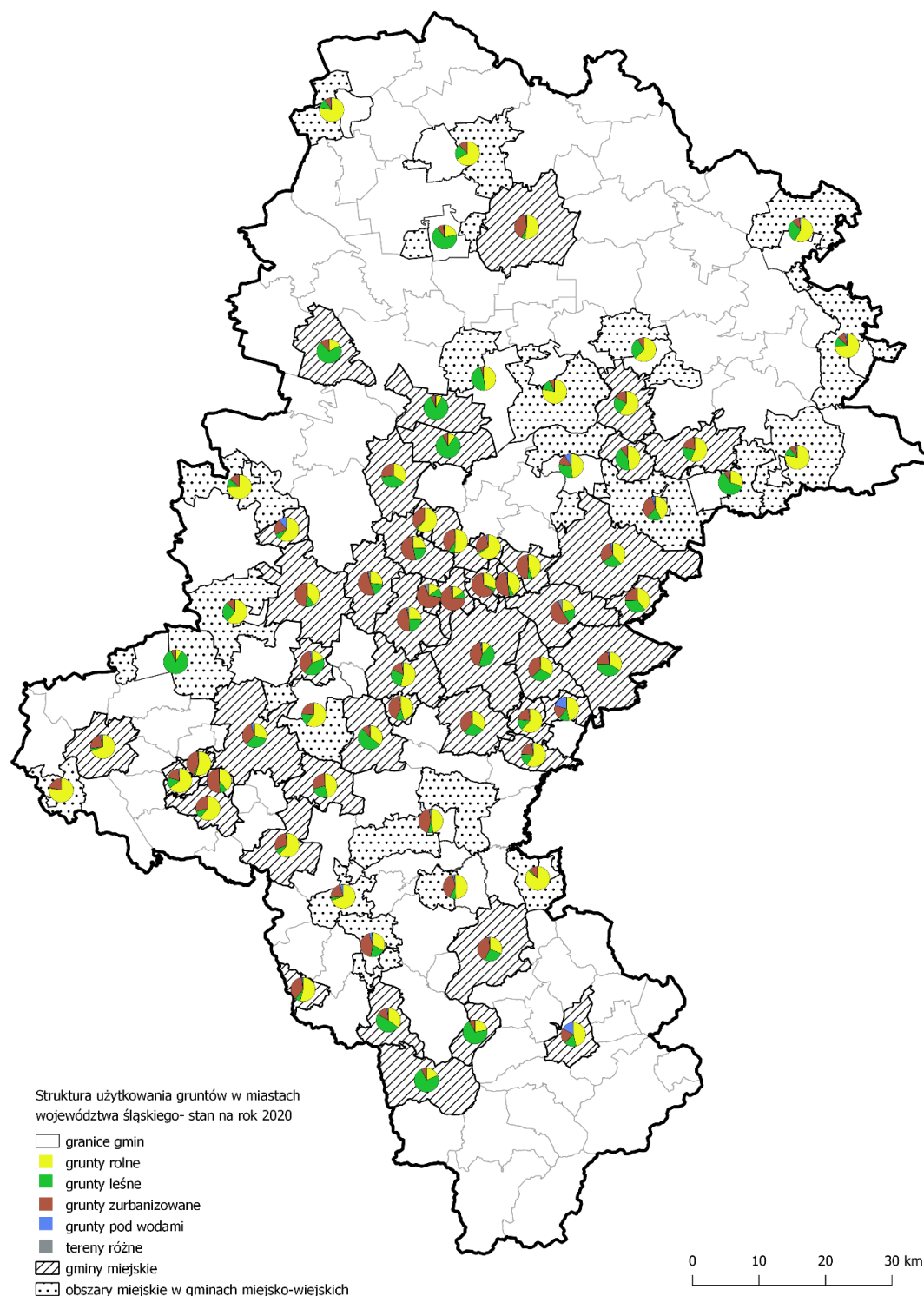

■ grunty rolne
■ grunty leśne
■ grunty zabudowane i zurbanizowane
■ grunty pod wodami

Wykres 4 Użytkowanie gruntów na terenach gmin miejskich i obszarach miejskich w gminach miejsko-wiejskich województwa śląskiego - dane na rok 2020

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wojewódzkie zestawienia zbiorcze danych objętych ewidencją gruntów i budynków wg stanu na dzień 1 stycznia 2020 roku.

Na obszarach miejskich zlokalizowanych jest wiele terenów cennych przyrodniczo, objętych ochroną prawną m.in. Natura 2000, liczne rezerваты przyrody tj.: Segiet (Bytom, Tarnowskie Góry), Barania Góra, Wisła (Wisła), Jaworzyna, Stok Szyndzielni (Bielsko-Biała), Kopce (Cieszyn), Las Murckowski, Ochojec (Katowice), Dębowa Góra (Kłobuck), Stawy Łęczczok (Racibórz), Góra Chełm (Łazy), Ruskie Góry, Smoleń (Pilica), Lasek Miejski na Olzą, Lasek Miejski nad Puńcówką (Cieszyn), Rozuz (Czechowice-Dziedzice), Dolina Żabnika (Jaworzno), Grapa (Żywiec), Żubrowisko (Pszczyna), Góra Grojec (Woźniki), Skarpa Wiślicka (Skoczów), Czantoria (Ustroń), Las Dąbrowa (Gliwice) czego przykładem są: obszary chronionego krajobrazu, użytki ekologiczne czy zespoły przyrodniczo-krajobrazowe. Przestrzenią wyjątkową w skali regionu jest największy w Europie, zajmujący ok. 550 ha powierzchni, Wojewódzki Park Kultury i Wypoczynku im. Gen. Jerzego Ziętka S.A. - „Park Śląski” w Chorzowie.

Mapa 7 Struktura użytkowania gruntów w miastach i obszarach miejskich w gminach miejsko-wiejskich województwa śląskiego

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wojewódzkie zestawienia zbiorcze danych objętych ewidencją gruntów i budynków wg stanu na dzień 1 stycznia 2020 roku.

Źródło: Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego.

Rysunek 2 Jaworznicke Planty z wodnym placem zabaw

Miasta nie istnieją bez mieszkańców i bez przestrzeni miejskiej. O sensie miejskości stanowi przestrzeń, w której krzyżują się drogi rozmaitych jej użytkowników.

W wymiarze społecznym i gospodarczym to w niej odbywają się różnego rodzaju interakcje i transakcje. To ona niejednokrotnie nadaje ramy postrzeganiu tych procesów, a co za tym idzie decyduje o atrakcyjności i konkurencyjności miasta.

Dlatego tak wielkie znaczenie przypisuje się temu, by zarówno nowe inwestycje jak i przedsięwzięcia renowacyjne miały swój ponadczasowy charakter i stanowiły impuls dla rozwoju miasta.

Promocja dobrej jakości realizacji urbanistycznych i architektonicznych kształtujących przestrzeń publiczną województwa; wysoka jakość przestrzeni publicznych jako miejsc sprzyjających wzmocnieniu kontaktów społecznych; podnoszenie świadomości społecznej w zakresie kształtowania i jakości przestrzeni stanowią cel organizowanego od dwóch dekad przez samorząd województwa konkursu Najlepsza Przestrzeń Publiczna Województwa Śląskiego. Poprawa jakości przestrzeni publicznych, środowiska zamieszkania; przeciwdziałanie degradacji przestrzeni

otwartej i zurbanizowanej oraz zjawiskom kryzysowym, a także promocja projektantów tworzących wysokiej jakości rozwiązań urbanistyczno-architektoniczne przekładają się na wzrost konkurencyjności poprzez poprawę wizerunku całego regionu. W ramach obchodów jubileuszu 20-lecia konkursu, wydany został album „Dekalog dobrej przestrzeni” [<https://npp.slaskie.pl/content/dekalog-dobrej-przestrzeni>], w którym przedstawionych zostało na konkretnych przykładach, 10 zasad dobrze zaprojektowanej przestrzeni.

- I. Przestrzeń zaprojektowana w zgodzie z zasadami zrównoważonego rozwoju.
- II. Architektura osadzona w kontekście.
- III. Przestrzeń stanowiąca ramy do rozwoju miasta.
- IV. Przestrzeń odpowiadająca na potrzeby.
- V. Przestrzeń budująca wizerunek i lokalną tożsamość.
- VI. Przestrzeń odzyskana dzięki rewitalizacji lub adaptacji.
- VII. Przestrzeń służąca jako miejsce spotkań i nawiązywania relacji.
- VIII. Przestrzeń tworząca przyjazne miejsca pracy.
- IX. Przestrzeń zapewniająca wygodne życie.
- X. Przestrzeń odpowiadająca na wyzwania przyszłości.

W albumie czytamy: „Myśląc o kryteriach, którymi ocenia się dobrze zaprojektowaną przestrzeń trudno nie wspomnieć o wciąż aktualnych, a jednocześnie lakonicznych zasadach, które zapisał Witruwiusz. To słynna triada: użyteczności, trwałości i piękna. W XXI wieku, w obliczu kryzysu klimatycznego, należałoby dodać jeszcze czwarty punkt, czyli projektowanie w zgodzie z zasadami zrównoważonego rozwoju.”

Organizowany od 2000 r. pod patronatem Marszałka Województwa Śląskiego, we współpracy z katowickim oddziałem Stowarzyszenia Architektów Polskich oraz śląskim oddziałem Towarzystwa Urbanistów Polskich, konkurs Najlepsza Przestrzeń Publiczna Województwa Śląskiego był pierwszym tego typu konkursem w Polsce. Poprzez promocję realizacji urbanistycznych i architektonicznych kształtujących wysokiej jakości przestrzenie publiczne oraz poprawiających jakość życia mieszkańców, kształtowany jest pozytywny wizerunek województwa śląskiego jako atrakcyjnego miejsca zamieszkania, inwestowania i wypoczynku. Jednocześnie

promowane w konkursie rozwiązania o wysokich walorach przestrzennych i krajobrazowych przyczynią się do stymulowania korzystnych przemian obszarów i obiektów przemysłowych i podkreślenia kulturowej tożsamości regionu.

Przestrzenie publiczne będące miejscem spotkań i nawiązywania relacji stanowią ogólnodostępną strefę integracji społecznej.

Każdego roku w konkursie nagradzane są najlepsze realizacje zlokalizowane na terenie gmin województwa śląskiego. Wśród tych realizacji znajdują się zarówno nowe jak i zrewaloryzowane obiekty i przestrzenie m.in. rynki, place, ulice, ciągi piesze, trasy i ciągi rowerowe, centra przesiadkowe, obiekty użyteczności publicznej, w tym obiekty zabytkowe i poprzemysłowe pełniące nowe funkcje publiczne, obszary zieleni, tereny sportowe i rekreacyjne. Realizacje zgłaszane do konkursu oceniane są przez Jury konkursowe składające się z członków Wojewódzkiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej. Zwycięskie realizacje zgłaszane są do corocznego, ogólnokrajowego konkursu Towarzystwa Urbanistów Polskich na najlepszą przestrzeń publiczną.

Wśród realizacji, które zdobyły Nagrodę Marszałka Województwa Śląskiego znajdują się doceniane na całym świecie ikony współczesnej architektury takie jak: gmach Narodowej Orkiestry Symfonicznej Polskiego Radia, Międzynarodowe Centrum Kongresowe, Muzeum Śląskie, czy budynek Wydziału Radia i Telewizji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, który znalazł się na liście konkursu im. Miesa van der Rohe oraz zdobył Nagrodę Główną w organizowanym co dwa lata konkursie Wienerberger Brick Award 2020.

Nowo wykreowane przestrzenie publiczne stanowią ramy rozwoju miast i ożywienia jego dzielnic. Przykładem nagrodzonej w konkursie przestrzeni publicznej, którą pokochali mieszkańcy i tłumnie odwiedzają, jest realizowana w kilku etapach strefa rekreacji nad Jeziorem Paprocańskim w Tychach, perfekcyjnie wykorzystująca zastaną topografię terenu oraz harmonijnie wpisująca się w naturalny kontekst krajobrazu. Projektami o dużej wadze i wartości społecznej, realizowanymi w ramach inicjatyw społecznych, w powiązaniu z budżetami obywatelskimi, są nowe oblicza zaniedbanych dawniej podwórek. Wspomnieć tu należy również najbardziej charakterystyczne realizacje, takie jak przekształcenie funkcjonalne zespołu akwenów poprzemysłowych Amelung w Chorzowie, zagospodarowanie terenu przy Radiostacji w Gliwicach, czy rewaloryzacja otoczenia wieży szybu „Prezydent”

w Chorzowie. Na przestrzeni lat w konkursie udział wzięły prawie wszystkie jednostki samorządu terytorialnego województwa śląskiego¹². Aktywność gmin z roku na rok jest coraz większa. Organizacja konkursu przyczynia się do promocji wysokiej jakości przestrzeni publicznych oraz inspirowanie samorządów do podejmowania działań w zakresie dbałości o ład przestrzenny i realizacji przestrzeni publicznych integrujących mieszkańców oraz wspierających idee demokratyzowania się miast. W konkursie aktywny udział biorą również mieszkańcy, którzy w ramach plebiscytu publiczności, wybierają ulubiony obiekt. Realizacja, która zdobędzie najwięcej głosów uzyskuje tytuł Nagrody Publiczności. Organizacja konkursu Najlepsza Przestrzeń Publiczna przyczynia się do wzrostu świadomości społecznej w zakresie wpływu roli przestrzeni na jakość życia.

ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE

Obszary miejskie regionu posiadają wiele unikalnych wartości przyrodniczych i kulturowych, pomimo że uznawane są za jedne z najbardziej przekształconych antropogenicznie obszarów w kraju.

Zagadnienia środowiskowe zostały ujęte w Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”, w rozdziale 2 Diagnoza strategiczna, podrozdział Środowisko (str. 42-53). Dotyczą one w szczególności stanu powietrza, hałasu, obszarów zielonych w tym lasów, obszarów chronionych w tym korytarzy ekologicznych w miastach, stanu i gospodarowania wodami, zmian klimatu, terenów zdegradowanych i gospodarki odpadami. W podsumowaniu zdefiniowane zostały główne wyzwania, związane z przeciwdziałaniem negatywnym zjawiskom oraz wykorzystywaniem pozytywnych doświadczeń w procesach związanych z racjonalnym wykorzystaniem zasobów środowiskowych w obszarach zurbanizowanych. Wskazuje się w nich na konieczność przeciwdziałania:

- negatywnemu wpływowi źródeł powierzchniowych emisji zanieczyszczeń (komunalno-bytowych) na jakość powietrza w województwie,
- negatywnemu wpływowi produkcji energii na jakość środowiska naturalnego i stan zdrowia mieszkańców,

¹² Wyniki wszystkich edycji konkursu publikowane są w serwisie <https://npp.slaskie.pl/>. Są także prezentowane podczas innych wydarzeń organizowanych przez Zarząd Województwa Śląskiego oraz środowisko architektów i urbanistów.

- zagrożeniu suszą, wyczerpywania zasobów wodnych regionu oraz zanieczyszczeniu wód powierzchniowych,
- negatywnym konsekwencjom zmian klimatu w zakresie wpływu na jakość życia oraz na realizację funkcji gospodarczych (w tym turystyka, rolnictwo),
- pogarszaniu się klimatu akustycznego i negatywnym skutkom hałasu na jakość życia i zdrowie mieszkańców województwa,
- zjawiskom wpływającym negatywnie na zachowanie różnorodności biologicznej i geologicznej,

oraz wykorzystania:

- doświadczeń oraz nowych rozwiązań organizacyjnych i technologicznych wspierających budowanie gospodarki o obiegu zamkniętym korzystnej dla środowiska przyrodniczego, w tym spójnej koncepcji oraz skoordynowanych działań w zakresie m.in. energetyki, edukacji i gospodarki odpadami,
- rosnącej świadomości ekologicznej mieszkańców w zakresie realizacji kompleksowej polityki zielonej transformacji regionu,

Rysunek 3 „Park Śląski”

Źródło: Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego.

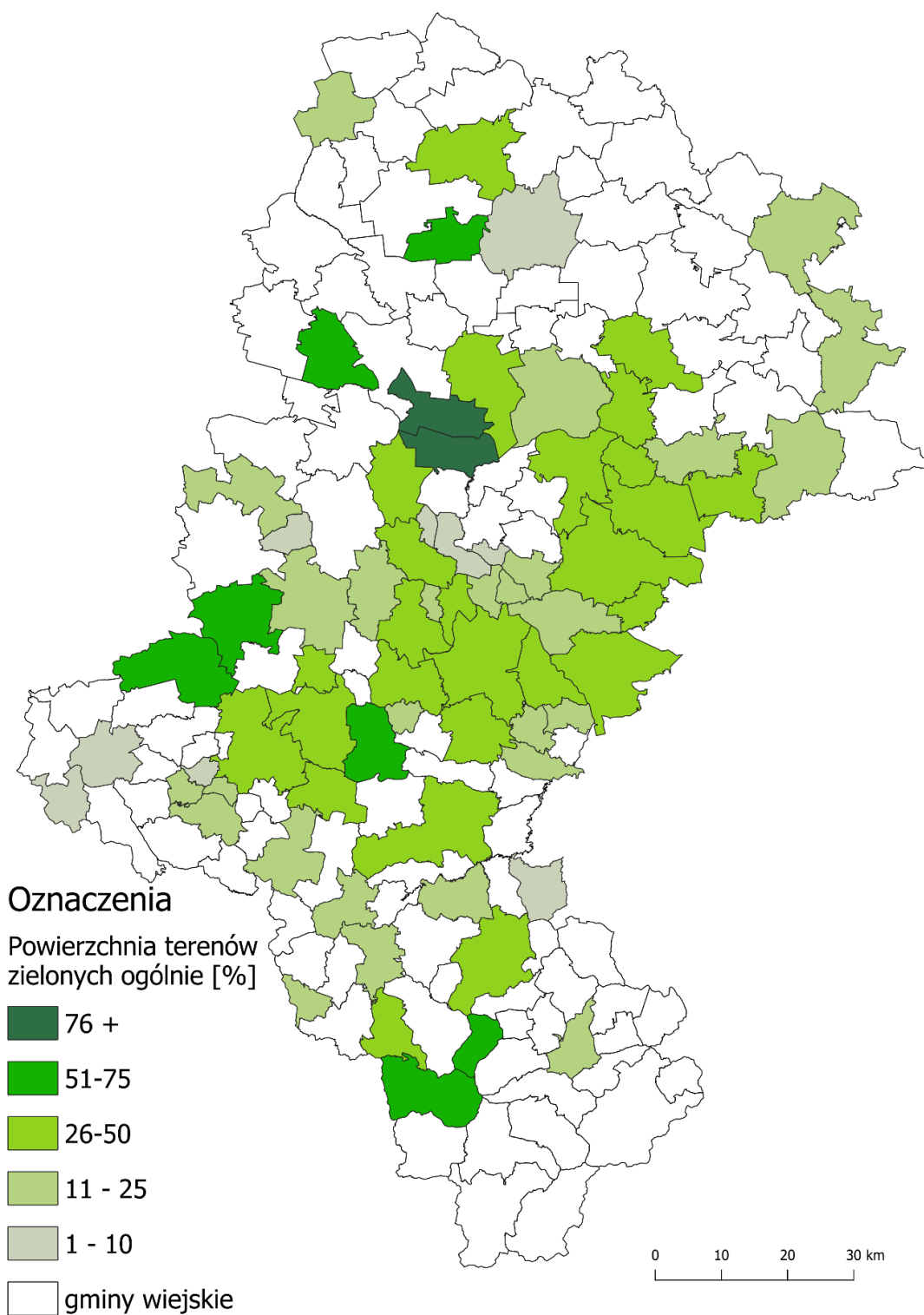
- dotychczasowych doświadczeń w zakresie małej retencji.

Środowisko przyrodnicze stanowi nieodłączny element krajobrazu miasta pełniący istotną rolę w kształtowaniu wysokiej jakości przestrzeni i niezbędny do prawidłowego funkcjonowania systemów miejskich. Dbłość o środowisko naturalne leży u podstaw zrównoważonego rozwoju. Do czynników aktywizujących wdrażanie polityk proekologicznych w miastach zaliczyć należy także postępujące, globalne zmiany klimatyczne. Upał w miastach na przestrzeni ostatnich dekad staje się coraz bardziej dotkliwy. Jednocześnie pojawiają się dowody na jego istotny wpływ na wyższą śmiertelność w porze letniej. Obecność terenów zieleni pomaga zmniejszyć intensywność miejskiej wyspy ciepła, będącej wynikiem współwystępowania mniejszej wilgotności powietrza, zmniejszonej siły wiatru czy specyficznych warunków radiacyjnych. Ponadto, drzewa przyczyniają się do obniżenia temperatury otoczenia w porze upałów. Tym samym, wpływają na wyższą wydajność energetyczną budynków znajdujących się w ich sąsiedztwie, polegającą na zmniejszonym zapotrzebowaniu na zużycie energii w związku z koniecznością działania klimatyzacji. Aby minimalizować negatywne skutki urbanizacji - budowy dróg, osiedli, fabryk czy biurów, powstających często kosztem terenów niezabudowanych, stosuje się szereg rozwiązań opartych o ochronę zasobów już istniejących, jak i tworzenie nowych terenów zieleni. Zieleń pełni także funkcję filtracyjną - jej obecność pozwala na redukcję z powietrza atmosferycznego szkodliwych gazów, np. azotu, ozonu, tlenków azotu, tlenków siarki oraz pyłów zawieszonych (PM), poprawiając jakość miejskiego powietrza. Dodatkowo, obszary zieleni - szczególnie korony drzew - przyczyniają się do wytwarzania tlenu niezbędnego dla funkcjonowania organizmów żywych. Zadrzewienia i kompleksy zieleni wpływają również na zmniejszenie ryzyka wystąpienia powodzi poprzez spowolnienie spływu powierzchniowego.

Szeroko pojęty system przyrodniczy w miastach to system obszarów o specyficznych cechach, zdefiniowanych i wyznaczonych z zastosowaniem zasad ekologii i ekologii krajobrazu, których głównym zadaniem jest regulowanie funkcjonowania środowiska przyrodniczego w mieście. System ten jest celowo wyodrębnioną częścią miasta pełniącą nadrzędne funkcje przyrodnicze - klimatyczne, hydrologiczne, biologiczne oraz poza przyrodnicze - mieszkaniowe, wypoczynkowe i estetyczne. Na system ten składają się tereny zieleni miejskiej, przez które rozumiane są parki, zieleńce i tereny

zieleni osiedlowej. Tereny zieleni miejskiej, wg danych GUS za rok 2017, zajmują 9033,7 ha (0,7%) powierzchni województwa śląskiego. Miastami regionu o największej powierzchni terenów zielonych są kolejno Chorzów (23%), Siemianowice Śląskie (11%) i Pszczyzna (10%). Województwo zajmuje pierwsze miejsce pod względem powierzchni terenów zielonych i czwarte pod względem powierzchni tych terenów przypadającej na jednego mieszkańca. Zieleń miejska pozytywnie wpływa na redukcję odczuwanego napięcia i stresu, sprzyja aktywności, rekreacji i uprawianiu sportu, co ma ogromny wpływ na zdrowie psychofizyczne mieszkańców. Najnowsze zalecenia Komisji Europejskiej w zakresie kształtowania przestrzeni miejskich wskazują na konieczność wdrażania dwóch idei: miasta zwartego, przyjaznego do życia. Założeniem drugiej z nich jest kształtowanie przestrzeni, w której mieszkańcy będą mieć łatwy dostęp do wszystkich niezbędnych usług, przy zachowaniu zagospodarowania zawierającego różne typy (ang. mixed-use) użytkowania ziemi, ze szczególnym uwzględnieniem terenów zieleni.

Lasy województwa śląskiego zajmują 31,9% jego powierzchni czyli łącznie 394,0 tys. ha. Ośrodkami miejskimi plasującymi się na najwyższej pozycji pod względem lesistości są Kuźnia Raciborska, Kalety i Miasteczko Śląskie. Choć procent powierzchni regionu pokrytej lasami jest większy niż średnia dla kraju (średnia dla kraju - 29,5%), to powierzchnia lasu przypadająca na jednego mieszkańca jest najmniejsza ze wszystkich województw, na co bezpośredni wpływ ma gęstość zaludnienia regionu.

Mapa 8 Powierzchnia terenów zielonych w gminach miejskich i miejsko-wiejskich - tereny zieleni miejskiej i lasów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie zestawień zbiorczych użytkowania gruntów na dzień 1 stycznia 2019 r.

Rysunek 4 „Park Śląski”

Źródło: Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego.

Na terytorium regionu występują liczne formy ochrony przyrody. Udział powierzchni obszarów prawnie chronionych dla całego obszaru województwa, wg informacji Banku Danych Lokalnych za rok 2020, wynosił 16,62 %. Największym udziałem tych obszarów pochwalić może się powiat rybnicki (56,8%) oraz powiat żywiecki (52,1%), sytuacja różni się w Gliwicach (0,4%), powiecie bieruńsko-lędzińskim (0,3%) i Tychach (0,2%), które pomimo tego, że mają charakter „zielonego miasta” nie posiadają wielu obszarów chronionych. Jako formę ochrony przyrody można wyróżnić, pomniki przyrody - szczególnie istotne odnosząc się do wartości naukowych, zabytkowych i kulturowych obiekty przyrody. Taką formą ochrony przyrody zostało objętych 1 329 obiektów w regionie.

Obszary miejskie posiadają wiele unikalnych wartości przyrodniczych oraz obszarów zielonych, w tym największy w Europie, zajmujący ok. 550 ha powierzchni Wojewódzki Park Kultury i Wypoczynku im. Gen. Jerzego Ziętka S.A. - „Park Śląski” w Chorzowie oraz fragment unikatowej w przestrzeni europejskiej Pustyni

Błędownskiej. Wszystkie obiekty oraz obszary cenne przyrodniczo oraz tworzące system przyrodniczy mają kluczowy wpływ dla zachowania bioróżnorodności, a w szczególności rzadkich i ginących siedlisk przyrodniczych i gatunków.

Województwo śląskie, pomimo swojego bogactwa przyrodniczego zmagają się z czynnikami negatywnie wpływającymi na jakość środowiska.

Środki transportu i urządzenia mechaniczne są główną przyczyną hałasu w środowisku miejskim. Stale rosnąca m.in. ilość pojazdów i urządzeń mechanicznych niekorzystnie wpływają na jakość środowiska w regionie. Wszelkie aktywności wykonywane przez mieszkańców danego terytorium tworzą dźwięki, które nakładając się, przyczyniają się do wzrostu poziomu hałasu. W latach 2012 - 2015 przeprowadzona została kontrola hałasu emitowanego przez zakłady przemysłowe, w regionie kontroli zostało poddane 163 zakłady, w tym przedsiębiorstwa związane z przemysłem górniczym, energetycznym i metalurgicznym. Dane dotyczące hałasu uwzględniają przekroczenia dopuszczalnego poziomu w pięciu skalach: 0,1 - 5dB, 5 - 10 dB, 10 - 15 dB, 15 - 20 dB i więcej niż 20 dB. Województwo Śląskie jako jeden z czterech regionów posiadał zakłady przemysłowe mieszczące się we wszystkich pięciu skalach, jednocześnie niezależnie od pory dnia (dzień/noc) region zajmował najwyższe pozycje wśród wszystkich województw pod względem ilości zakładów przekraczających dopuszczalny poziom hałasu. Gwałtowny przyrost ilości samochodów oraz rozbudowa sieci infrastruktury drogowej przyczyniły się do wzrostu hałasu komunikacyjnego. Badanie emisji hałasu komunikacyjnego na drogach województwa śląskiego w latach 2012-2016 wykazało, że odcinek drogowy o najwyższym poziomie emisji hałasu to A4 w Katowicach. Problem hałasu w regionie stale się pogłębia szczególnie na terenach miejskich ze względu na coraz większe natężenie ruchu kołowego i szynowego, zmiany zagospodarowania przestrzennego w otoczeniu terenów kolejowych czy zły stan techniczny infrastruktury drogowej.

Województwo śląskie cechuje się wysokim poziomem uprzemysłowienia i dużą gęstością zaludnienia. Występowanie surowców mineralnych spowodowało rozwój przemysłu wydobywczego, który trwał kilka wieków, co doprowadziło do degradacji licznych terenów przyrodniczych. Dzięki działaniom rewaloryzacyjnym tereny te podlegają ciągłej odbudowie i poprawie ich warunków środowiskowych. Pomimo przedsięwzięć, które mają poprawić jakość przestrzeni i środowiska, województwo

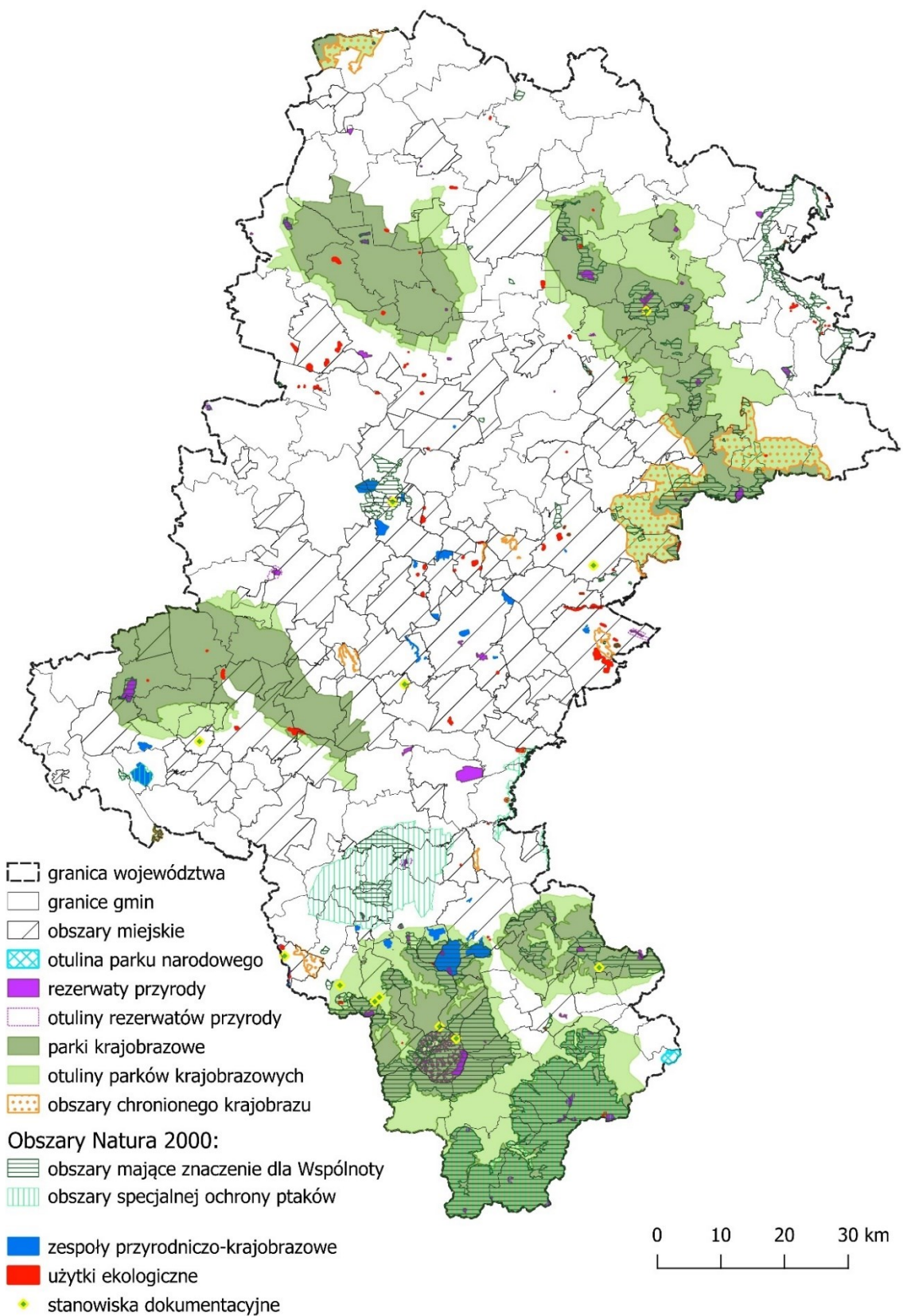
śląskie jest jednym z regionów o największym zanieczyszczeniu środowiska naturalnego ze względu na emisję zanieczyszczeń pyłowych i gazowych z zakładów szczególnie uciążliwych. Biorąc pod uwagę emisję zanieczyszczeń ze źródeł punktowych ogółem w województwie, największy udział w emisji ładunku zanieczyszczeń gazowych i ładunku pyłów ma Dąbrowa Górnicza - około 20% ładunku poszczególnych zanieczyszczeń gazowych w województwie i ponad 30% regionalnego ładunku pyłów PM10. Pod względem emisji ładunków pyłów PM10, na kolejnych pozycjach plasują się Rybnik (ok. 10%) oraz powiat częstochowski i zawierciański, które produkują ok. 5% emisji ogółem w województwie. Na mapie emisji zanieczyszczeń tlenkami siarki wyróżniają się powiat mikołowski, miasta Rybnik i Jaworzno (ok. 10% emisji), natomiast tlenkami azotu miasto Rybnik (20%), miasto Jaworzno i powiat mikołowski (ok. 10%) oraz miasta Sosnowiec, Chorzów, Częstochowa i powiat będziński (ok. 5%).¹³ W regionie od wielu lat podejmowane są działania mające na celu poprawę jakości stanu środowiska i wskazanie działań naprawczych, które ograniczą niekorzystny wpływ zanieczyszczeń powietrza na zdrowie i życie mieszkańców województwa śląskiego. Działania naprawcze zawarto w „Programie ochrony powietrza dla województwa śląskiego”¹⁴.

Region posiada stosunkowo niewielkie zasoby wody, natomiast charakteryzuje się dużą ilością zbiorników antropogenicznych - największy zbiornik to Zbiornik Goczałkowice na Małej Wiśle, którego podstawową funkcją jest zaopatrywanie w wodę ludności oraz funkcja przeciwpowodziowa. Wśród pozostałych zbiorników na uwagę zasługują Jezioro Żywieckie na Sole, Dzierżno Duże, Dzieńkowice (Zbiornik Imieliński) oraz Kuźnica Warężyńska (Pogoria IV). W roku 2017 zostały przeprowadzone badania mające na celu klasyfikację stanu/potencjału ekologicznego 63 jednolitych części wód powierzchniowych (jcw). 13% z nich oceniono na będące w stanie potencjalnie dobrym, pozostałe 87% będące w stanie potencjalnie umiarkowanym, słabym lub złym. Pod względem ilości odprowadzanych ścieków przemysłowych w latach 2009-2017 województwo śląskie zajmowało niezmiennie szóste miejsce, przy czym w tym samym przedziale czasu region jest liderem pod względem odprowadzania tych odpadów wymagających oczyszczenia

¹³ Stan Środowiska w Województwie Śląskim raport 2020, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Departament Monitoringu Środowiska, Regionalny Wydział Monitoringu Środowiska w Katowicach, Katowice, 2020 str.13.

¹⁴ Uchwała Sejmiku Województwa Śląskiego nr VI/21/12/2020 z dnia 29.08.2020 r.

bezpośrednio do wód lub do ziemi. Śląskie przedsiębiorstwa wytworzyły 25,2% ścieków zawierających substancje szczególnie szkodliwe na terenie kraju.

Mapa 9 Rozmieszczenie obszarów chronionych w województwie śląskim
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Generalnej Dyrekcji
Ochrony Środowiska.

ROZWÓJ TERYTORIALNY

Jednym z podstawowych zadań polityki przestrzennej jest niwelowanie różnic w rozwoju poszczególnych terytoriów. Oczywistym jest, że nie jest możliwe osiągnięcie idealnej równowagi ani równego rozkładu cech w przestrzeni. Jednak racjonalnie prowadzona polityka powinna cechować się tym, by terytoria zapóźnione mogły dynamizować swój rozwój i szybciej doganiać liderów - których pozycji jednocześnie nie można osłabiać, aby mogli oni sprostać konkurencji zewnętrznej. W przypadku regionalnej polityki miejskiej oznacza to konieczność takiej interwencji, która wspierając miasta słabsze, w tym tracące funkcje społeczno-gospodarcze, nie zaniedba potrzeb rozwojowych najsilniejszych ośrodków miejskich, a w całości przyczyni się do wzrostu co najmniej krajowych przewag konkurencyjnych obszaru metropolitalnego i Aglomeracji miejskich regionu.

Dla zobrazowania zróżnicowań terytorialnych województwo śląskie posługuje się miernikami rozwoju regionu obliczanymi w czterech kategoriach: nowoczesnej gospodarki, szans rozwojowych mieszkańców, przestrzeni i relacji z otoczeniem. Z nich wyprowadzany jest zagregowany wskaźnik rozwoju terytorialnego [WRT]. Wyliczenia WRT za rok 2018 zostały opublikowane w Strategii „Śląskie 2030” (str. 70-75). Wskazują one na bardzo wysoką pozycję Katowic oraz Bielska-Białej, a także powiatu cieszyńskiego. Analizując wyniki WRT zauważyć można dość wyraźnie rysujący się pas rozwoju, ciągnący się od metropolii na południe wzdłuż głównych szlaków komunikacyjnych. Należą do niego Katowice z Chorzowem, Gliwice, Tychy, powiat pszczyński, Bielsko-Biała z powiatem bielskim, Rybnik, Żory i powiat cieszyński. Jednocześnie trzeba zwrócić uwagę, że obszar metropolitalny jest silnie zróżnicowany pod względem WRT, czego najbardziej spektakularnym przejawem jest to, iż jego trzy miasta rdzeniowe (Świętochłowice, Bytom i Siemianowice Śląskie) znalazły się w grupie jednostek o bardzo niskim WRT.

W zakresie nowoczesnej gospodarki na wiodącej pozycji znalazły się Gliwice, Katowice, Bielsko-Biała, powiat pszczyński oraz Rybnik. Natomiast stawkę zamykają trzy powiaty nieposiadające dużych ośrodków miejskich (częstochowski - poz. 36, zawierciański - poz. 35, kłobucki - poz. 33) i dwa miasta na prawach powiatu, tj. Świętochłowice (poz. 34) i Siemianowice Śląskie (poz. 32).

Na najwyższe szanse rozwojowe mieszkańców wskazuje się w: Katowicach, powiecie pszczyńskim, Bielsku-Białej, powiecie cieszyńskim oraz Gliwicach. Najniżej

wypadają trzy miasta na prawach powiatu (Świętochłowice - poz. 36, Bytom - poz. 35, Siemianowice Śląskie - poz. 33) i dwa powiaty (częstochoowski - poz. 34 i zawierciański - poz. 32).

W kategorii przestrzeń najwyższe noty zyskały dwa duże miasta i trzy powiaty, tj.: Rybnik, powiat cieszyński, Bielsko-Biała, powiat bielski i powiat pszczyński. Z kolei najniższe cztery powiaty (kłobucki - poz. 36, częstochoowski - poz. 35, zawierciański - poz. 33, będziński - poz. 32) i jedno duże miasto Dąbrowa Górnicza - poz. 34.

Natomiast w odniesieniu do relacji z otoczeniem, analizy prowadzone w ramach WRT wskazują na najsilniejszą pozycję Katowic, powiatu cieszyńskiego, Bielska-Białej, Chorzowa, powiatu pszczyńskiego, a najsłabszą Świętochłowic, Bytomia, Jastrzębia-Zdroju, powiatu rybnickiego i Rudy Śląskiej (od poz. 32 do 36).

INICJATYWY OBYWATELSKIE I AKTYWNOŚĆ SPOŁECZNA

Zmiany społeczno-kulturowe, globalizacja, powszechny dostęp do internetu ukonstytuowały nową formę działania zbiorowego, jaką są ruchy miejskie. Podejmują one inicjatywy oddolnych zmian w mieście. Ich aktywności można zaliczyć do działań nieformalnych społeczeństwa obywatelskiego. Ruchy miejskie, wcześniej zupełnie nieobecne w polskim dyskursie publicznym, wykorzystując nowe media w przestrzeni wirtualnej, stają się coraz ważniejszym partnerem debaty publicznej i nadają swoim przesłaniom coraz więcej rozgłosu. Dzięki temu mają realny wpływ na kształtowanie polityki miejskiej, a ich profesjonalizm i doświadczenie sprawiają, że stają się partnerami władz samorządowych w projektowaniu i wdrażaniu reform w miastach. Ważną cechą ruchów miejskich jest ich wspomniana niezwykła aktywność w mediach społecznościowych, dzięki której urosły do rangi czwartej władzy w miastach. Stają się głównymi obserwatorami i krytykami działań władz lokalnych i roszczą sobie prawo do kreowania alternatywnej polityki miejskiej, w której podkreślają idee prawa do miasta oraz demokracji miejskiej, kładąc silny nacisk na partycypację w zarządzaniu miastem. W pracach ogólnopolskiej sieci Kongresu Ruchów Miejskich uczestniczą podmioty z województwa śląskiego m.in: Rowerowe Katowice, BoMiasto, Menedżerowie Kultury, Szlakiem Kobiet, Dwie Wieże ze Świętochłowic; Inicjatywa Dąbrowska (Dąbrowa Górnicza) oraz Ośrodek Studiów o Mieście z Gliwic¹⁵.

Wyłącznie rynkowe podejście do polityki rozwoju miast, bezrefleksyjne akceptowanie wszelkich inwestycji, erozja państwa opiekuńczego, problemy środowiskowe lub też wyzwania globalizacyjne uznawane są za popularne źródła aktywizacji działań oddolnych. Dostrzeganie negatywnych procesów takich jak np. gettoizacja czy zawłaszczanie przestrzeni publicznej, staje się czynnikiem mobilizującym do wzmacniania tożsamości miejskiej i poczucia odpowiedzialności za dobro wspólne jakim jest przestrzeń miejska. Świadomość bycia obywatelem miasta stanowi punkt wyjścia do mobilizacji mieszkańców na rzecz obrony przestrzeni miejskiej oraz rosnącego przekonania, że ich głos powinien być uwzględniony w procesie decyzyjnym dotyczącym kwestii miejskich. Dlatego też ruchy miejskie reprezentują interesy nie tylko własne, lecz także szerszych społeczności. Ich nowatorstwo wynika z problematyki jaką podejmują oraz wartości do jakich się odwołują, takich jak:

¹⁵ www.kongresruchowmiejskich.pl.

egalitaryzm, pluralizm, prawa człowieka, rozwój społeczeństwa obywatelskiego. Pierwszą znaczącą wspólną deklaracją ruchów było opublikowanie tzw. też miejskich¹⁶. Jednocześnie nierzadko w debacie publicznej wskazuje się, że organizacje te próbują działać obok ugruntowanych schematów funkcjonowania demokracji lokalnej - silnie eksponując swoje racje jako lepsze bądź ważniejsze od rozwiązań wypracowywanych przez organy stanowiące i wykonawcze samorządu terytorialnego.

Obok ruchów miejskich ważną rolę, we wprowadzaniu do debaty publicznej wartości związanych z aktywnością obywateli na rzecz spraw lokalnych, pełnią od lat organizacje pozarządowe. Dla dobra publicznego realizują one liczne przedsięwzięcia edukacyjne, charytatywne, integrujące społeczności lokalne. W wielu miastach – na mocy Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie oraz innych szczegółowych aktów prawnych - organizacjom społecznym powierza się realizację ważnych zadań publicznych z zakresu kultury, opieki nad osobami zależnymi czy też sportu. Wg danych GUS¹⁷ na koniec 2019 r. w przekroju powiatowym największą liczbę fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych odnotowano w Katowicach i Częstochowie. Najmniejszą w Świątchłowicach i Piekarach Śląskich. W przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców najwięcej wskazanych organizacji było w Katowicach, a kolejny zbiór miast tworzyły: Częstochowa, Bielsko-Biała i Gliwice.

W ostatnich latach ważnym instrumentem partycypacji mieszkańców miast w procesach związanych z kształtowaniem przestrzeni publicznych i realizowaniem ważnych zadań dla społeczności w dzielnicach stały się budżety obywatelskie. Wokół tej inicjatywy skupiają się w regionie setki społeczników, którzy inicjują projekty, zdobywają dla nich poparcie sąsiadów i walczą o środki w konkursach organizowanych w większości miast regionu. Głosowania związane z wyborem projektów stanowią okazję do zmobilizowania mieszkańców do aktywności obywatelskiej, a także inspirują do debaty nad potrzebami poszczególnych wspólnot.

W ślad za powodzeniem tych inicjatyw postanowiono o uruchomieniu Marszałkowskiego Budżetu Obywatelskiego Województwa Śląskiego, dającego możliwość zrealizowania pomysłów i planów, które wpływają na rozwój regionu.

¹⁶ www.kongresruchowmiejskich.pl/tezy-miejskie-spis/tezy-miejskie.

¹⁷ Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa śląskiego 2020, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2020.

Mechanizm budżetu obywatelskiego w tym zasady naboru, oceny wniosków oraz prowadzenia głosowania został przygotowany we współpracy z organizacjami pozarządowymi, a także w procesie konsultacji i warsztatów z mieszkańcami. W I edycji (w 2019 r.) mieszkańcy mogli wybierać spośród 85 zgłoszonych zadań, podzielonych na pulę wojewódzką i siedem pul podregionalnych. W głosowaniu elektronicznym odnotowano 23 683 ważne głosy. Na liście zwycięskich projektów znalazły się czterdzieści trzy zadania na łączną kwotę ponad 9 milionów złotych. W 2020 r. i 2021 r. zorganizowane zostały kolejne edycje Marszałkowskiego Budżetu Obywatelskiego - ponownie przeznaczając na każdą edycję budżet 10 milionów złotych.

Dla syntetycznego zobrazowania procesów społecznych toczących się w regionie, samorząd województwa śląskiego posługuje się dwoma wskaźnikami obrazującymi poziom aktywności społecznej. Są nimi Indeks Aktywności Społecznej [IAS] i Indeks Niedostosowania Społecznego [INS]. Oblicza się je dla powiatów, ze względu na dostępność danych statystycznych, jednak mając na uwadze dużą liczbę miast na prawach powiatu w regionie oraz generalnie wysoki poziom urbanizacji, można wykorzystać te wskaźniki również z dużym przybliżeniem dla odzwierciedlenia sytuacji w miastach. Najnowsze wyniki obliczeń ww. wskaźników opublikowane zostały w Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”.

Analiza IAS - obejmującego elementy przedsiębiorczości mieszkańców, aktywności obywatelskiej oraz działalność NGO - pokazuje znaczące zróżnicowanie pod tym względem miast Metropolii Górnośląskiej. Wskazuje także na niski potencjał aktywności w miastach subregionu zachodniego. Najwyższe wskazania osiągały duże miasta, spośród których liderem są Katowice, a kolejne dwa miasta to Bielsko-Biała i Częstochowa. Ten wynik nie zaskakuje, jeśli uwzględni się centralną pozycję miast w układzie funkcjonalno-przestrzennym regionu. Niska aktywność cechuje miasta o dużym udziale w strukturze gospodarki przemysłów tradycyjnych, głównie górnictwa i hutnictwa. Najniższy poziom wskaźnika odnotowano w Rudzie Śląskiej, Zabrze, Bytomiu i Jastrzębiu-Zdroju.

INS obejmuje z kolei współczynniki syntetyczne w zakresie przestępczości oraz korzystających z pomocy społecznej, a także współczynnik liczby samobójstw. W tej perspektywie negatywnie na tle regionu jawią się miasta Metropolii Górnośląskiej (w tym w szczególności: Siemianowice Śląskie, Świętochłowice i Gliwice) oraz

posiadająca najniższy w regionie poziom INS Częstochowa. Pozwala to na postawienie hipotezy, że w mniejszym ośrodku przemysłowym, w i wokół Bielska-Białej dokonano szybszej transformacji i ustabilizowano procesy społeczne z tym związane. Natomiast transformacja w subregionie zachodnim zachodzi wolniej, co sprawia, że jej ewentualne negatywne oddziaływanie jest sprawniej łagodzone. Niemniej trzeba mieć na uwadze (szczególnie wobec wyników IAS), że być może oznacza to również to, że na tych terenach problem tzw. niedopasowania społecznego jest wciąż odsuwany w czasie.

OBSZARY STRATEGICZNEJ INTERWENCJI POLITYKI REGIONU

Polska polityka rozwoju posługuje się obecnie kategorią obszarów strategicznej interwencji [OSI]. Na poziomie krajowym wyznaczono je w KSRR 2030.

Jednocześnie regionom zagwarantowano możliwość wyznaczania własnych OSI pod warunkiem zapewnienia dla nich konkretnych instrumentów wsparcia lub mechanizmów uzgodnień. W zakresie obszarów miejskich do krajowych OSI na terenie województwa śląskiego należy dziewięć miast tracących funkcje społeczno-gospodarcze oraz Koniecpol jako obszar miejski zagrożony trwałą marginalizacją¹⁸. W Strategii „Śląskie 2030” natomiast definiuje się dwa podejścia do regionalnych OSI: funkcjonalne i tematyczne. W podejściu funkcjonalnym orientuje się politykę rozwoju regionu między innymi na rozwój obszarów miejskich (wg delimitacji wskazanej na mapie 1 niniejszego dokumentu), dokonując swoistej delegacji w zakresie rozstrzygnięć szczegółowych na poziom RPM i innych dokumentów branżowych.

W ujęciu tematycznym zidentyfikowano pięć OSI: dwa konkurencyjne - obszary cenne przyrodniczo oraz ośrodki wzrostu; trzy problemowe - gminy tracące funkcje społeczno-gospodarcze, gminy z problemami środowiskowymi w zakresie jakości powietrza, gminy w transformacji górniczej. Główne ustalenia OSI dotyczące miast przedstawione zostały w poniższych zestawieniach tabelarycznych.

Tabela 1 OSI konkurencyjne - obszary cenne przyrodniczo

Obszary cenne przyrodniczo (udział scalonej powierzchni cennej przyrodniczo w powierzchni miasta)	Wykaz miast
najwyższy	Czerwionka-Leszczyny, Kuźnia Raciborska, Łazy, Ogrodzieniec, Szczyrk, Wisła

¹⁸ Wykaz miast: Bytom, Jastrzębie Zdrój, Koniecpol, Piekary Śląskie, Rydułtowy, Siemianowice Śl., Świętochłowice, Sosnowiec, Zabrze, Zawiercie, na podstawie Mapy 31. Miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze (miasta powiększające dystans rozwojowy) oraz obszary zagrożone trwałą marginalizacją, na których występuje kumulacja problemów zgodnie z KSRR 2030 i Strategią Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”.

Obszary cenne przyrodniczo (udział scalonej powierzchni cennej przyrodniczo w powierzchni miasta)	Wykaz miast
wysoki	Czechowice-Dziedzice, Orzesze, Pilica, Siewierz, Skoczów, Sośnicowice, Strumień, Ustroń, Zawiercie, Żarki
ponadprzeciętny	Bieruń, Blachownia, Cieszyn, Koniecpol, Mikołów, Poręba, Pyskowice, Racibórz, Rybnik, Sławków, Szczekociny, Żywiec
przeciętny	Będzin, Bielsko-Biała, Bytom, Chorzów, Czeladź, Częstochowa, Dąbrowa Górnicza, Imielin, Jaworzno, Kalety, Katowice, Kłobuck, Knurów, Kozięgłowy, Krzepice, Łędziny, Lubliniec, Myszków, Piekary Śląskie, Pszczyna, Radzionków, Ruda Śląska, Siemianowice Śląskie, Sosnowiec, Tarnowskie Góry, Toszek, Tychy, Wilamowice, Woźniki, Żory
niski lub brak	Gliwice, Jastrzębie-Zdrój, Krzanowice, Łaziska Górne, Miasteczko Śląskie, Mysłowice, Pszów, Radlin, Rydułtowy, Świętochłowice, Wodzisław Śląski, Wojkowice, Zabrze

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”.

Największy udział scalonej powierzchni cennej przyrodniczo w powierzchni miasta mają: Czerwionka-Leszczyny, Kuźnia Raciborska, Łazy, Ogrodzieniec, Szczyrk i Wisła.

Tabela 2 OSI konkurencyjne - ośrodki wzrostu

Wyszczególnienie ośrodków wzrostu	Wykaz miast
Najważniejsze ośrodki wzrostu	Katowice
Ważne ośrodki wzrostu	Bielsko-Biała, Częstochowa, Gliwice
Pozostałe ośrodki wzrostu	Chorzów, Cieszyn, Dąbrowa Górnicza, Jastrzębie-Zdrój, Racibórz, Rybnik, Sosnowiec, Tychy, Zabrze, Żory, Żywiec
Ośrodki uzupełniające	Będzin, Bieruń, Bytom, Czechowice-Dziedzice, Czeladź, Czerwionka-Leszczyny, Jaworzno, Kłobuck, Knurów, Lubliniec, Łaziska Górne, Mikołów, Mysłowice, Myszków, Orzesze, Piekary Śląskie, Pszczyna, Ruda Śląska, Rydułtowy, Siemianowice Śląskie, Skoczów, Świętochłowice, Tarnowskie Góry, Wodzisław Śląski, Zawiercie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”.

Za najważniejszy ośrodek wzrostu uznano Katowice. Do ważnych ośrodków wzrostu w województwie śląskim zaliczone zostały trzy duże miasta: Bielsko-Biała, Gliwice oraz Częstochowa. Na obszarze wszystkich wskazanych miast zlokalizowane są siedziby szkół wyższych oraz jednostek B+R. Ośrodki te generują największe strumienie dojazdów do pracy z uwagi na ich atrakcyjny rynek pracy. Kolejnych 11 gmin znalazło się w grupie pozostałych ośrodków wzrostu. Niemal wszystkie z nich zlokalizowane są w obszarach dużych skupisk miejskich: Metropolii Górnośląskiej i Aglomeracji Rybnickiej, co wskazuje na wiodącą rolę tych obszarów w rozwoju regionu. Poza tym istotne znaczenie mają ośrodki powiatowe (tj. Cieszyn, Racibórz oraz Żywiec), uzupełniające wiodące ośrodki na poziomie lokalnym.

Tabela 3 Osi problemowe - gminy tracące funkcje społeczno-gospodarcze

Wyszczególnienie gmin tracących funkcje	Wykaz miast
Znaczna utrata funkcji	Będzin, Czeladź, Mysłowice, Myszków, Racibórz, Ruda Śląska, Rydułtowy, Świętochłowice, Zabrze, Zawiercie
Średnia utrata funkcji	Bytom, Jastrzębie-Zdrój, Łaziska Górne, Sosnowiec
Umiarkowana utrata funkcji	Bieruń, Cieszyn, Częstochowa, Knurów, Lubliniec, Rybnik, Żory, Żywiec

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”.

Do regionalnego OSI gmin tracących funkcje społeczno-gospodarcze zakwalifikowano gminy miejskie i miejsko-wiejskie, których dotyczy znaczna utrata funkcji; średnia utrata funkcji lub umiarkowana utrata funkcji. Aby zapewnić zgodność z SOR oraz KSRR 2030 wykluczono z analizy najmniejsze ośrodki, jako te, które nie generują znaczących funkcji dla swojego otoczenia. Brano pod uwagę jedynie gminy miejskie i miejsko-wiejskie, liczące powyżej 20 tys. mieszkańców (a w przypadku stolic powiatów powyżej 15 tys. mieszkańców).

Istotnym problemem regionalnym jest zanieczyszczenie powietrza, które dotyczy całego województwa, w tym w największym stopniu głównie ośrodków miejskich (tzw. III obszar problemowy w ramach OSI).

Tabela 4 OSI problemowe - gminy z problemami środowiskowymi w zakresie jakości powietrza

Obszary problemowe ze względu na jakość powietrza	Wykaz miast
III obszar problemowy	Będzin, Bielsko-Biała, Bieruń, Bytom, Chorzów, Cieszyn, Czechowice-Dziedzice, Czeladź, Częstochowa, Dąbrowa Górnicza, Gliwice, Jastrzębie-Zdrój, Jaworzno, Katowice, Knurów, Łęczyny, Łaziska Górne, Mikołów, Mysłowice, Myszków, Piekary Śląskie, Pszów, Pyskowice, Racibórz, Radlin, Radzionków, Ruda Śląska, Rybnik, Rydułtowy, Siemianowice Śląskie, Skoczów, Sosnowiec, Świętochłowice, Tarnowskie Góry, Tychy, Wodzisław Śląski, Wojkowice, Zabrze, Żory, Żywiec
II obszar problemowy	Czerwionka-Leszczyny, Imielin, Krzanowice, Kuźnia Raciborska, Łazy, Orzesze, Pszczyna, Siewierz, Sławków, Strumień, Wilamowice, Zawiercie
I obszar problemowy	Błachownia, Kalety, Kłobuck, Koniecpol, Koziegłowy, Krzepice, Lubliniec, Miasteczko Śląskie, Ogrodzieniec, Pilica, Poręba, Sośnicowice, Szczekociny, Szczyrk, Toszek, Ustroń, Wisła, Woźniki, Żarki

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”.

Tabela 5 OSI problemowe - gminy w transformacji górniczej.

Obszary problemowe ze względu na proces transformacji	Wykaz miast
Obszar z problemami społecznymi i przestrzennymi	Bieruń, Czerwionka-Leszczyny, Imielin, Jastrzębie-Zdrój, Jaworzno, Knurów, Łęczyny, Łaziska Górne, Mysłowice, Orzesze, Pszów, Radlin, Ruda Śląska,

Obszary problemowe ze względu na proces transformacji	Wykaz miast
	Rybnik, Rydułtowy, Wodzisław Śląski, Żory
Obszary z problemami przestrzennymi	Będzin, Bytom, Chorzów, Czechowice-Dziedzice, Czeladź, Dąbrowa Górnicza, Gliwice, Katowice, Mikołów, Piekary Śląskie, Pszczyna, Radzionków, Siemianowice Śląskie, Sosnowiec, Sośnicowice, Świętochłowice, Tychy, Wojkowice, Zabrze
Obszary z problemami społecznymi	Strumień, Wilamowice

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”.

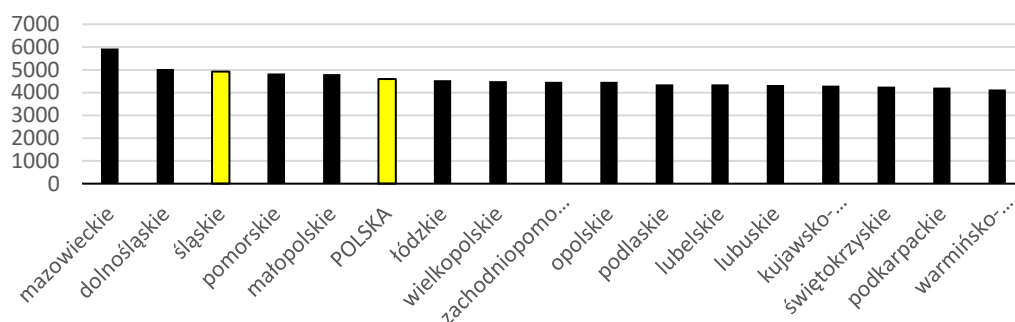
W zakres OSI gmin w transformacji górniczej włączono obszary kumulacji zjawisk problemowych tj. takich na których występują lub wystąpią problemy społeczne związane z redukcją zatrudnienia w sektorze górniczym oraz niekorzystne zmiany w środowisku oraz przestrzeni, skutkujące koniecznością podjęcia działań rewitalizacyjnych. W zdecydowanej większości są to gminy miejskie i wiejskie zlokalizowane na obszarze Aglomeracji Rybnickiej i jej otoczenia, obszarze Metropolii Górnośląskiej oraz przy granicy z województwem małopolskim.

INWESTYCJE I BUDŻETY LOKALNE

Inwestycje uważane są za jeden z kluczowych impulsów rozwoju lokalnego i regionalnego. Świadczą o atrakcyjności danej lokalizacji i gwarantują trwałość miejsc pracy. Co do zasady przekładają się również na wielkość transferów do budżetów samorządowych - zarówno w postaci podatków i opłat lokalnych jak i udziału w podatkach dochodowych.

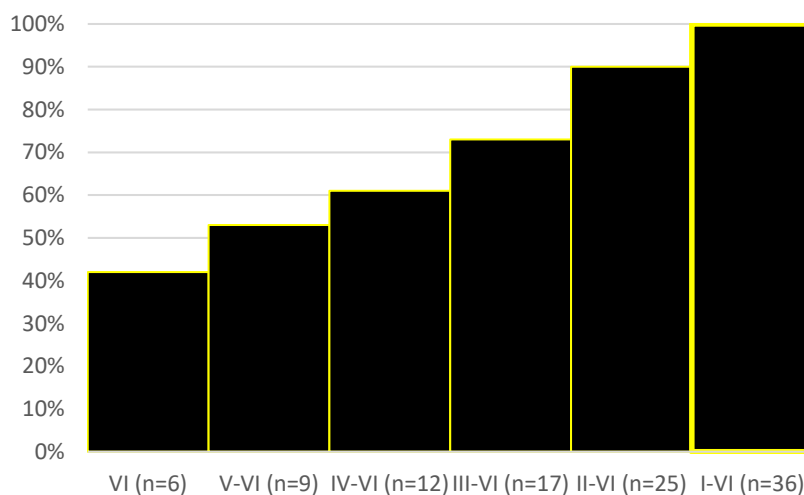
W okresie transformacji gospodarczej władze samorządowe w województwie śląskim wiele uwagi i środków poświęciły zwiększeniu atrakcyjności inwestycyjnej miast. Tworzyły nowe strefy aktywności gospodarczej oraz adaptowały dla nowych funkcji liczne w regionie tereny poprzemysłowe. Nie bez znaczenia w tym aspekcie pozostawała aktywność Katowickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej, od lat

uznawanej za najbardziej dynamiczną strefę nie tylko w Polsce, ale również w skali międzynarodowej. Pozwoliło to przeciwdziałać negatywnym skutkom restrukturyzacji górnictwa, energetyki oraz przemysłu stalowego w regionie. Region zachował swoją pozycję centrum przemysłowego Polski. Jednocześnie w centrach biurowych i parkach technologicznych rozwinęły swoją działalność firmy z sektorów nowoczesnych technologii oraz usług biznesowych. Zaawansowanie gospodarcze regionu przekładało się na wysoki poziom wynagrodzeń w gospodarce - w 2018 r. pod względem przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto, województwo

Wykres 5 Wartość skumulowana nakładów inwestycyjnych w powiatach województwa śląskiego 2009-2018

Źródło: opracowanie własne; dane Banku Danych Lokalnych, GUS.

Grupa VI – 6 powiatów o wartości inwestycji przekraczającej 150% średniej w regionie
 Grupa V – 3 powiaty o wartości inwestycji pomiędzy 150% a 125% średniej w regionie
 Grupa IV – 3 powiaty o wartości inwestycji pomiędzy 125% a 100% średniej w regionie
 Grupa III – 5 powiatów o wartości inwestycji pomiędzy 100% a 75% średniej w regionie
 Grupa II – 8 powiatów o wartości inwestycji pomiędzy 75% a 50% średniej w regionie
 Grupa I – 11 powiatów o wartości inwestycji poniżej 50% średniej w regionie

Wykres 6 Przeciętne miesięczne wynagrodzenie w województwach

Źródło: opracowanie własne; dane Banku Danych Lokalnych, GUS.

śląskie plasowało się na trzeciej pozycji w kraju¹⁹. Inwestycje w sferze gospodarczej uzupełniane były licznymi inwestycjami samorządów - zarówno związanymi z infrastrukturą usług komunalnych, jak i z upiększaniem miast, uatrakcyjnianiem przestrzeni publicznych i tworzeniem nowych funkcji w przestrzeni.

Jednak rozkład inwestycji w skali regionu nie jest równy. Nie jest możliwe zobrazowanie tego zjawiska w bezpośrednim odniesieniu do miast, ze względu na ograniczenia statystyki publicznej. Mimo tego, ogląd w układzie powiatowym (przy dużej liczbie miast na prawach powiatu w regionie) w wymierny sposób odzwierciedla procesy inwestycyjne. Analiza wartości inwestycji (w cenach bieżących; podmiotów gospodarczych, w tym SPZOZ oraz instytucji kultury mających osobowość prawną) przypadająca na lata 2009-2018 pokazuje, że ich połowa przypada na osiem miast regionu, kolejno: Katowice (11,1% wartości wszystkich inwestycji w regionie), Gliwice (8,5%), Tychy (6,8%), Bielsko-Białą (6,5%), Dąbrowę Górniczą (5,4%), Częstochowę (4,5%), Jaworzno (3,9%) i Sosnowiec (3,7%). Wśród dziesięciu powiatów, które osiągnęły najniższy poziom inwestycji znalazły się powiaty: raciborski (1,3%), częstochowski, miasto Żory, miasto Siemianowice Śląskie, lubliniecki, rybnicki, myszkowski, miasto Piekary Śląskie, kłobucki i miasto Świętochłowice (0,4%). W jedenastu powiatach, w których wartość inwestycji nie przekroczyła 50% średniej regionalnej, zainwestowano mniej niż w samych tylko Katowicach. Perspektywy rozwojowe miast są silnie uzależnione od ich własnej kondycji finansowej, tj. od parametrów budżetów samorządu lokalnego.

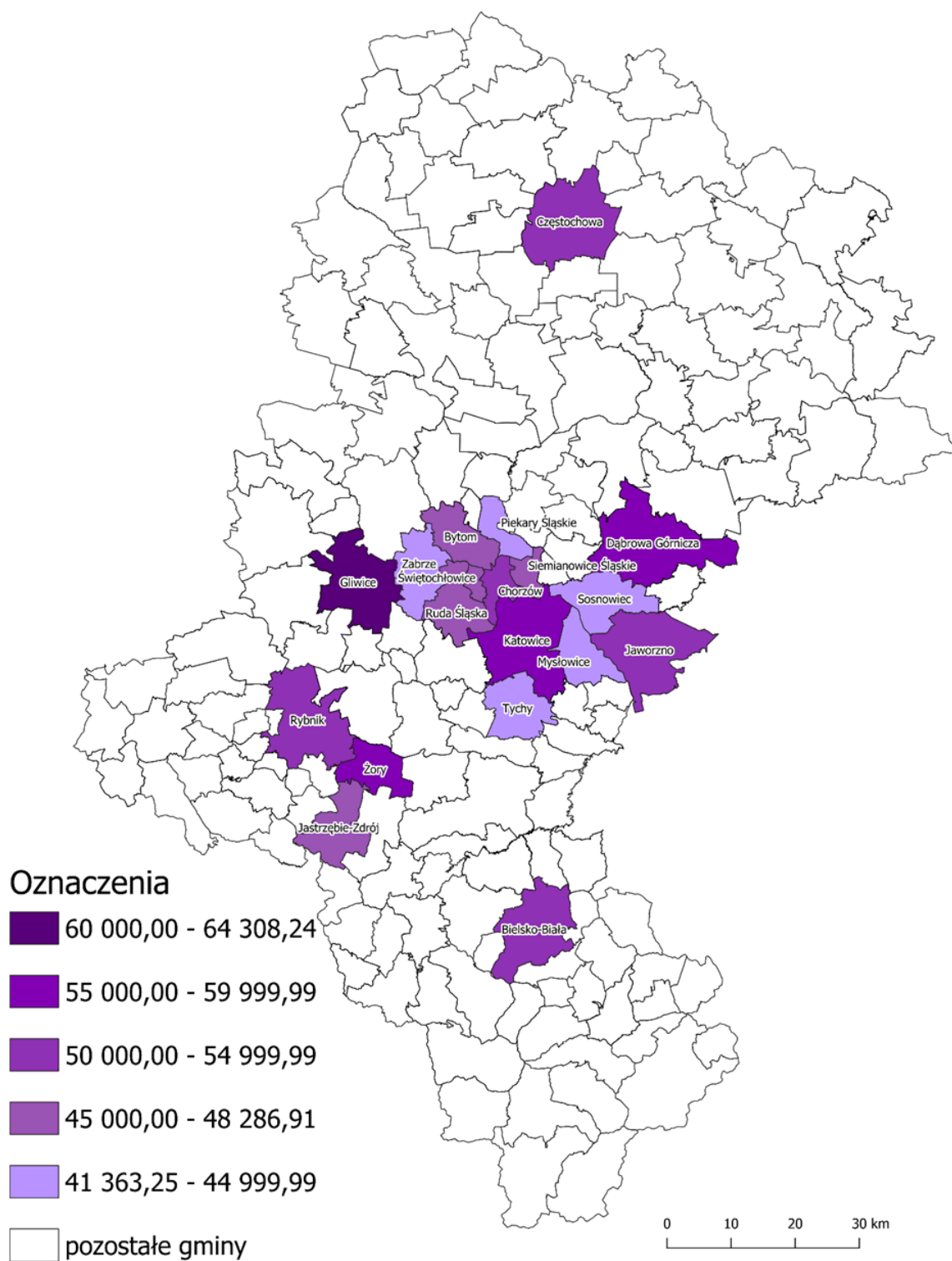
W latach 2009-2018 w grupie miast na prawach powiatu największe dochody w przeliczeniu na mieszkańca uzyskiwały miasta duże, charakteryzujące się znaczącym udziałem przemysłu i zaawansowanych usług w strukturze gospodarki lokalnej: Katowice, Gliwice, Dąbrowa Górnicza a w następnej kolejności: Bielsko-Biała, Tychy i Rybnik. W grupie pozostałych miast w czołówce znalazły się miasta o wysokiej atrakcyjności turystycznej: Wisła, Szczyrk, Ustroń i Żarki; zlokalizowany w strefie intensywnej suburbanizacji Mikołów oraz posiadające relatywnie dużo terenów

¹⁹ Rocznik statystyczny pracy 2019, GUS

wykorzystywanych gospodarczo, przy nie największej liczbie ludności Bieruń, Imielin i Sławków.

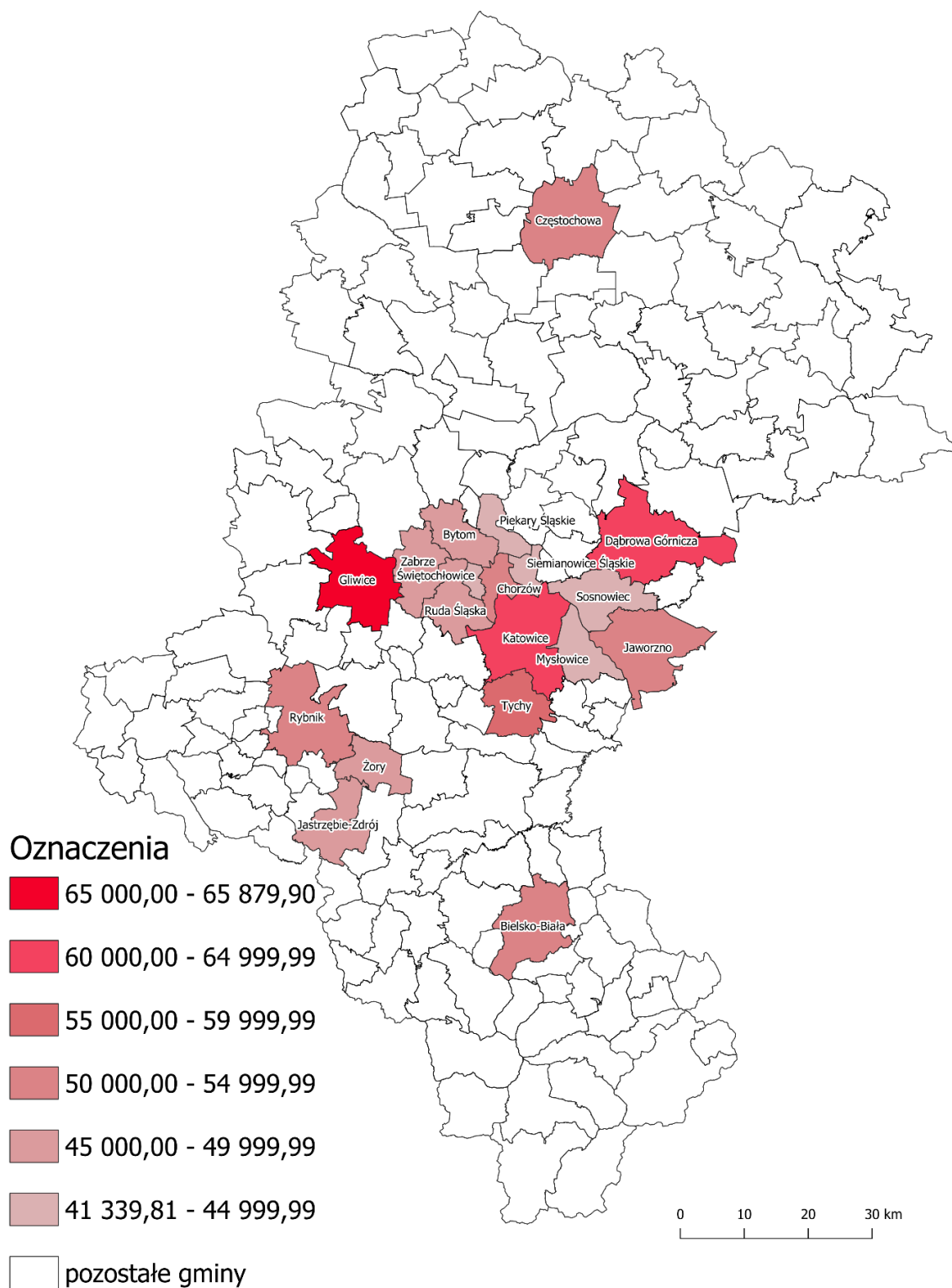
W zakresie wydatków na mieszkańca, w zbliżonym okresie (Mapa 13), schemat - co jest dość oczywiste - pokrywa się nieomalże ze schematem dochodowym (Mapa 12). Przy czym do przedziału o najwyższych wydatkach na mieszkańca wśród miast na prawach powiatu zakwalifikowały się również Tychy.

Jednocześnie należy mieć na uwadze, że funkcjonowanie w warunkach pandemii i po pandemii stanowić będzie duże obciążenie dla budżetów lokalnych. Samorząd terytorialny zapewnia większość podstawowych usług publicznych oraz musi borykać się z rozwiązywaniem skutków bieżących problemów na lokalnych rynkach pracy.

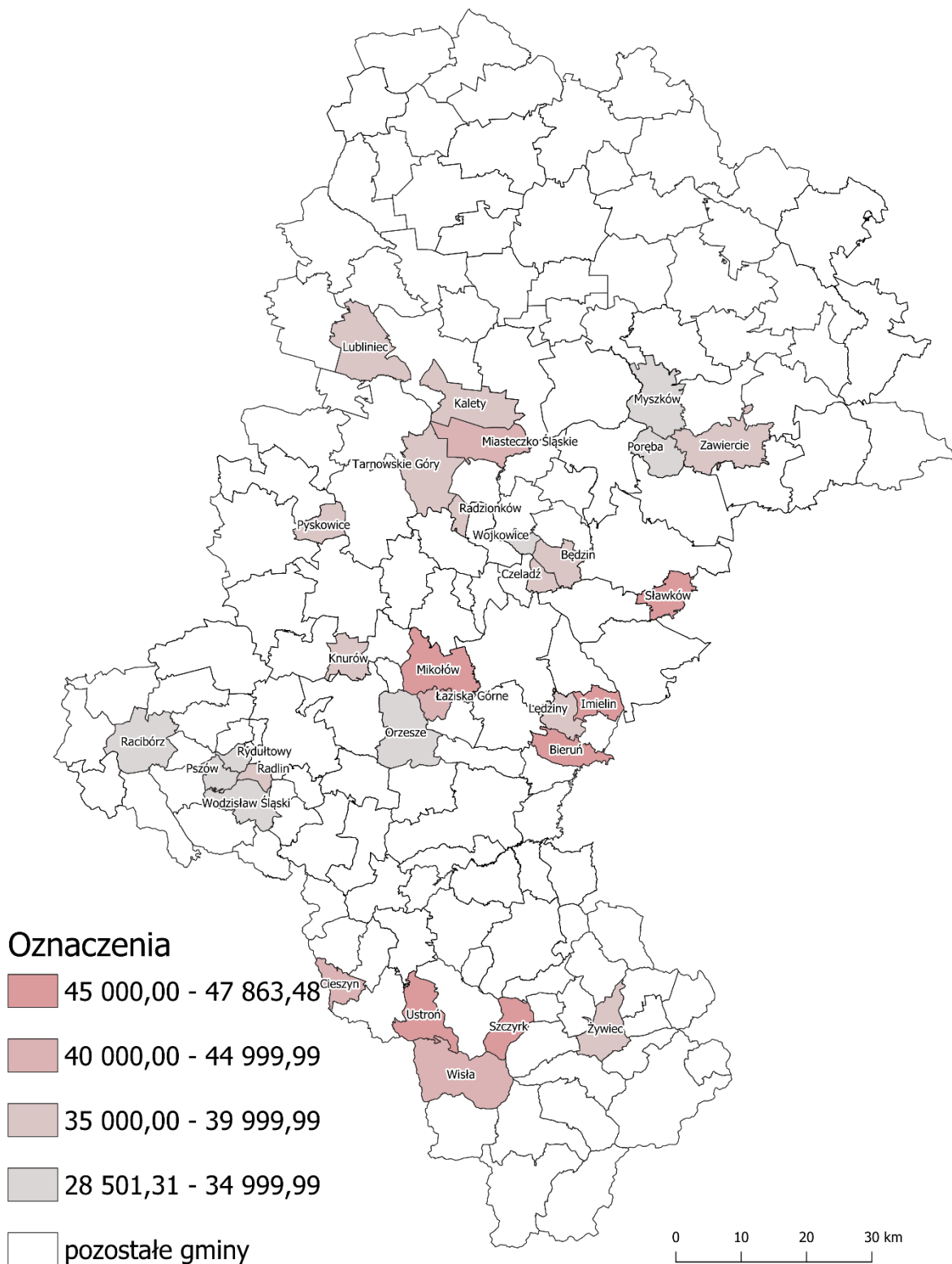
Mapa 10 Dochody ogółem (2011-2020, ceny bieżące) w złotych na 1 mieszkańca budżetów miast na prawach powiatu

Źródło: Opracowanie własne; dane Banku Danych Lokalnych, GUS.

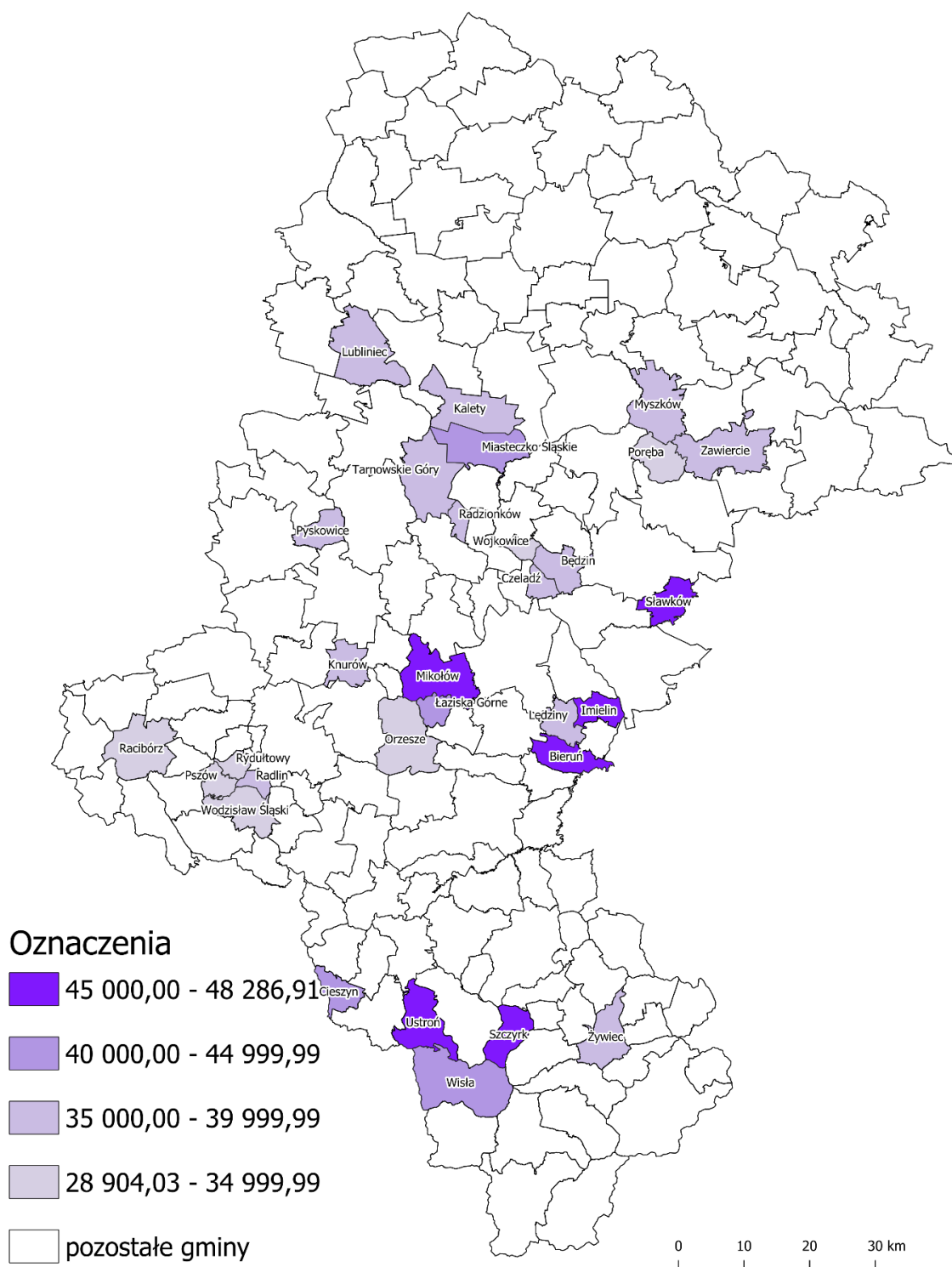
Mapa 11 Wydatki z budżetu ogółem (2011-2020, ceny bieżące) w złotych na 1 mieszkańca w miastach na prawach powiatu

Źródło: Opracowanie własne; dane Banku Danych Lokalnych, GUS.

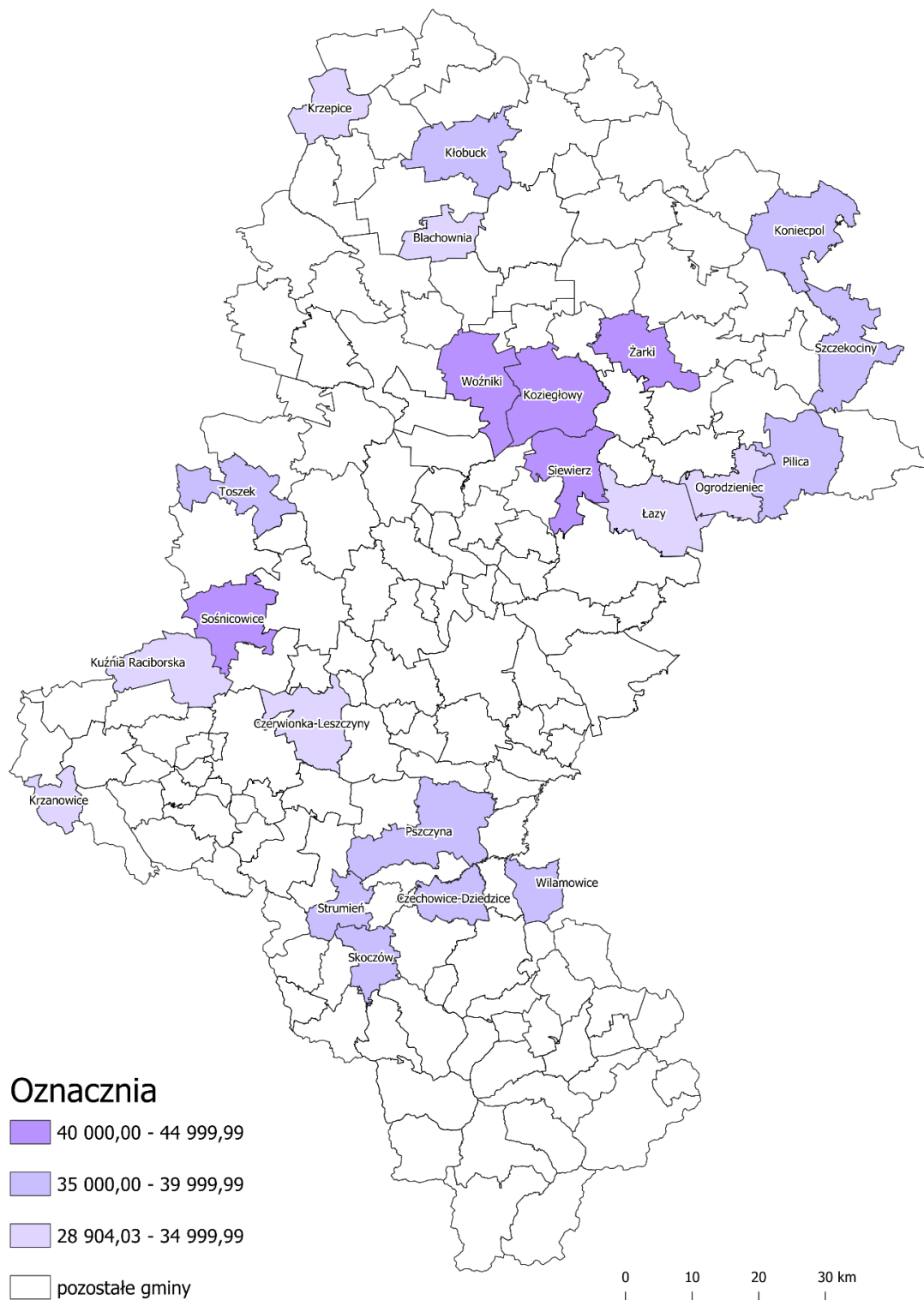
Mapa 12 Dochody ogółem (2011-2020, ceny bieżące) w złotych na 1 mieszkańca budżetów gmin miejskich nie będącymi miastami na prawach powiatu

Źródło: Opracowanie własne; dane Banku Danych Lokalnych, GUS.

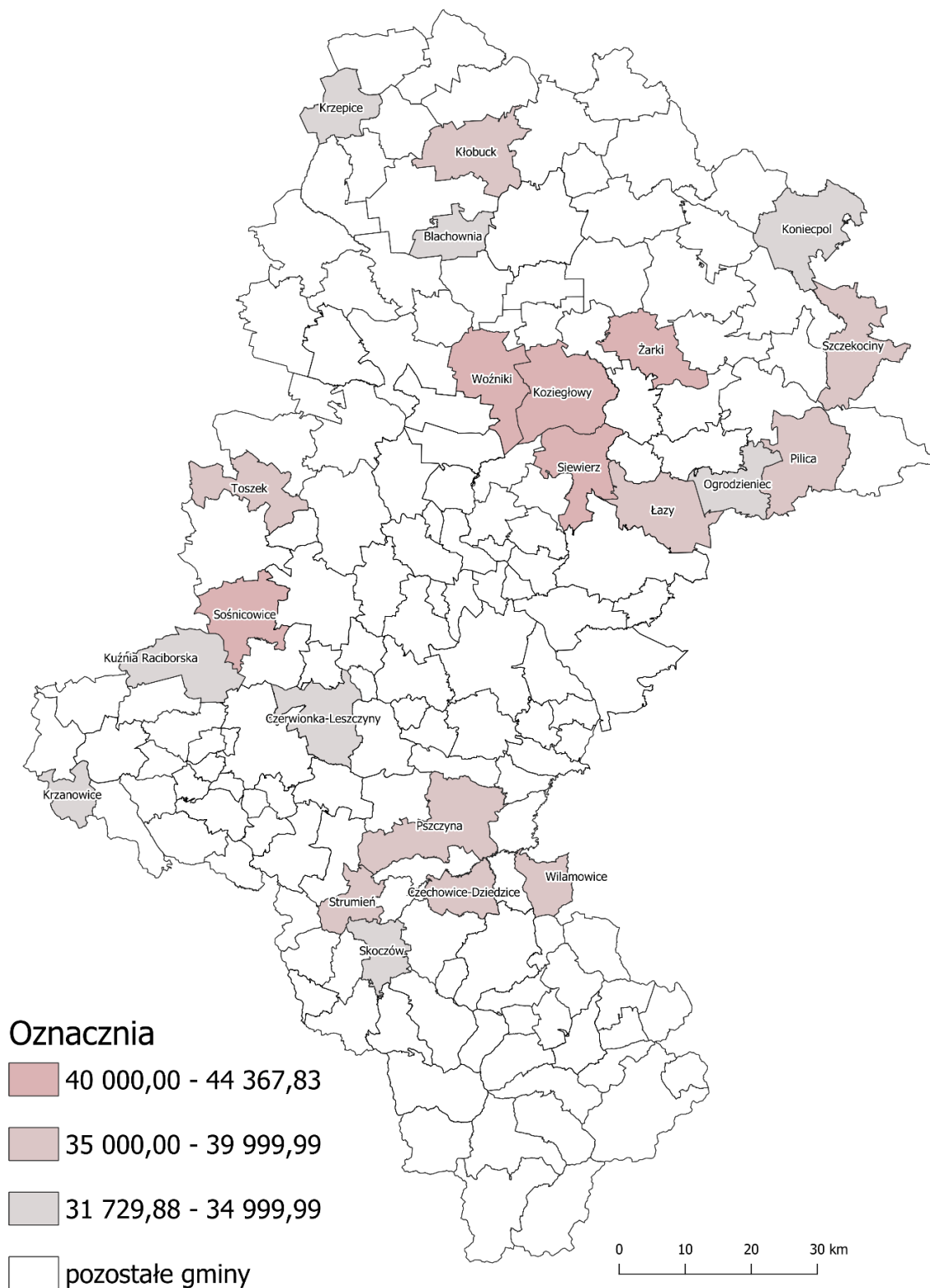
Mapa 13 Wydatki z budżetu ogółem (2011-2020, ceny bieżące) w złotych na 1 mieszkańca w gminach miejskich nie będącymi miastami na prawach powiatu

Źródło: Opracowanie własne; dane Banku Danych Lokalnych, GUS.

Mapa 14 Dochody ogółem (2011-2020, ceny bieżące) w złotych na 1 mieszkańca w budżetów gmin miejsko-wiejskich

Źródło: Opracowanie własne; dane Banku Danych Lokalnych, GUS.

Mapa 15 Wydatki z budżetu ogółem (2011-2020, ceny bieżące) w złotych na 1 mieszkańca w gminach miejsko-wiejskich

Źródło: Opracowanie własne; dane Banku Danych Lokalnych, GUS.

Natomiast budżety miast ulegać będą zmniejszeniu ze względu na m.in.: przesunięte w czasie, a następnie długookresowo zmniejszone wpływy z PIT i CIT; mniejsze wpływy z opłat i podatków lokalnych; mniejsze przychody z czynszów za lokale komunalne i dzierżawę nieruchomości; mniejsze przychody z publicznego transportu zbiorowego. Negatywnie przełoży się to nie tylko na inwestycje strategiczne w gminach miejskich i wiejskich, ale również na poziom finansowania bieżących zadań, których standard świadczenia nie jest regulowany przepisami, np. z zakresu kultury, sportu czy zagospodarowania przestrzeni publicznych²⁰. Ponadto miasta będą musiały prowadzić swoją politykę budżetową w warunkach pomniejszonych wpływów z PIT, wynikających ze zmian krajowej polityki podatkowej. A miasta eksploatacji górniczej będą dodatkowo stały przed widmem malejących wpływów podatkowych w związku z dalszymi procesami likwidacyjnymi w górnictwie.

KONCEPCJE ROZWOJU I POLITYKA MIAST

Tradycyjne podejścia do rozwoju miast od lat skupiają się na układzie czynników rozwoju endo- i egzogenicznego. W ramach tych pierwszych podkreśla się znaczenie działań rewitalizacyjnych, wzmocnienia potencjału społeczności lokalnej, inkubacji inicjatyw bazujących na lokalnych zasobach i tożsamości. Wzmacniając czynniki rozwoju egzogenicznego tworzy się z kolei strefy aktywności gospodarczej, prowadzi politykę przyciągania inwestorów, realizuje działania ukierunkowane na kreowanie ponadlokalnej oferty biznesowej, usługowej, czy też kulturowej.

Obecnie jednak coraz częściej pojawiają się sygnały wskazujące na to, że miasta chciałyby obrać jakąś specyficzną ścieżkę, osadzoną we współczesnych koncepcjach rozwoju miast. Kluczowymi procesami, które skutkują pojawianiem się takich właśnie koncepcji są: suburbanizacja, rozwój przemysłów kreatywnych i gospodarki opartej na kulturze, rozwój gospodarki nocnej i nowych form spędzania czasu wolnego, regeneracja dzielnic śródmiejskich w oparciu o rozwój funkcji handlowych oraz wdrażanie koncepcji zrównoważonego rozwoju²¹. Zwraca się też uwagę na przeplatanie się myślenia ponowoczesnego oraz postępującej

²⁰ Informacje sygnałowe o gospodarce regionalnej – maj 2020, opracowanie zespołu eksperckiego Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach dla Śląskiego Forum Ekspertów.

²¹ A. Polko: Wybrane trendy zagospodarowywania przestrzeni europejskich miast. W: Gospodarowanie przestrzennymi zasobami miasta w świecie ponowoczesnym (red. M. Czornik), Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, 2012.

technologizacji, co przekłada się na nowe modele zarządzania podażą i popytem miejskich usług publicznych²².

W konsekwencji pojawiają się wspomniane wcześniej nowe koncepcje, wśród których szczególnie nośnymi wydają się być: odporność miejska (miasto odporne, *resilient city*), miasto inteligentne (*intelligent city*, *smart city*), miasto 24-godzinne (*24-hour city*), miasto kreatywne (*creative city*), technopolia, ekomiasto (*eco-city*), miasto witalne (*vital city*), miasto powolnego stylu życia (*slow city*). Odnoszą się one do specyfiki usług miejskich i życia w mieście. Z kolei inne koncepcje zorientowane są bardziej na kwestie urbanistyczne - kompozycji przestrzennej, struktury użytkowania terenów oraz funkcji w systemie urbanistycznym. Wśród nich wskazać można miasta kompaktowe (*compact cities*), miasta na obrzeżach (*edge cities*, *beltway cities*), miasta przepływowe (*transit oriented cities*), miasta pośredniczące (*intermediary cities*). W ślad za tymi koncepcjami lansowane są konkretne rozwiązania urbanistyczne związane z: projektowaniem według zasad nowego urbanizmu, tworzeniem dzielnic przemysłów kreatywnych, czasowym wykorzystaniem przestrzeni miejskich, kopenhagizacją²³ oraz rozwiązania organizacyjne w postaci: zarządów ulic lub kwartałów miejskich bądź też dzielnicowych organizacji biznesowych (*business improvement districts*) czy działań pełnomocników lub zespołów ds. np. rowerowych, gospodarki nocnej, spędzania czasu wolnego w mieście lub uruchamiania usług miejskich w ramach ekonomii współdzielenia. Zaprezentowane koncepcje rozwoju miast zawierają wspólne elementy, które właściwie wykorzystane, w niedalekiej przyszłości mogą służyć poprawie jakości życia zamieszkujących je populacji. Niezależnie jednak od kierunku w jakim te zmiany się potoczą, pewne uwarunkowania mogą wystąpić niespodziewanie i niezależnie od wszelkich prognoz. Mniej lub bardziej przewidywalne zmiany technologii oraz nieuchronnie z nimi związane zmiany nawyków oraz, co istotniejsze zmiany modeli życia wymuszać będą w niedalekiej przyszłości konieczność przemyślenia na nowo roli, jaką w tych nowych modelach odgrywać będą przestrzenie publiczne, w szczególności śródmiejskie. Skrajnym przykładem mogą tu być krótkotrwałe na razie doświadczenia związane z pandemią. W jej konsekwencji

²² M. Baron, F. Kuźnik: Economic Basis for Functioning of a Smart City, *Studia Regionalia*, Volume 51, 2017.

²³ Kopenhagizacja to odpowiednie kształtowanie tkanki miasta i sposobu poruszania się po niej, tworzenie miejskich przestrzeni przyjaznych ludziom i społeczeństwu, ograniczanie ruchu samochodowego na obszarach centralnych w celu przeciwdziałania miejskiej kongestii m.in. poprzez popularyzację komunikacji rowerowej.

zaczęto na nowo stawiać sobie pytania o bezpieczeństwo (sanitarne) obszarów dużych skupisk i przepływów ludzi czy potencjalne korzyści z korzystania z transportu prywatnego. Ale także o przyszłość interakcji międzyludzkich i formułę spędzania czasu wolnego lub dokonywania zakupów.

Tabela 6 Synteza cech charakterystycznych wybranych koncepcji rozwoju miast

Koncepcja	Cechy charakterystyczne
Miasto odporne	– struktura społeczno-gospodarcza zdolna do szybkiego odzyskiwania pierwotnych parametrów po zakłóceniach płynących z zewnątrz, – zdolność do antycypowania zakłóceń i istotnych zagrożeń, – różnorodność sektorowa, – zdolność adaptacyjna lokalnych firm, instytucji i społeczności.
Miasto inteligentne	– rozwój współkształtowany przez zachowania mieszkańców i innych użytkowników, dzięki technologiom informacyjnym i komunikacyjnym wdrażanym w sposób systemowy, – dynamiczne zarządzanie podażą i popytem usług miejskich, – nowe modele biznesu / gospodarowania, – nowe: specjalizacje - sektory - rynki.
Miasto 24-godzinne	– wysoka koncentracja usług rynkowych, w tym usług czasu wolnego, – wysokie ceny użytkowania nieruchomości, – marka miejsca, w którym można zaspokoić większość bieżących potrzeb życiowych, – dobra spójność wewnętrzna i zewnętrzna.
Miasto kreatywne	– kapitał kreatywny - kreatywni profesjonaliści, – aktywności i przedsięwzięcia gospodarcze wyrosłe na kreatywności, sztuce i technologii, – infrastruktura i usługi wspierające rozwój wszelkich form kreatywności, – dzielnice, miejsca, areny spotkań i wydarzeń rozpoznawalne w skali międzynarodowej.

Koncepcja	Cechy charakterystyczne
Technopolia	– wysoka koncentracja działalności naukowej i badawczo-rozwojowej, – wysoka koncentracja firm produkcyjnych w zakresie nowoczesnych technologii, – ekosystemy innowacji, klastry i sieci współpracy, – nieruchomości o odpowiednim standardzie dla prowadzenia działalności badawczo-rozwojowej i zaawansowanej technologicznie produkcji (parki technologiczne, parki przemysłowe, inkubatory), – obecność funduszy załączkowych i wysokiego ryzyka.
Ekomiasto (Miasto zrównoważone)	– zróżnicowanie funkcjonalne, – bazowanie na odnawialnych źródłach energii i ograniczanie zużycia surowców nieodnawialnych, – dążenie do minimalnego śladu węglowego i bilansu energetycznego, – zrównoważona mobilność miejska, – zaawansowana gospodarka o obiegu zamkniętym.
Miasto witalne	– rozwój zrównoważony jako idea napędzająca wszystkie formy działania, – kreatywność będąca podstawą procesów rozwojowych, – sieciowanie i partnerstwa rozstrzygające o wzajemnej odpowiedzialności za potencjał rozwojowy miasta.
Miasto powolnego stylu życia	– partnerstwo, równość i spójność społeczna. – gościnność, świadomość społeczna w zakresie stylu życia. – komfort i bezpieczeństwo zamieszkiwania i przebywania w mieście. – poszanowanie energii i dbałość o środowisko. – duże znaczenie agrokultury, turystyki i produkcji lokalnej.
Miasto kompaktowe	– dzielnice i zespoły podmiejskie zastępujące tradycyjne przedmieścia, – ścisłe powiązanie ze sobą społeczności danego miejsca,

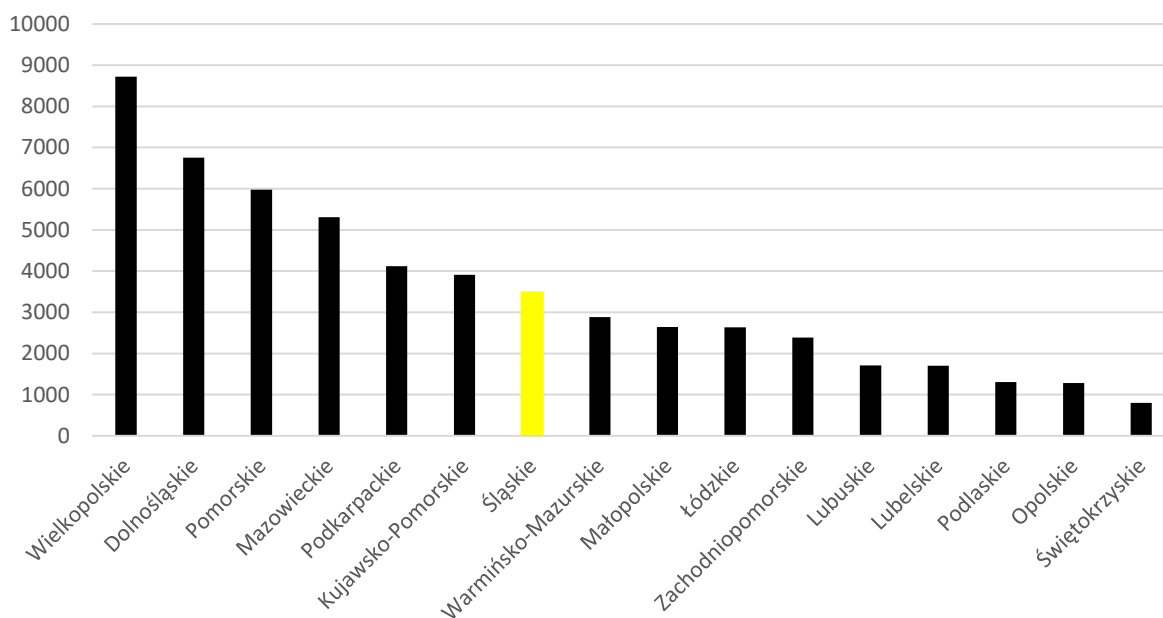
Koncepcja	Cechy charakterystyczne
	– struktura przestrzenna i wachlarz usług służące obsłudze ludności zamieszkującej dane miejsce, – sprawny transport publiczny, – wewnątrzmijskie, publiczne tereny zielone.
Miasto przepływowe	– wysoka zewnętrzna i wewnętrzna dostępność komunikacyjna, – alternatywność środków transportu, punkty przesiadkowe, – planowanie miejscowe kategoriami stref pieszego dojścia lub dojazdu rowerem, – lokalizacja infrastruktury społecznej w miejscach koncentracji środków transportu.
Miasto pośredniczące	– uprzywilejowana pozycja w systemie osadniczym - między przestrzenią podlegającą metropolizacji a przestrzenią wiejską, – oddziaływanie społeczno-gospodarcze na poziomie regionalnym, – pełnienie funkcji łącznikowej w wymiarze wewnętrznym i zewnętrznym, – skupienie infrastruktury i usług niezbędnych do bieżącego funkcjonowania społeczności.

Źródło: M. Baron, R. Pyka, F. Kuźnik, A. Zygmunt, Ł. Trembaczowski, Z. Kamiński, S. Sitek: Rekomendacje do Regionalnej Polityki Miejskiej Województwa Śląskiego, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach i Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katowice 2018.

Miasta województwa niezależnie od koncepcji rozwoju, jaką przyjęły mierzą się ze zjawiskami starzenia się społeczeństwa, depopulacji, migracji, „kurczenia się miast” oraz suburbanizacji. Wszystkie te zjawiska wpływają w negatywny sposób na funkcjonalność przestrzeni miejskiej i jakość przestrzeni publicznej. Na jakość życia mieszkańców miast wpływa również ciągle pogarszająca się jakość środowiska. Wzrost znaczenia transportu publicznego, z jednoczesnym ograniczeniem udziału ruchu transportu indywidualnego przede wszystkim w centrach i śródmieściach jest jednym z działań umożliwiających dalszy rozwój miast. Innymi istotnymi wyzwaniami w rozwoju miast są działania mające na celu adaptację do zmian klimatu,

kształtowanie bazy ekonomicznej oraz usług publicznych, a także poprawę jakości przestrzeni publicznej.

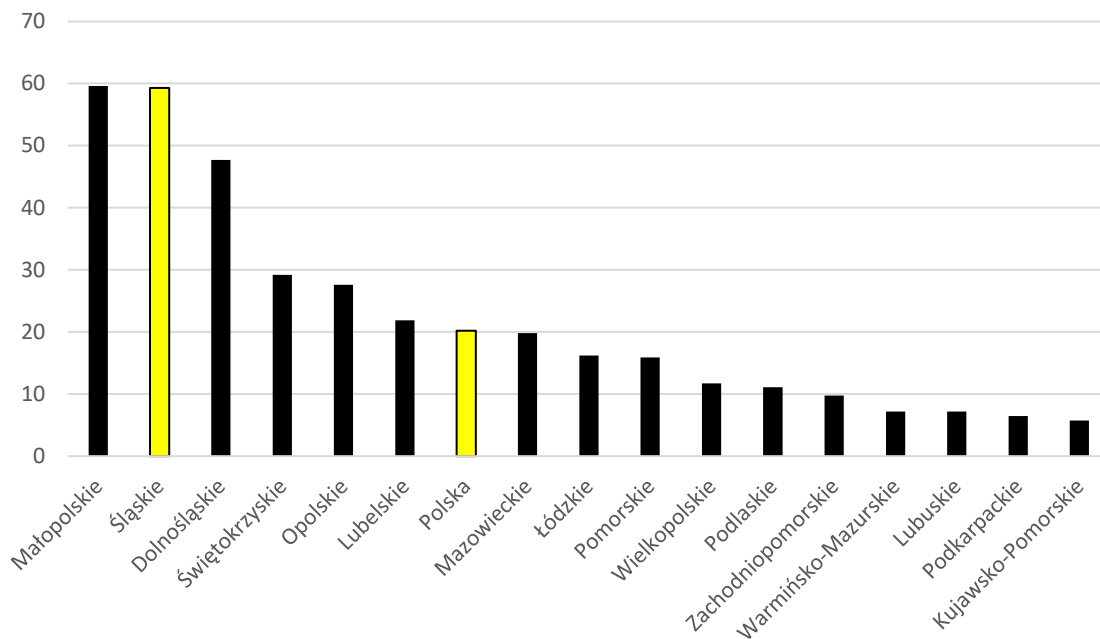
Województwo śląskie pod względem liczby miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wg. danych Głównego Urzędu Statystycznego za rok 2019, plasuje się na siódmym miejscu w kraju (3 486 MPZP), przy równoczesnym najwyższym wskaźniku pokrycia miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego (59,3%).²⁴ Mimo tak dobrej sytuacji, w niektórych miastach, takich jak: Katowice, Częstochowa, Tychy, Zabrze czy Mysłowice miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego pokrywają mniej niż 50% powierzchni, co może być przyczyną pogłębiania się niekontrolowanej suburbanizacji i związanych z tym zjawiskiem konfliktów przestrzennych oraz degradacji zasobów środowiska. Prowadzenie procesu inwestycyjnego w oparciu o doraźne decyzje o warunkach zabudowy może generować nieracjonalny wzrost kosztów budowy infrastruktury, zwiększoną emisję komunalno-bytową, a przede wszystkim ograniczać możliwość partycypacji społecznej w rozwoju przestrzennym obszarów miejskich.

Wykres 7 Liczba obowiązujących MPZP w województwach w 2019 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych, GUS.

²⁴ <http://eregion.wzp.pl/wskaznik/wskaznik-pokrycia-województwa-miejscowymi-planami-zagospodarowania-przestrzennego>

Wykres 8 Wskaźnik pokrycia województwa MPZP na podstawie ustawy z 27 marca 2003 roku w 2019 r. [%]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie:

<http://eregion.wzp.pl/wskaznik/wskaznik-pokrycia-województwa-miejscowymi-planami-zagospodarowania-przestrzennego> – Bank Danych Lokalnych, GUS.

W 2019 r. w gronie 71 miast z województwa śląskiego 39 zdecydowało się wziąć udział w ankiecie²⁵, w której zapytano o to, czy w obecnych lub przewidywanych założeniach strategicznych miasto jest (będzie) zorientowane na wąsko zdefiniowaną, określoną koncepcję rozwoju:

- 2 samorzady wskazały na ekomiasto/miasto zrównoważone,
- 3 na miasto inteligentne,
- 6 na miasto kreatywne,
- 4 na miasto powolnego stylu życia,
- 1 na miasto odporne,
- 2 na miasto witalne.

21 miast podkreśliło, że nie ma takich zamiarów. Chmura tekstów zilustrowana na rysunku 5, obrazuje natomiast skalę uzyskanych odpowiedzi dotyczących zagadnień szczególnego zainteresowania we własnej orientacji strategicznej miast.

Natomiast jako szczególne rozwiązania urbanistyczne stosowane w mieście wskazano głównie dedykowane strefy przemysłowe / inwestycyjne (ponad połowa respondentów) oraz czasowe wykorzystanie / aranżowanie przestrzeni miejskich (ponad 40%). Po 3 wskazania uzyskały: skodyfikowana polityka zapewniania kompaktowości dzielnic miasta oraz restrykcyjna, skodyfikowana polityka zapobiegająca rozlewaniu się miasta. Dwa miasta zadeklarowały zaangażowanie w kopenhagizację miasta (tworzenie miejskich przestrzeni przyjaznych ludziom i społeczeństwu, ograniczanie ruchu samochodowego na obszarach centralnych), jedno zaś wykorzystanie w rozwoju mechanizmu typu zarząd ulicy/ kwartału miejskiego. Nie wybrano kategorii dzielnic przemysłów kreatywnych ani kategorii dzielnicowe organizacje biznesowe.

Zadaniem respondentów było także zidentyfikowanie zagadnień, które powinny stanowić przedmiot pogłębiania współpracy pomiędzy miastami, a także z sąsiadującymi gminami. Za kluczowe tematy uznano: ograniczanie niskiej emisji, budowę dróg rowerowych, gospodarkę odpadami komunalnymi oraz publiczny (ekologiczny) transport zbiorowy. Pozostałe wskazania dotyczyły: rozwoju przedsiębiorczości, remontów dróg powiatowych, przygotowania terenów inwestycyjnych, rewitalizacji terenów poprzemysłowych, zagospodarowania

²⁵ Badanie ankietowe w ramach prac nad RPM, 2019.

rekreacyjnych terenów zielonych, przeciwdziałania depopulacji (w tym zatrzymania migracji młodych ludzi), polityki senioralnej, przeciwdziałania kongestii, zaopatrzenia w energię i zarządzania energią, edukacji ekologicznej, przeciwdziałania ubóstwu energetycznemu, gospodarki o obiegu zamkniętym, cyfryzacji informacji przestrzennej, infrastruktury ochrony zdrowia, odprowadzania ścieków, poszerzania oferty kulturalnej, dostosowania szkolnictwa zawodowego do potrzeb rynku pracy, rozwoju Szlaku Zabytków Techniki, transportu lotniczego, bezpieczeństwa publicznego.

**komfort i bezpieczeństwo
zamieszkiwania i przebywania w mieście**

alternatywność środków transportu, punkty
przesiadkowe

wysoka koncentracja usług czasu wolnego

wewnątrzmięskie, publiczne tereny zielone

zdolność do przewidywania przyszłych zagrożeń
i umiejętność przeciwdziałania lub adaptacji

planowanie miejscowe kategoriami stref

pieszego dojścia lub dojazdu rowerem

aktywności i przedsięwzięcia gospodarcze wyrosłe na
kreatywności, sztuce i technologii

rozwój współkształtowany przez mieszkańców i innych

użytkowników miasta dzięki systemowym rozwiązaniom

teleinformatycznym

pozycja w systemie osadniczym między przestrzenią podlegającą
metropolizacji a przestrzenią wiejską

dążenie do minimalnego śladu węglowego

**Rysunek 5 Obszary szczególnego zainteresowania w strategicznej orientacji
miast**

Źródło: Badanie ankietowe w ramach prac nad RPM, 2019.

Progu wizualizacji nie przekroczyły kategorie: wysoka koncentracja firm technologicznych oraz działalności B+R; zaawansowana gospodarka o obiegu zamkniętym; sieciowanie i partnerstwa rozstrzygające o wzajemnej odpowiedzialności za potencjał rozwojowy; dzielnice i zespoły podmiejskie zastępujące tradycyjne przedmieścia.

RPM to jeden z dokumentów zarządzania rozwojem regionu, który powstaje w uzgodnieniu oraz współpracy z miastami i ma na celu wypracowanie modelu wsparcia obszarów miejskich. Polityka odpowiada aktualnym wyzwaniom stojącym przed miastami, w tym m.in. demograficznym i klimatycznym. Oznacza to, że ma umożliwić jak najlepsze wykorzystanie unikalnych potencjałów konkurencyjnych miast i ich obszarów funkcjonalnych dla zapewnienia zrównoważonego rozwoju społecznego, gospodarczego i przestrzennego.

Dlatego w 2021 r. odbyło się seminarium z Prezydentami i Burmistrzami, stanowiące podsumowanie prowadzonych prac nad RPM. Kontynuacją seminarium było badanie ankietowe dotyczące potencjalnych projektów, którego wyniki posłużyły do opracowania listy projektów flagowych przedstawionych w rozdziale VII. Z uwagi na profil projektów, zdecydowano, iż niektóre z nich będą realizowane w ramach innych opracowanych lub planowanych do sporządzenia dokumentów sektorowych tj. m.in. Regionalna Polityka Rewitalizacji Województwa Śląskiego, Strategia Polityki Społecznej Województwa Śląskiego na lata 2020-2030, Regionalna Polityka Rozwoju Gospodarczego Województwa Śląskiego, Strategia Rozwoju Systemu Transportu Województwa Śląskiego, Terytorialny Plan Sprawiedliwej Transformacji, Regionalny Plan Działań na rzecz klimatu czy Polityka Gospodarki Niskoemisyjnej dla Województwa Śląskiego.

RYNEK NIERUCHOMOŚCI MIESZKANIOWYCH

Zasoby mieszkaniowe w województwie śląskim, pod względem ich ilości, plasują region na drugim miejscu w kraju. Liczba mieszkań w województwie śląskim stale wzrastała i w 2018 roku wyniosła 1,77 mln. Największą koncentrację lokali mieszkalnych można zauważyć w centralnej części województwa śląskiego oraz w miastach: Częstochowa, Bielsko-Biała i Rybnik. W województwie śląskim średnia oddanych mieszkań do użytkowania na 1 000 ludności w roku 2018 wyniosła 2,7 mieszkania, jednocześnie wydano 8,8 tys. pozwoleń na budowę nowych budynków mieszkaniowych ogółem, co umieściło województwo na czwartej pozycji w kraju.

W latach 2010-2019 oddano, wg informacji w Banku Danych Lokalnych GUS, w miastach regionu do użytku łącznie 80 258 mieszkań z czego ponad 13% w Katowicach, a 7% w Bielsku-Białej. Kolejnymi miastami z największą oddaną liczbą mieszkań są Częstochowa, Tychy, Gliwice, Rybnik, Tarnowskie Góry, Sosnowiec, Żory i Chorzów.

W latach 2015-2018, również wg danych GUS, w miastach regionu największą łączną wartość transakcji na rynku nieruchomości mieszkaniowych osiągnięto w Katowicach, Gliwicach, Bielsku-Białej, Tychach, Częstochowie, Zabrze, Bytomiu, Chorzowie, Rudzie Śląskiej i Mysłowicach. Co pokazuje, że - choć wiele wskaźników statystycznych sugeruje swego rodzaju nieatrakcyjność lub ugrzęźnięcie rozwojowe części z tych miast (leżących na obszarze Metropolii Górnośląskiej) - ze względu na ich potencjał ludnościowy i lokalizację w centralnej części obszaru metropolitalnego, wciąż są one atrakcyjne rezydencjalnie. Ten sam parametr, wyłącznie dla rynku pierwotnego, w czołówce stawia Gliwice oraz Tychy i Bielsko-Białą, a następnie: Chorzów, Częstochowę, Katowice, Siemianowice Śląskie, Świętochłowice, Rudę Śląską, Dąbrowę Górniczą i Zabrze. Natomiast dla rynku wtórnego pierwsza dziesiątka miast regionu jest następująca: Katowice, Gliwice, Bielsko-Biała, Tychy, Bytom, Zabrze, Częstochowa, Chorzów, Ruda Śląska, Mysłowice.

Bieżące, aczkolwiek sprzed okresu pandemii koronawirusa, dane o cenach mieszkań na obszarze metropolitalnym wskazują na prymat atrakcyjności rezydencjalnej Katowic (w IV kwartale 2019 r. średnia cena ofertowa 1 m² mieszkania na rynku wtórnym wynosiła 5 431 zł, transakcyjna 4 895 zł), Tychów (5 029 / 4 423 zł), Gliwic (4 357 / 3 944 zł) i Mikołowa (4 483/ 3 740 zł). Podobnie Katowice, Gliwice i Tychy dominują na rynku pierwotnym²⁶.

Informacji tych nie można jednocześnie odczytywać bez danych wskazujących na procesy suburbanizacji. Wg GUS w latach 2015-2018 najwięcej pozwoleń na budowę w budownictwie jednorodzinny wydano nie w miastach na prawach powiatu, a w powiatach ziemskich. Przy czym najwięcej na obszarach suburbanizacji rdzeniów aglomeracyjnych, tj. w powiatach: bielskim, tarnogórskim, mikołowskim, gliwickim, częstochowskim i będzińskim. A także w powiecie pszczyńskim, łącznikowym dla Metropolii Górnośląskiej oraz Aglomeracji Bielskiej i Rybnickiej. Poza nimi w czołówce znalazły się jeszcze powiat cieszyński i powiat wodzisławski, stanowiące również zaplecze Aglomeracji Rybnickiej.

²⁶ Informacja sygnalna: Rynek nieruchomości mieszkaniowych w Katowicach oraz w niektórych miastach aglomeracji śląskiej – IV kwartał 2019 r. NBP Oddział Okręgowy w Katowicach, Katowice, 2020 r.

WNIOSKI

Walory wynikające z równomiernie rozłożonej policentrycznej struktury sieci osadniczej, bogactwo i różnorodność zasobów środowiska kulturowego i przyrodniczego miast województwa śląskiego, razem stanowią mocny i unikatowy element tożsamości regionu, który ma wpływ na atrakcyjność gospodarczą i turystyczną regionu.

Miasta regionu podlegają dynamicznym przemianom związanym z wciąż trwającą restrukturyzacją tradycyjnych sektorów gospodarki ale również z pojawianiem się nowych trendów społecznych. Skala tych zmian wywołuje presje społeczne, ekonomiczne oraz przestrzenne. Mamy nieustannie do czynienia z koniecznością godzenia wymogów konkurencyjności i efektywności z zaspokajaniem oczekiwań społecznych.

Przedstawiona analiza wskazuje na dwa podstawowe problemy, z którymi mierzy się województwo śląskie. Z jednej strony są to problemy demograficzne, z drugiej wewnętrzne nierównowagi rozwoju społeczno-gospodarczego.

Coraz istotniejszym problemem województwa śląskiego jest zjawisko depopulacji oraz starzenia się społeczeństwa, co staje się szczególnie widoczne na terenach wielkomiejskich regionu. Województwo śląskie jest drugim regionem pod względem liczby ludności w Polsce, mającym największą gęstość zaludnienia w kraju oraz najwyższy wskaźnik urbanizacji. Jednak od kilku lat liczba mieszkańców regionu systematycznie spada, przy czym spadek ten dotyczy przede wszystkim miast. Zjawisko to spowodowane jest utrzymującym się ujemnym przyrostem naturalnym oraz występowaniem procesów migracyjnych związanych z odpływem ludności poza region. Istotnym czynnikiem wpływającym na zmniejszanie się ludności miast jest występujące zjawisko suburbanizacji. Niekorzystną sytuację demograficzną województwa śląskiego pogłębia również wzrost udziału osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie ludności, przy spadku udziału osób w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym. Opisane powyżej zmiany demograficzne będą warunkowały w przyszłości kształt oferowanych usług społecznych.

Na zjawiska społeczne nakładają się uwarunkowania gospodarcze, związane z prowadzonym od wielu lat procesem transformacji. W dalszym ciągu przemysł jest istotną gałęzią warunkującą życie gospodarcze regionu. Województwo śląskie

charakteryzuje się wysokim udziałem w tworzeniu Produktu Krajowego Brutto (drugie miejsce po województwie mazowieckim), a także relatywnie silną pozycją w odniesieniu do wartości PKB na 1 mieszkańca (4 miejsce w kraju po województwach: mazowieckim, dolnośląskim i wielkopolskim). Pomimo wielu przewag regionu na tle kraju, to w układzie wewnętrznym procesy rozwojowe na obszarach miejskich nie rozkładają się równomiernie. Widoczne są różnice zarówno między Metropolią Górnośląską, a pozostałymi Aglomeracjami, jak też w wewnętrznej strukturze funkcjonalnej, w której niejednokrotnie miasta dobrze radzące sobie we współczesnych realiach sąsiadują z tymi, które tracą swoją dynamikę i funkcje. Przed wieloma dylematami rozwojowymi stoją miasta nie należące do rdzeni obszarów funkcjonalnych. Z jednej strony są bowiem ważnymi ośrodkami o randze lokalnej. Z drugiej strony mają jednak naturalną trudność w znalezieniu „specjalizacji” i budowaniu przewag konkurencyjnych, które nadałyby im nowe impulsy rozwojowe.

Stan środowiska i jakość życia w miastach (hałas, zanieczyszczenie powietrza, tereny przemysłowe stwarzające zagrożenie dla zdrowia w sąsiedztwie zabudowy mieszkaniowej, brak odpowiedniej ilości terenów zielonych w sąsiedztwie miejsc zamieszkania itp.) wpływają na „ucieczkę” ludzi z miast na wieś.

Problemy związane z hałasem stanowią istotny negatywny czynnik warunkujący jakość życia w miastach regionu. Diagnoza skali i rodzajów oddziaływania hałasu oraz ich źródeł i przyjętych metod naprawczych została zawarta w „Programie ochrony środowiska przed hałasem dla województwa śląskiego do roku 2023 dla terenów poza Aglomeracjami, położonych wzdłuż odcinków dróg o natężeniu ruchu powyżej 3 000 000 pojazdów rocznie i odcinków linii kolejowych o natężeniu ruchu powyżej 30 000 pociągów rocznie”²⁷.

Przekroczenia standardów jakości powietrza oraz docelowego poziomu benzo(a)pirenu w województwie śląskim ma bezpośredni wpływ nie tylko na warunki życia w mieście, ale przekłada się w wymierny sposób na stan zdrowia jego mieszkańców. Podjęto więc działania mające na celu zarówno wskazanie przyczyn wystąpienia przekroczeń substancji w powietrzu jak i wskazanie działań naprawczych. Ich realizacja doprowadzi do poprawy stanu jakości powietrza, co w

²⁷ Uchwała Sejmiku Województwa Śląskiego nr VI/12/8/2019 z dnia 26.08.2019 r.

konsekwencji spowoduje ograniczenie niekorzystnego wpływu zanieczyszczeń powietrza na zdrowie i życie mieszkańców województwa śląskiego. Opisanie zjawiska oraz działań naprawczych zawarto w „Programie ochrony powietrza dla województwa śląskiego”²⁸.

Zgodnie z nomenklaturą i metodologią gromadzenia danych zaproponowaną przez Europejską Agencję Środowiska, na terenach miast województwa śląskiego zantropogenizowane tereny zieleni (bez terenów rolnych i lasów) zajmują średnio 2,05 % jego powierzchni.²⁹ Tereny rekreacji zostały podzielone na miejskie tereny zielone (0,43%) i tereny sportowe i wypoczynkowe (1,62%)³⁰. Tereny rekreacji są szczególnie cenne wobec faktu, że nowe realizacje, szczególnie zabudowy mieszkaniowej w minimalnym stopniu zawierają systemowo zaprojektowane i zrealizowane tereny zieleni towarzyszącej. Należy więc dążyć do procentowego zwiększania terenów zielonych w obszarach zurbanizowanych. Po pierwsze poprzez ochronę już istniejących terenów oraz systemowe wprowadzanie takich terenów dla nowych realizacji. Również w ramach działań naprawczych realizowanych w ramach programów rewitalizacji.

Zagrożeniem dla zdrowia, a więc mającym również wpływ na jakość życia mieszkańców, mogą być szczególne rodzaje terenów przemysłowych, zlokalizowanych w sąsiedztwie zabudowy mieszkaniowej. Działania zapobiegawcze w tym zakresie powinny przebiegać dwutorowo:

- dla terenów przemysłowych stanowiących zagrożenie zdrowotne dla istniejącej już zabudowy mieszkaniowej należy podjąć działania zmierzające do wyeliminowania bądź złagodzenia ich negatywnego oddziaływania,
- należy unikać lokalizacji zabudowy mieszkaniowej w sąsiedztwie terenów przemysłowych, które mogą stanowić zagrożenie dla zdrowia mieszkańców lub ustanawiać dla nich strefy buforowe zieleni.

²⁸ Uchwała Sejmiku Województwa Śląskiego nr VI/21/12/2020 z dnia 29.08.2020 r.

²⁹ Gibas P. (2015): *Dzielenie przestrzeni miejskiej - parametry struktury obszarów zagospodarowanych*, [w:] Studia Ekonomiczne. Zeszyty naukowe. Uniwersytet Ekonomiczny, Katowice.

³⁰ j.w. na podstawie map cyfrowych w ramach projektu CORINE Land Cover 2006.

II. POLITYKA MIEJSKA W DOKUMENTACH PONADREGIONALNYCH

MIEJSKOŚĆ

Świat staje się coraz bardziej miejski. Miejskość odmieniana jest przez różne przypadki - wydaje się być ekonomicznie racjonalna, społecznie potrzebna a przede wszystkim cywilizacyjnie nieodwracalna. Choć zmieniły się systemy polityczne, to miasta, szczególnie duże - jak w starożytności czy w średniowieczu - nadają ton procesom rozwojowym. Budują relacje i organizują przestrzeń oraz przepływy gospodarcze, w tym migracje, z pominięciem granic administracyjnych, także i państwowych. Przewiduje się, że na świecie w 2050 roku liczba ludzi mieszkających w miastach wynosić będzie ok. 6 miliardów, podczas gdy w 1950 roku wynosiła ona niespełna 1 miliard. Inny szacunek mówi o tym, że do 2100 roku 85% populacji Ziemi zamieszkiwało będzie tereny zurbanizowane³¹.

Obszary miejskie są źródłem bogactwa i naturalnymi punktami jego redystrybucji. Im wyższa ranga ośrodka miejskiego, tym większa zazwyczaj jest skala jego zamożności i wpływu gospodarczego. Obecność w regionach dużych ośrodków miejskich (powyżej 500.000 mieszkańców) znacząco wpływa na wzrost PKB per capita w całym regionie³². To sprawia, że duże miasta muszą prowadzić aktywną politykę zorientowaną nie tylko na radzenie sobie z problemami przyrostu liczby mieszkańców i związanej z nią, często trudnej do ujarzmienia suburbanizacji, ale także muszą uwrażliwiać się na kwestie socjalne związane z zapewnieniem integracji tych, którzy przybywają do miast - niezależnie od ich statusu materialnego, poziomu wykształcenia, czy gotowości do podejmowania aktywności zawodowej. W ślad za postępującym zagospodarowywaniem przestrzeni miejskich i podmiejskich oraz intensyfikacją działalności gospodarczej i mieszkalnictwa, pojawiają się także wyzwania środowiskowe, a niejednokrotnie wprost deficyty dostępu do czystego powietrza, dobrej jakości wody lub standardów sanitarnych.

Z kolei mniejsze miasta borykają się z wyzwaniem trwania na ścieżce rozwoju, a czasem także powrotu na nią. Nadal są one kluczowe dla struktury sieci osadniczej regionów i krajów. Jednak często, o ile nie posiadają wyjątkowych atutów kulturowych czy przyrodniczych dających im przewagę konkurencyjną w skali co

³¹ The Metropolitan Century: Understanding Urbanisation and its Consequences, OECD Publishing, Paris 2015.

³² Ahrend R., Schumann A., Does regional growth depend on proximity to urban centres OECD Regional Development Working Papers, 2014/07, OECD Publishing, Paris 2014.

najmniej krajowej, muszą radzić sobie z syndromem miejsc mało atrakcyjnych, lub też przyjaznych acz nieperspektywicznych. Wyzwaniem dla tych miast staje się zatrzymanie młodych mieszkańców ale też utrzymanie aktywności gospodarczej w realiach, które premiują działalność wielkoskalową i intensywne powiązania globalizacyjne.

Zarówno duże jak i małe miasta doświadczają olbrzymiej presji budżetowej wynikającej z oczekiwań co do poziomu miejskich (metropolitalnych) usług publicznych. Wciąż nielicznym tylko samorządom udaje się z powodzeniem przeprowadzać zaawansowane projekty publiczno-prywatne. Większość dokłada wszelkich starań by podnosić standard usług - gdyż z jednej strony jest to możliwe dzięki postępowi technicznemu, z drugiej wymagane przez coraz to bardziej świadomych mieszkańców. Miasta, w których się to nie udaje, narażone są na frustrację, spadek pozycji konkurencyjnej i degradację majątku miejskiego.

CEL MIEJSKI ONZ

W 2015 roku 193 państwa członkowskie ONZ jednogłośnie przyjęły rezolucję „Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030”. Zawiera ona 17 celów zrównoważonego rozwoju, do których przypisano 169 zadań szczegółowych, jakie mają zostać osiągnięte do 2030 roku. Inicjatywa ONZ adresowana jest do wszystkich partnerów społecznych i biznesowych. Dotyczy wyzwań o dużym poziomie złożoności, których nie da się rozwiązać na poziomie jednostki czy nawet pojedynczej organizacji i pojedynczego państwa. Cel 11. Agendy³³ dotyczy zrównoważonych miast i społeczności. Składają się na niego następujące zadania:

11.1 Do 2030 roku zapewnić wszystkim ludziom dostęp do odpowiednich, bezpiecznych i przystępnych cenowo mieszkań oraz podstawowych usług, a także poprawić warunki życia w slumsach.

11.2 Do 2030 roku zapewnić wszystkim ludziom dostęp do bezpiecznych, przystępnych cenowo i trwałych systemów transportu, podnieść poziom bezpieczeństwa na drogach, zwłaszcza poprzez rozwijanie transportu publicznego. Należy zwrócić szczególną uwagę na potrzeby grup wrażliwych, kobiet, dzieci, osób niepełnosprawnych i osób starszych.

³³ www.un.org.pl/cel11

11.3 Do 2030 roku zwiększyć stopień inkluzji, zapewnić zrównoważoną urbanizację i partycypację w zintegrowanym i zrównoważonym planowaniu i gospodarowaniu osiedlami ludzkimi we wszystkich krajach.

11.4 Wzmocnić wysiłki na rzecz ochrony i zabezpieczenia światowego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.

11.5 Do 2030 roku znacząco zmniejszyć liczbę zgonów w wyniku katastrof naturalnych, w tym powodzi oraz zmniejszyć liczbę osób nimi dotkniętych; znacząco obniżyć bezpośrednie straty ekonomiczne w stosunku do globalnego PKB, poniesione w wyniku katastrof, skupiając się na ochronie osób ubogich i grup szczególnie wrażliwych.

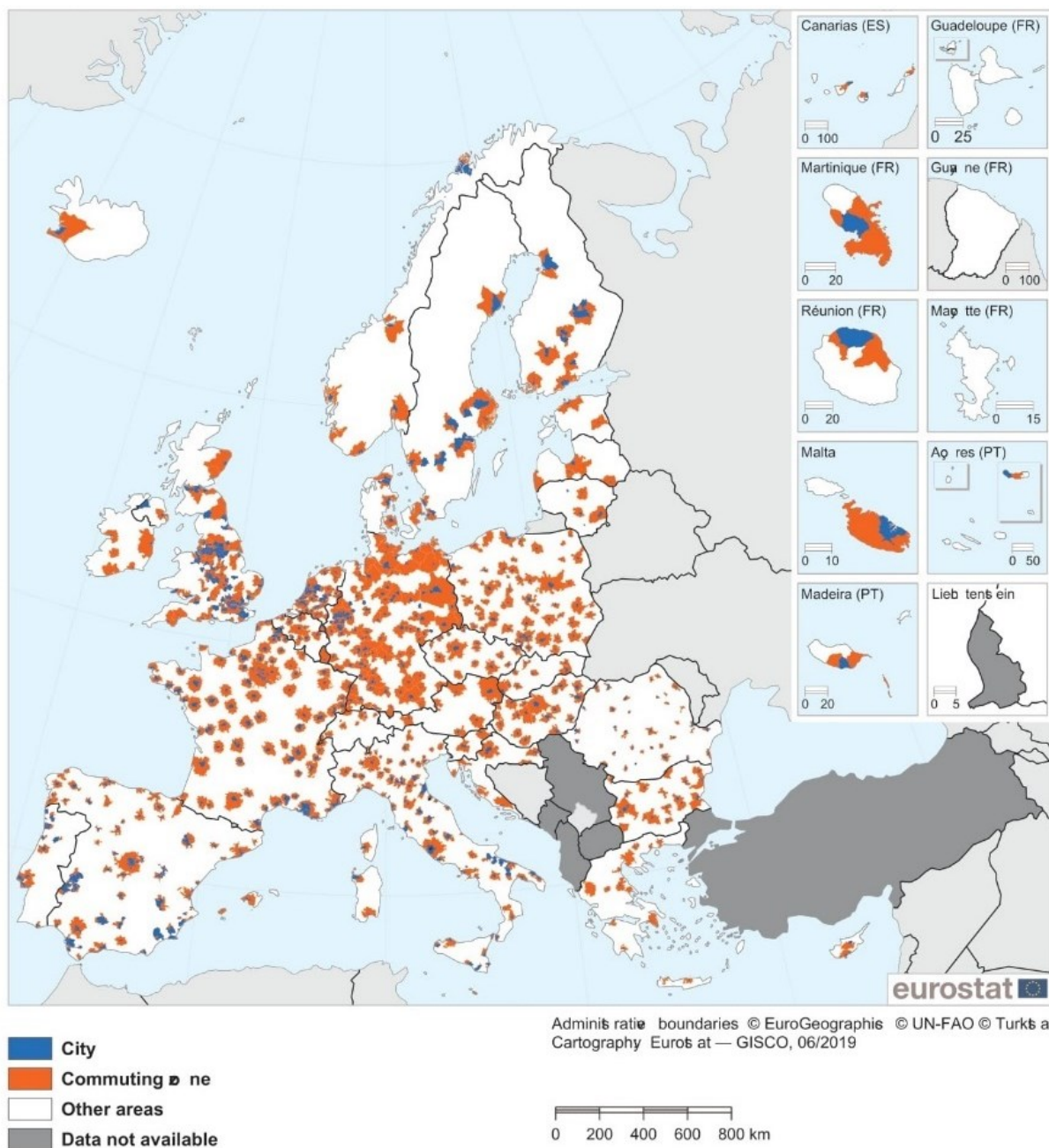
11.6 Do 2030 roku obniżyć niekorzystny wskaźnik negatywnego oddziaływania miasta na środowisko per capita, zwracając szczególną uwagę na jakość powietrza oraz gospodarowanie odpadami komunalnymi i innymi zanieczyszczeniami.

11.7 Do 2030 roku zapewnić łatwy i powszechny dostęp do bezpiecznych i inkluzyjnych terenów zielonych i przestrzeni publicznej, szczególnie kobietom, dzieciom, osobom starszym i osobom z niepełnosprawnością.

11.A Wspierać korzystne ekonomicznie, społecznie i środowiskowo połączenia pomiędzy obszarami miejskimi, podmiejskimi i wiejskimi poprzez wzmocnienie krajowego i regionalnego planowania rozwoju.

11.B Do 2020 roku znacząco zwiększyć liczbę miast i osiedli ludzkich korzystających z opracowań i wdrażających zintegrowane polityki i plany dążących do zwiększenia inkluzji i wydajności wykorzystywania zasobów, łagodzenia skutków i przystosowania do zmian klimatycznych, odporności na skutki katastrof. Należy rozwijać i wdrażać kompleksowe zarządzanie ryzykiem katastrof na wszystkich poziomach, zgodnie z Ramami Działania na Rzecz Ograniczania Ryzyka Katastrof na lata 2015 - 2030 (Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015- 2030).

11.C Wspierać kraje najmniej rozwinięte, w tym poprzez pomoc finansową i techniczną, w budowaniu zrównoważonych i odpornych budynków, wykorzystując lokalne materiały.

Rysunek 5 Miasta i strefy dojazdu do pracy

Źródło: Eurostat Regional Yearbook 2019.

AGENDA MIEJSKA UNII EUROPEJSKIEJ

Procesy urbanizacyjne w Europie nie postępowały jednorodnie i nadal takie nie są. Przestrzeń kontynentu jest zróżnicowana pod względem miejskości, przy czym najsilniej zurbanizowana jest na obszarze nazywanym często europejskim „bananem” (w pasie ciągnącym się od Anglii przez kraje Beneluksu, Wschodnią Francję, Zachodnie Niemcy, Austrię po Północne Włochy) lub „pentagonem” (w obszarze pięciokąta, którego wierzchołki stanowią europejskie metropolie: Londyn, Paryż, Mediolan, Monachium i Hamburg). Z tej perspektywy Polska nie należy do krajów intensywnej urbanizacji. Na obszarze naszego kraju nie znajduje się również żaden z 20 największych obszarów miejskich opisywanych w statystyce europejskiej³⁴.

W Unii Europejskiej w miastach mieszka 70% obywateli, tworzy się 70% miejsc pracy oraz generuje się 85% PKB³⁵.

Podstawową kategorią, za pomocą której współcześnie opisuje się ośrodki miejskie są obszary funkcjonalne - w skrócie definiowane jako miasta w ich granicach administracyjnych oraz sąsiadujące terytoria, na obszarach których występują codzienne dojazdy do pracy. To podejście pozwala na postrzeganie Skonsolidowanego Śląskiego Obszaru Metropolitalnego³⁶ jako istotnego miejskiego obszaru przestrzeni europejskiej o cechach charakterystycznych dla terenów europejskiego „banana”. Takiemu widzeniu sprzyja nie tylko długookresowa wizja rozwoju struktury przestrzennej regionu, ale też specyfika wielu czynników społecznych czy gospodarczych.

Ciekawych obserwacji dostarcza analiza danych statystycznych dotyczących zagrożenia biedą lub wykluczeniem społecznym w Unii Europejskiej. Generalna tendencja jest bowiem taka, że w krajach wysokorozwiniętych to miasta są obszarami ryzyka w tym zakresie, podczas gdy w krajach mniej zamożnych owe niekorzystne zjawiska dotyczą obszarów wiejskich. Według jednej z hipotez wyjaśniających taki stan, jest on pochodną tego, że miasta (szczególnie duże) są postrzegane jako jedyne miejsca szans życiowych, przez co kumulują ludność o różnych poziomach zaradności, różnego pochodzenia i o różnym statusie majątkowym. Inna z kolei kieruje

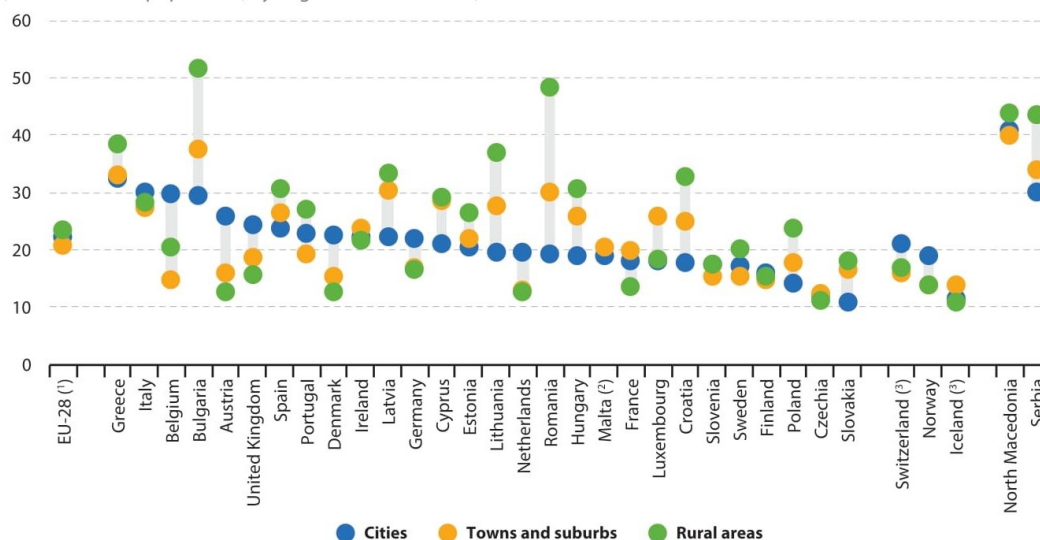
³⁴ Eurostat Regional Yearbook 2019, Luksemburg 2019.

³⁵ Agenda miejska dla UE. Panorama, nr 58, Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Polityki Regionalnej i Miejskiej, jesień 2016.

³⁶ Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+, Katowice 2016.

uwagę na wieloletni charakter procesów rewitalizacyjnych i dostosowawczych, które zostały uruchomione w wyniku wystąpienia istotnych (w pierwszej fazie negatywnych, np. likwidacyjnych) zmian strukturalnych w gospodarce. Te kwestie warto mieć na uwadze myśląc o przyszłości śląskich miast.

Figure 13.3: People at risk of poverty or social exclusion, 2017
(% share of total population, by degree of urbanisation)

Note: ranked on cities.

(1) Rural areas: estimate.

(2) Rural areas: low reliability

(3) 2016.

Source: Eurostat (online data codes: ilc_peps13 and ilc_peps01)

Rysunek 6 Ludność zagrożona biedą lub wykluczeniem społecznym, 2017

Źródło: Eurostat Regional Yearbook 2019.

W 2016 roku ministrowie odpowiedzialni za politykę miejską w krajach członkowskich Unii Europejskiej uzgodnili pakt amsterdamski ustanawiający agendę miejską dla UE, która została formalnie przyjęta jako dokument Wspólnoty. Jej celem jest zapewnienie obywatelom nowych możliwości, poprawa ich jakości życia oraz sprostanie kluczowym wyzwaniom, z którymi mierzą się miasta — od kwestii zatrudnienia i włączenia społecznego po mobilność, środowisko i zmiany klimatu.

W dokumencie wyznaczono 12 tematów priorytetowych, którymi są:

- praca i umiejętności w gospodarce lokalnej,
- ubóstwo na obszarach miejskich,
- mieszkalnictwo,
- integracja migrantów i uchodźców,

- zrównoważone planowanie przestrzenne i rozwiązania wzorowane na naturze,
- gospodarka o obiegu zamkniętym,
- adaptacja do zmian klimatu,
- transformacja energetyki,
- mobilność w miastach,
- jakość powietrza,
- przejście na gospodarkę cyfrową,
- innowacyjne i odpowiedzialne udzielanie zamówień publicznych.

Wdrażanie agendy realizowane jest przez ustanawianie 12 partnerstw stron zainteresowanych współpracą na rzecz kreowania nowych rozwiązań pilotażowych³⁷. W ślad za podjętą w Amsterdamie decyzją przygotowano Sprawozdanie o stanie miast europejskich: Miasta na drodze ku lepszej przyszłości³⁸. Podkreśla się w nim, że: miasta nie powinny być widziane wyłącznie jako źródło problemów; miasta przyciągają osoby w wieku produkcyjnym oraz obcokrajowców; miasta generują wzrost gospodarczy i miejsca pracy, ale część z nich wpada w pułapkę średniego rozwoju; miasta są centrami innowacji i edukacji; mieszkania w miastach są drogie, małe i przeludnione; europejskie miasta są relatywnie bezpieczne, ale mieszczanie odczuwają zmniejszone poczucie bezpieczeństwa; miasta gwarantują dostępność, ale muszą zwiększyć „zieloną” mobilność; miasta coraz efektywniej zarządzają zasobami, wiele miast wciąż ma problem z redukcją zanieczyszczeń powietrza do poziomów wskazanych przez Unię Europejską; miasta włączają się w walkę z redukcją emisji gazów cieplarnianych oraz w adaptację do zmian klimatu; miejskie władze samorządowe powiększają swoją autonomię i skalę działań. W sprawozdaniu wskazano na wiele przekrojowych statystyk potwierdzających tak sformułowane tezy.

UNIJNA POLITYKA SPÓJNOŚCI, ZIELONY ŁAD

Negocjacje związane z wyjściem Wielkiej Brytanii ze struktur Unii Europejskiej, trudności z uzyskaniem konsensusu wokół ramowych założeń wieloletnich ram finansowych na lata 2021-2027 oraz epidemia koronawirusa opóźniły procesy decyzyjne w zakresie europejskiej polityki spójności. Podejście przyjęte na lata 2014-2020, w którym: silnie artykułowano znaczenie wsparcia dla zrównoważonego rozwoju obszarów funkcjonalnych miast; ustanowiono dedykowany obszarom

³⁷ Agenda miejska dla UE. Panorama, nr 58, Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Polityki Regionalnej i Miejskiej, 2016.
³⁸ European Commission, UN HABITAT, The State of European Cities 2016. Cities leading the way to a better future, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016.

miejskim instrument zintegrowanych inwestycji terytorialnych [ZIT] (pozostawiając władzom lokalnym prawo do decydowania o wyborze wspieranych operacji); określono pulę środków przeznaczonych wyłącznie na interwencję dotyczącą miast, rozbudziło znaczne oczekiwania względem kontynuacji tych rozwiązań w latach 2021-2027.

Rozporządzenia unijne dotyczące polityki spójności na lata 2021-2027 wskazują na wolę dalszego szczególnego postrzegania obszarów miejskich jako tych, które wymagają szczególnego, ale także zintegrowanego, wsparcia. W grupie pięciu zaproponowanych celów znajduje to szczególne odzwierciedlenie w ostatnim z nich brzmiącym: Europa bliższa obywatelom dzięki wspieraniu zrównoważonego i zintegrowanego rozwoju wszystkich rodzajów terytoriów i inicjatyw lokalnych. Konsekwentnie zakreślony jest cel szczegółowy: Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich. Oczywiście jest jednak, że pozostałe proponowane cele polityki spójności (dotyczące gospodarki, środowiska, spójności oraz praw socjalnych) również w bezpośredni sposób oddziałują na sferę realną w miastach.

W Rozporządzeniu w sprawie wspólnych przepisów³⁹ (regulującym wdrażanie europejskiej polityki spójności 2021-2027) zawarto postanowienie, iż państwo członkowskie może wspierać zintegrowany rozwój terytorialny w oparciu o strategię rozwoju lokalnego lub terytorialnego poprzez [m.in.] zintegrowane inwestycje terytorialne. Jednocześnie w rozporządzeniu dotyczącym Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego⁴⁰ przyjmuje się założenie, że „W ramach zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich za konieczne uznaje się wspieranie zintegrowanego rozwoju terytorialnego służącego skuteczniejszemu podejmowaniu wyzwań gospodarczych, środowiskowych, klimatycznych, demograficznych i społecznych, przed jakimi stoją obszary miejskie, w tym miejskie obszary funkcjonalne, z jednoczesnym uwzględnieniem potrzeby wspierania powiązań między obszarami

³⁹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności, Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji i Europejskiego Funduszu Morskiego, Rybackiego i Akwakultury, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu, Migracji i Integracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu Wsparcia Finansowego na rzecz Zarządzania Granicami i Polityki Wizowej.

⁴⁰ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1058 z dnia 24 czerwca 2021 r. w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Funduszu Spójności.

miejskimi a wiejskimi. (...) Zasady wyboru obszarów miejskich, na których mają być realizowane zintegrowane działania na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich, oraz indykatywne kwoty przeznaczone na te działania należy określić w programach w ramach celu „Inwestycje na rzecz zatrudnienia i wzrostu”, przeznaczając na ten cel na poziomie krajowym co najmniej 8 % zasobów EFRR.”

Kluczowym elementem realizacji tak rozumianej polityki jest zasada partnerstwa, której podstawę stanowi podejście oparte na wielopoziomowym zarządzaniu, w tym zapewnienie udziału władz regionalnych, lokalnych i miejskich we wdrażaniu EFRR i FS. W ramach rozwoju obszarów miejskich należy zwrócić szczególną uwagę na wspieranie miejskich obszarów funkcjonalnych ze względu na ich znaczenie w pobudzaniu współpracy między władzami lokalnymi a partnerami ponad granicami administracyjnymi, a także we wzmocnieniu powiązań między obszarami miejskimi, a wiejskimi.

Komplementarne do interwencji europejskiej polityki spójności, a istotne z perspektywy województwa śląskiego, będzie wsparcie ze środków unijnego Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji [FST]. Jest on elementem wspólnotowego mechanizmu sprawiedliwej transformacji skoncentrowanego na regionach i sektorach, które najsilniej odczują skutki osiągnięcia neutralności klimatycznej Unii Europejskiej ze względu na swoją zależność od paliw kopalnych, w tym węgla kamiennego, lub od procesów przemysłowych charakteryzujących się wysoką intensywnością emisji gazów cieplarnianych. Przewiduje się, że Polska i województwo śląskie mogą być wiodącymi beneficjentami FST.

Projekt rozporządzenia ustanawiającego FST⁴¹, ogłoszony w styczniu 2020 r. stanowi, że „Państwa członkowskie przygotowują, wspólnie z właściwymi organami danych terytoriów, co najmniej jeden terytorialny plan sprawiedliwej transformacji obejmujący dotknięte terytorium lub terytoria odpowiadające poziomowi NUTS 3 (...) Terytoria te to obszary najbardziej dotknięte negatywnymi skutkami gospodarczymi i społecznymi transformacji, w szczególności pod względem oczekiwanego przystosowywania się pracowników lub oczekiwanej utraty miejsc pracy przy produkcji i wykorzystania paliw kopalnych oraz pod względem potrzeb w zakresie przekształcenia procesów produkcyjnych w zakładach przemysłowych o najwyższej

⁴¹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1056 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji.

intensywności emisji gazów cieplarnianych”. Co za tym idzie, zakłada się, że wszystkie podregiony województwa śląskiego, z wyjątkiem częstochowskiego, zostaną objęte mechanizmem FST, który pozwoli na sfinansowanie dodatkowych zadań z zakresu: inwestycji produkcyjnych, prowadzących do dywersyfikacji gospodarczej i restrukturyzacji ekonomicznej; inwestycji w tworzenie nowych przedsiębiorstw; inwestycji w działania badawcze i innowacyjne oraz wspieranie transferu zaawansowanych technologii; inwestycji we wdrażanie technologii i infrastruktur zapewniających przystępną cenowo czystą energię, inwestycji w energię odnawialną; inwestycji w inteligentną i zrównoważoną mobilność lokalną, w tym dekarbonizację lokalnego sektora transportu i jego infrastruktury; remontu i modernizacji sieci ciepłowniczych oraz inwestycji w produkcję energii cieplnej; inwestycji w cyfryzację, innowacje cyfrowe i łączność cyfrową; inwestycji w rewitalizację i dekontaminację terenów zdegradowanych; inwestycji we wzmacnianie gospodarki o obiegu zamkniętym; podnoszenia i zmiany kwalifikacji pracowników i osób poszukujących pracy; pomocy w poszukiwaniu pracy dla osób poszukujących pracy oraz aktywnego włączania społecznego osób poszukujących pracy.

STRATEGIA NA RZECZ ODPOWIEDZIALNEGO ROZWOJU

Rolę zintegrowanej strategii rozwoju kraju pełni SOR⁴². Zagadnienia rozwoju miast są w niej poruszane w ramach obszaru tematycznego: Rozwój zrównoważony terytorialnie. W dokumencie podkreśla się, że w Polsce (wg analiz prowadzonych na poziomie NUTS 3) najwyższą dynamikę zmian PKB na mieszkańca notuje Warszawa oraz duże ośrodki miejskie, a dysproporcje rozwoju, nasilają wewnętrzne migracje nakierowane głównie na wspomniane terytoria. Przyczynia się to do niekorzystnych zmian struktury wieku ludności w regionach peryferyjnych oraz stopniowego „wypłukiwania” z lokalnych rynków pracy osób lepiej wykształconych i bardziej przedsiębiorczych.

Zgodnie z zapisami SOR na terenie wielu polskich miast występują obszary kumulacji problemów rozwojowych które są skutkiem przemian technologicznych i organizacyjnych w przemyśle, wieloletnich zaniedbań w zakresie utrzymania infrastruktury technicznej i mieszkaniowej, a także problemów społecznych, tj. bezrobocie, ubóstwo, patologie społeczne, rozpad więzi społecznych i rodzinnych,

⁴² Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju, Monitor Polski 2017 poz. 260.

migracje za pracą. Ponad 1/5 powierzchni miast zamieszkiwanych przez 2,4 mln osób podlega procesom degradacji i wymaga rewitalizacji, przy czym połowa z nich obejmuje stare dzielnice śródmiejskie. Problemem jest także zanieczyszczenie powietrza będące wynikiem użytkowania przestarzałych źródeł ciepła (wykorzystujących paliwa niskiej jakości do ogrzewania mieszkań i domów), jak też suburbanizacja i związane z nią niekontrolowane rozprzestrzenianie zabudowy. W SOR wskazuje się, że „w strukturze przestrzennej kraju można wyróżnić kilka obszarów, które ze względu na koncentrację czynników społeczno-gospodarczych negatywnie wpływających na ich dynamikę rozwoju, nie w pełni wykorzystują swoje możliwości rozwojowe. Zalicza się do nich m.in Polska Wschodnia, obszary przemysłowe o trudnościach adaptacyjnych (Konurbacja Górnośląska), wiejskie obszary zagrożone trwałą marginalizacją, średnie miasta tracące funkcje społeczno-gospodarcze, czy też niektóre Aglomeracje miejskie”.

Wiele miejsca poświęca się w SOR zagadnieniom wsparcia miast tracących funkcje społeczno-gospodarcze (tzw. Pakiet działań dla średnich miast) oraz innym ukierunkowanym na miasta projektom strategicznym: Zintegrowane inwestycje terytorialne plus; Pakiet działań na rzecz wsparcia samorządów w programowaniu i realizacji rewitalizacji; Partnerska Inicjatywa Miast.

Wg aktualnej (listopad 2019 r.) delimitacji miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze do grupy tej zaliczają się następujące miasta z województwa śląskiego: (w grupie miast obniżającego się potencjału) Sosnowiec, Jastrzębie-Zdrój, Bytom, Zabrze, Zawiercie, Rydułtowy; (w grupie miast zagrożonych marginalizacją) Siemianowice Śląskie, Świętochłowice i Piekary Śląskie. Żadne z miast z regionu nie znalazło się w grupie miast kryzysowych ani miast stagnujących. Jednocześnie w SOR zapisano, że „Konurbacja Górnośląska jest największym w Polsce obszarem przemysłowym, który doświadcza trudności adaptacyjnych. (...) W ostatnich latach, tempo wzrostu gospodarczego regionu słabnie, procesy restrukturyzacyjne nie zostały zakończone, a obszar ten stopniowo traci swoją dotychczasową pozycję konkurencyjną. (...) Bardzo duże zanieczyszczenie środowiska, wysokie stężenie substancji szkodliwych dla zdrowia, duża liczba zakładów szczególnie uciążliwych i terenów zdegradowanych, a także najwyższe w kraju zagrożenie przestępczością sprawiają, iż region ten staje się coraz mniej atrakcyjnym miejscem do zamieszkania”.

Projektem strategicznym SOR istotnym z perspektywy miast regionu jest ogłoszony w grudniu 2017 r. Program dla Śląska. Jednym z jego celów jest poprawa warunków rozwojowych miast województwa śląskiego.

Na jego realizację składa się pięć działań:

- budowanie silnej pozycji GZM oraz aktywizacja potencjału i wzmocnienie średnich miast,
- rewitalizacja obszarów zdegradowanych jako forma przeciwdziałania negatywnym zjawiskom społeczno-gospodarczym,
- rozwój transportu miejskiego poprzez modernizację taboru,
- poprawa sytuacji w sektorze mieszkalnictwa,
- poprawa sytuacji w służbie zdrowia.

KRAJOWA STRATEGIA ROZWOJU REGIONALNEGO

KSRR⁴³ jest podstawowym dokumentem strategicznym polityki regionalnej państwa. Konsekwentnie względem Strategii na rzecz odpowiedzialnego rozwoju kładzie się w niej nacisk na zrównoważony rozwój całego kraju, czyli zmniejszanie dysproporcji w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego różnych terytoriów, a w szczególności wspomaga rozwój tych obszarów, które nie mogą w pełni rozwinąć swojego potencjału rozwojowego lub utraciły funkcje społeczno-gospodarcze. Do zidentyfikowanych w KSRR wyzwań rozwojowych dotyczących miast należą: spadek liczby mieszkańców miast na korzyść obszarów wiejskich; procesy suburbanizacji i związane z nimi koszty rozlewania się zabudowy; wymywanie zasobów kapitału ludzkiego do dużych Aglomeracji lub za granicę; trudności z pozyskiwaniem pracowników o odpowiednich kompetencjach oraz niedopasowanie struktury kształcenia do potrzeb rynku pracy; wyraźne zróżnicowania wewnątrzregionalne w zakresie produktywności gospodarki; powiązanie regionalnych, subregionalnych i lokalnych ośrodków wzrostu w spójną sieć transportową oraz zagrożenie trwałą marginalizacją skupisk gmin wiejskich i powiązanych z nimi funkcjonalnie małych miast. Jednocześnie zauważyć należy, że w części diagnostycznej KSRR 2030 dla większości z tych wyzwań województwo śląskie i jego miasta nie są wskazywane jako obszar o najsilniejszej skali negatywnych zjawisk w odniesieniu do reszty kraju.

⁴³ Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030, Monitor Polski 2019 poz. 1060.

Nie zmienia to faktu, że województwo śląskie widziane jest jako obszar o istotnej koncentracji problemów rozwojowych, związanych ze specyficzną strukturą gospodarki. Wskazuje się na: stopniowe spowalnianie tempa wzrostu gospodarczego, będące konsekwencją uzależnienia regionalnej gospodarki od tradycyjnych sektorów przemysłowych; bardzo duże w skali kraju zagrożenie procesami depopulacyjnymi (zwłaszcza w: Bytomiu, Zabrze, Świętochłowicach i Siemianowicach Śląskich); największe w skali kraju zanieczyszczenie powietrza (zwłaszcza w: Żywcu, Rybniku, Pszczynie, Godowie, Wodzisławiu Śląskim, Bielsku-Białej, Sosnowcu, Knurów, Zabrze, Gliwicach, Dąbrowie Górniczej, Myszkowie i Katowicach) oraz dużą liczbę terenów wymagających rekultywacji bądź przywrócenia lub zmiany funkcji. Przy czym jednocześnie dostrzegane są istotne potencjały gospodarki regionu: „Mimo koncentracji problemów rozwojowych w województwie śląskim, wskazać należy także na szereg potencjałów, które potrzebują jednak krajowego wsparcia w celu pełnego wykorzystania. Uzasadnieniem podjęcia działań z poziomu krajowego właśnie w tym regionie jest największy udział przemysłu w tworzeniu PKB w skali kraju, największy w kraju poziom zurbanizowania, wysoki poziom eksportu, bardzo dobrze rozwinięta sieć transportowa, silna obecność branży energetycznej stanowiącej podstawę bezpieczeństwa energetycznego kraju, wysoka efektywność pozyskiwania inwestorów”.

W KSRR 2030 odchodzi się od modelu polaryzacyjno-dyfuzyjnego rozwoju kraju, na rzecz rozwoju zrównoważonego terytorialnie. W perspektywie miejskiej oznacza to przeniesienie zainteresowania z dużych ośrodków wzrostu na słabsze gospodarczo obszary. Przy jednoczesnym założeniu, że „Wspieranie ośrodków miejskich służy budowaniu siły konkurencyjnej regionów. W ramach KSRR wspierany będzie rozwój wszystkich miast, tj.: największych Aglomeracji, średnich oraz małych miast powiązanych funkcjonalnie z obszarami wiejskimi bez względu na ich wielkość, położenie czy pełnione funkcje społeczne, gospodarcze i administracyjne”. W KSRR 2030 ustanawia się obszary strategicznej interwencji, którymi są: obszary zagrożone trwałą marginalizacją, miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze, wschodnia Polska oraz Śląsk. Wsparcie dla nich jest sednem celu 1. KSRR 2030 (zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym). Pozostałe dwa cele dotyczą regionalnych przewag

konkurencyjnych oraz jakości zarządzania. Ich wdrażanie nie ma już tak wyraźnie sterytorializowanego profilu.

KRAJOWA POLITYKA MIEJSKA

Przyjęta w 2015 roku KPM⁴⁴ została uchwalona przed wejściem w życie Strategii na rzecz odpowiedzialnego rozwoju oraz przyjęciem dokumentu pt. System zarządzania rozwojem Polski⁴⁵. Fakty te są istotne z perspektywy rozumienia jej bieżącej roli wśród krajowych uwarunkowań politycznych. KPM nie znalazła się bowiem w opisie Systemu na liście kluczowych dokumentów wymagających opracowania bądź aktualizacji. Oznacza to, że KPM traci na znaczeniu. Ewentualnie może zyskać status polityki publicznej, czyli dokumentu nieobligatoryjnego o charakterze pomocniczym w stosunku do SOR oraz strategii horyzontalnych, wskazującego kierunki działań skupione wokół danej dziedziny.

W dokumencie KPM przyjęto logikę pięciu celów (miasto: sprawne, zwarte i zrównoważone, spójne, konkurencyjne, silne), które realizowane są w obszarach 10 wątków tematycznych. W wątku kształtowania przestrzeni, w KPM podkreśla się znaczenie: ograniczania chaotycznego rozlewania się zabudowy, kreowania wysokiej jakości przestrzeni miejskiej, naprawy przestrzeni w obszarach substandardowego zagospodarowania oraz niwelowania chaosu wizualnego i poprawy estetyki miast. W zakresie partycypacji publicznej apeluje się o uczenie się w działaniu i wspieranie aktywności oddolnej, budowanie odpowiedzialności, komunikację budującą zaufanie, oraz stosowanie różnych narzędzi partycypacji. Transport i mobilność miejska widziane są przez pryzmat polityki transportowej, organizacji i zarządzania transportem oraz planowania przestrzennego. Podobnie, w zintegrowany sposób, rekomenduje się postrzegać działania na rzecz niskoemisyjności oraz efektywności energetycznej. Rewitalizacja dotyczy: wizji i koncepcji wyprowadzenia obszaru ze stanu kryzysowego, szczegółowej analizy i wyboru działań rewitalizacyjnych oraz określenia sposobów i warunków ich realizacji. Podkreśla się znaczenie systemu finansowania rewitalizacji i upowszechniania wiedzy na jej temat. W zakresie polityki inwestycyjnej stawia się postulat racjonalności przekładany na zasadę maksymalnego wykorzystania istniejącej już infrastruktury. Kwestie rozwoju gospodarczego posadowiono na filarach: lokalnego potencjału, pozyskiwania inwestorów oraz promowania

⁴⁴ Krajowa polityka miejska 2023, Monitor Polski 2015 poz. 1235.

⁴⁵ System zarządzania rozwojem Polski, Uchwała nr 162/2018 Rady Ministrów z dnia 29 października 2018 r.

przedsiębiorczości i innowacyjności, rozwoju kapitału ludzkiego, ułatwień inwestycyjnych i atrakcyjności miast. Ochrona środowiska i adaptacja do zmian klimatu dotyczą z kolei: gospodarki wodnej, gospodarki przestrzennej i budownictwa, jakości środowiska przyrodniczego, działań i postaw proekologicznych oraz koordynacji, monitoringu i ostrzegania. W zakresie demografii w szczególności sposób zwraca się uwagę na przyjazność miast dla seniorów i rodzicielstwa. Podkreśla się również znaczenie optymalizacji funkcjonowania usług i infrastruktury w miastach o malejącej liczbie mieszkańców. Natomiast za kluczową dla sprawnego zarządzania obszarami miejskimi uznaje się dobrowolną współpracę i upowszechnianie koordynacji jednostek administracji publicznej różnych szczebli, we współpracy z przedstawicielami partnerów społecznych i gospodarczych.

W 2019 roku, pod auspicjami krakowskiego Instytutu Rozwoju Miast i Regionów podjęto dyskusję nad nowym podejściem do KPM, formułując względem obecnej polityki tezę, że „ustalenia zostały wdrożone jedynie w niewielkim zakresie - wybiórczo i bez mechanizmów koordynujących - a więc bez najważniejszego elementu, który powinien cechować horyzontalną politykę jaką winna być krajowa polityka miejska, integrująca i ukierunkowująca również działania planowane w ramach innych polityk sektorowych, jak i przez inne podmioty sektora publicznego, których działalność może mieć istotne znaczenie dla osiągnięcia zakładanych celów oraz dla sprostania zidentyfikowanym problemom i wyzwaniom rozwojowym polskich miast”⁴⁶. Zakres problemowy prac nad aktualizacją KPM odzwierciedlało dziedzinowe zorientowanie powołanych grup eksperckich: ds. nowej krajowej polityki miejskiej, ds. transportu i mobilności, ds. mieszkalnictwa, ds. kształtowania przestrzeni zurbanizowanej, ds. środowiska i adaptacji do zmian klimatu.

W październiku 2020 r. poddano pod dyskusję „Założenia aktualizacji Krajowej Polityki Miejskiej 2023”⁴⁷. Za najważniejsze wyzwania dla KPM uznaje się: skutki depopulacji i starzenia się społeczeństwa (kurczenia się) miast, niekontrolowaną suburbanizację oraz polaryzację rozwoju gospodarczego miast. Proponuje się także pięć celów KPM zorientowanych wokół haseł: miasto sprawiedliwe, miasto produktywne, miasto zielone, miasto inteligentne oraz miasto kompaktowe.

⁴⁶ www.obserwatorium.miasta.pl

⁴⁷ Założenia aktualizacji Krajowej Polityki Miejskiej 2023, projekt, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej.

Nadrzędnym celem Krajowej Polityki Miejskiej 2030 ma być zrównoważona transformacja polskich miast w kierunku silnych i odpornych, zapewniających wysoką jakość życia mieszkańcom. Jak czytamy w udostępnionym dokumencie: „W obliczu obecnych i narastających wyzwań, przed którymi stoją miasta w Europie i na świecie, konieczne jest wzmocnienie zdolności miast do planowania i reagowania na różnego rodzaju sytuacje kryzysowe. Miasto odporne (ang. urban resilience) to takie, które radzi sobie z nagłymi zmianami, kryzysami, zarówno społeczno-gospodarczymi jak i natury środowiskowej oraz gwarantuje mieszkańcom bezpieczeństwo i wysoką jakość życia. Miasta muszą się umiejętnie dostosowywać do zmieniających się uwarunkowań rozwojowych, planować z wyprzedzeniem, ciągle ewoluować i być gotowe na nieprzewidywalne zjawiska i wydarzenia. Umiejętności te wzmocnią odporność i zdolność do utrzymania ciągłości funkcjonowania w obliczu kryzysów oraz jednoczesnego adaptowania się i transformacji w kierunku zrównoważonego rozwoju. Miasta silne gospodarczo zapewniają miejsca pracy i dobre warunki dla rozwoju biznesu. To ośrodki wykorzystujące swoje własne potencjały i potencjały rynków lokalnych, zwiększające konkurencyjność i innowacyjność gospodarki oraz zapewniające wysokiej jakości usługi publiczne. Miasto silne jest sprawnie zarządzane, potrafi przewidywać długofalowe skutki podejmowanych decyzji i planowanych inwestycji z uwzględnieniem kosztów ich utrzymania oraz wpływu na finanse jednostek samorządu terytorialnego”.

Realizacja tego nadrzędnego celu następować ma poprzez podniesienie jakości i efektywności polityk miejskich na szczeblu samorządowym oraz poprzez lepsze ukierunkowanie działań służących realizacji samej KPM 2030. Działania te będą wypracowane na etapie prac nad aktualizacją dokumentu, we współpracy z interesariuszami oraz na podstawie kompleksowej diagnozy w czterech wymiarach: społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym, ze szczególnym uwzględnieniem wymiaru terytorialnego, tj. różnych kategorii wielkościowych miast.

Podczas Krajowego Forum Miejskiego 2021 w grudniu br. zostało zapowiedziane ogłoszenie kolejnej wersji projektu KPM 2030 i rozpoczęcie konsultacji społecznych. Przedstawione materiały robocze wskazują, że prezentowany projekt będzie ogniskował się na zagadnieniach: miasta kompaktowego i sprawnego (odpowiadając na wyzwania z zakresu ładu i chaosu przestrzennego, suburbanizacji oraz mieszkalnictwa); miasta zielonego i dostępnego (w zakresie wyzwań

dotyczących klimatu i środowiska oraz budowania zrównoważonego systemu transportu w mieście) oraz miasta produktywnego i inteligentnego (związanego z reagowaniem na wyzwania z zakresu wzmocnienia odporności (rezyliencji) miejskiej poprzez poprawę zdolności inwestycyjnych, wsparcia transformacji cyfrowej i zwiększenia wykorzystywania potencjału połączonego). Powyższe zagadnienia mieszczą się również w spektrum interwencji niniejszej RPM.

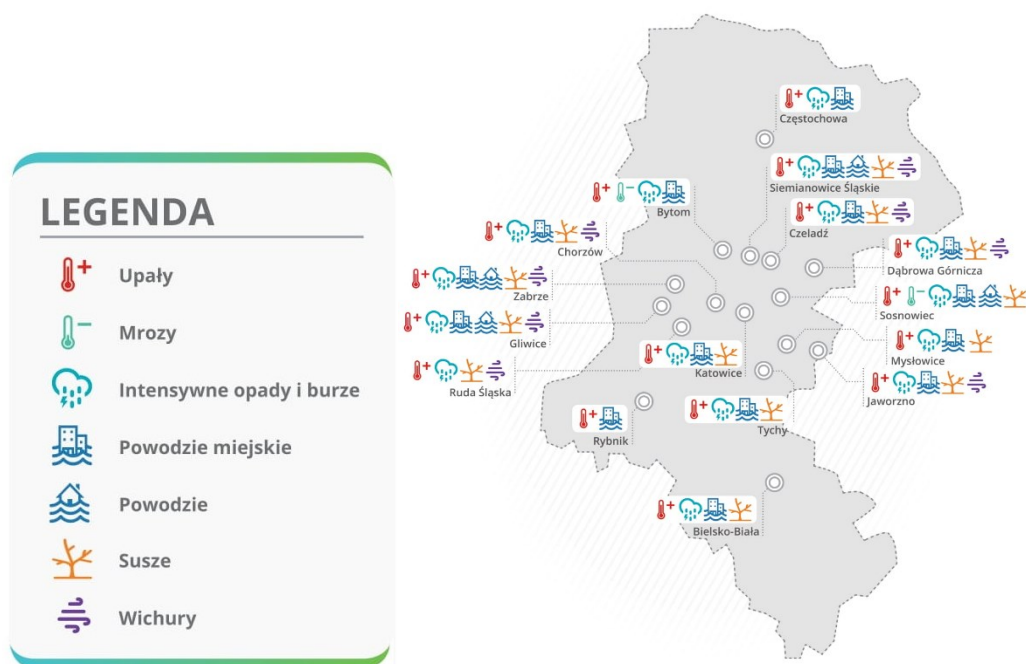
III. WYZWANIA DLA ROZWOJU OBSZARÓW MIEJSKICH

ADAPTACJA DO ZMIAN KLIMATU

Miasta i obszary zurbanizowane w znacznym stopniu doświadczają skutków zjawisk pogodowych będących rezultatem zmian klimatu. Czynniki wpływającymi na podatność obszarów miejskich na skutki zmian klimatu są: liczba ludności, jej rozkład przestrzenny i gęstość zaludnienia, (grupy wrażliwe tj. osoby wykluczone z uwagi na deficyty zdrowia); złożoność funkcjonalna; mozaika materiałowa; silne nasycenie infrastrukturą techniczną; wiele poziomów zarządzania; kompetencje i stopień organizacji oraz gotowość do współpracy służb związanych z szeroko rozumianymi usługami komunalnymi i bezpieczeństwem publicznym; oraz kondycja finansowa oraz umiejętność pozyskiwania środków dodatkowych. W szczególności podkreśla się, że umieszczone na początku powyższej listy czynniki przekładają się na cechy takie jak: uszczelnienie terenów, intensywna zabudowa, fragmentacja ekosystemów przyrodniczych, obecność terenów produkcyjnych i post industrialnych w tkance miejskiej a te wzmacniają wrażliwość obszarów miejskich na skutki zmian klimatu. Powstają wręcz zjawiska specyficzne dla miast takie jak gwałtowne i nieprzewidywalne zalania po deszczach nawalnych (wynikające z niezdolności odprowadzenia wody z terenu uszczelnionego) lub miejskie wyspy ciepła (będące konsekwencją braku odpowiednich proporcji pomiędzy terenami zabudowanymi a terenami zieleni miejskiej). Z uwagi na wysoki poziom urbanizacji, województwo śląskie będzie szczególnie narażone na wskazane powyżej niekorzystne zjawiska. W sytuacjach niepożądanych, szczególnie zagrażających bezpieczeństwu ludzi czy ich mieniu wzrasta znaczenie systemów ostrzegawczych. Do przekazywania informacji o zaistniałych zagrożeniach w regionie, mogących mieć wpływ na bezpieczeństwo powszechne, porządek publiczny, ochronę życia i zdrowia ludzkiego oraz mienia służy Regionalny System Ostrzegania (RSO). Informacje przekazywane przez RSO umieszczane są na stronach internetowych urzędów wojewódzkich, na kanałach TVP oraz w aplikacji mobilnej. Wśród komunikatów Regionalnego Systemu Ostrzegania, znajdziemy komunikaty dotyczące: meteorologii, hydrologii, informacji drogowej, informacji o stanie dróg, informacje ogólne, podzielone na trzy rodzaje ze względu na wagę komunikatu: powiadomienia, ostrzeżenia, ostrzeżenia alarmowe. Ministerstwo Środowiska zrealizowało w latach 2017-2019 projekt dotyczący opracowania planów adaptacji do zmian klimatu w miastach powyżej 100 tys.

mieszkańców (MPA 44). Głównym celem projektu była ocena wrażliwości na zmiany klimatu 44 największych polskich miast i zaplanowanie działań adaptacyjnych, adekwatnych do zidentyfikowanych zagrożeń. W projekcie uczestniczyło 16 miast województwa śląskiego, które dokonały selekcji najpoważniejszych zagrożeń klimatycznych oraz zaplanowały szereg działań adaptacyjnych mających na celu ograniczenie ich niekorzystnych skutków. Miejskie plany adaptacji to wynik dwuletniej współpracy zespołów eksperckich i miejskich oraz interesariuszy. Prace nad projektem podzielono na 6 etapów:

- rozpoczęcie procesu - stworzenie zespołu, opracowanie założeń, identyfikacja interesariuszy,
- ocena podatności - zgromadzenie danych, opracowanie założeń, identyfikacja interesariuszy,
- analiza ryzyka - określenie możliwych szans i zagrożeń, nadanie wagi zagrożeniom,
- opracowanie opcji adaptacji - wskazanie szczegółowych celów i obszarów priorytetowych MPA,
- przygotowanie dokumentu - opracowanie ostatecznej wersji MPA, przygotowanie SOOŚ.

Rysunek 7 Główne zagrożenia klimatyczne 16 miast województwa śląskiego, uczestniczących w projekcie MPA 44

Źródło: Opracowanie własne na podstawie miejskich planów adaptacji do zmian klimatu 44 miast Polski, www.44mpa.pl.

Często podkreślana jest konieczność zmiany sposobu myślenia o roli publicznych przestrzeni śródmiejskich w procesach reagowania na punktowe skutki zmian klimatu. Dobrze zbadana i od lat znana jest rola zieleni i wody jako narzędzi dla łagodzenia negatywnych skutków zjawiska np. wyspy ciepła. Nie przekłada się to jednak w znaczący sposób na próbę systemowego stosowania dobrze rozpoznanych i skutecznych w działaniu oraz prostych w realizacji metod. Wiele przykładów tego typu rozwiązań ze świata nakazywałoby się zastanowić nad zastosowaniem podobnych, dostosowanych do regionalnych uwarunkowań rozwiązań. Wtedy jednak ich waga funkcjonalna musiałaby być co najmniej taka sama jak waga pożądaných przez samorządy powierzchni biurowych, produkcyjnych, logistycznych i mieszkaniowych. Przy czym, jak wykazują badania szczególnie uciążliwe są (dobrze rozwijające się w województwie śląskim w porównaniu do innych regionów) tereny logistyki i produkcji przemysłowej. Jest to bez wątpienia niełatwe z punktu widzenia aktualnych sposobów oceny efektów ekonomicznych dla budżetów gmin, jakie wynikają z różnych sposobów zagospodarowania przestrzeni śródmieść.

Bezpośrednie porównania wyłącznie przez pryzmat krótkoterminowych efektów ekonomicznych zawsze wypadają na niekorzyść terenów zielonych.

Przykłady wielu miast na świecie dowodzą, że systemowe tworzenie takich przestrzeni ma niezwykle pozytywny wpływ na wiele aspektów życia w mieście. Poza ewidentnym znaczeniem dla śródmiejskiego klimatu tereny takie mogą odgrywać ogromną rolę w procesach społecznych. Przykład Danii, a szczególnie jej stolicy pokazuje, że tworzone wspólnie przez władze samorządowe parki z bogatym programem użytkowym mają istotne znaczenie w procesach integracji lokalnych społeczności oraz przeciwdziałania wkluczeniom różnego rodzaju. Przy odpowiedniej skali i systematyczności działania mogą być również traktowane jako jedna z bardzo ważnych metod poprawiania warunków życia w mieście. Co jest przecież jednym z kluczowych czynników, które mogą w dłuższej perspektywie pozwolić na przynajmniej częściowe kontrolowanie procesu rozlewania się miast i związanego z tym odpływu mieszkańców ze śródmieść.

Jednocześnie coraz większą rolę przypisuje się także małoskalowym działaniom społecznym w zakresie adaptacji miast do zmian klimatu. Coraz powszechniejsze staje się współfinansowanie ze środków publicznych mikroprojektów związanych z: gromadzeniem wody deszczowej, tworzeniem zielonych zaułków, zakładaniem mini-ogrodów społecznościowych, nasadzeniami drzew, zmianą kolorystyki elewacji, zielonymi dachami itp. Wiele wskazuje na to, że te działania mogą stać się jednym z najbardziej modnych typów zachowań mieszkańców miast w nadchodzących latach.

W skali makro przeciwdziałanie zmianom klimatu to jedno z największych wyzwań naszych czasów. Odpowiedzą na nie jest idea Europejskiego Zielonego Ładu zapowiadająca czerpanie korzyści ze zrównoważonej zielonej transformacji.

Europejski Zielony Ład wyłania się jako nowa strategia wzrostu gospodarczego dla UE, dzięki inwestycjom w technologie ekologiczne, zrównoważone rozwiązania i nowe przedsiębiorstwa. W zapowiedziach tej strategii zapewnia się, że wytycza ona drogę ku uczciwej i zgodnej z zasadami sprawiedliwości społecznej transformacji. Działania planuje się w taki sposób, aby żadna osoba ani żaden region nie pozostały w tyle w nadchodzącym okresie transformacji. Wyzwania wynikające z Europejskiego Zielonego Ładu wzmacniają zapisy polityki regionalnej na bardziej efektywne wykorzystanie zasobów dzięki przejściu na czystą gospodarkę o obiegu zamkniętym oraz przeciwdziałanie utracie różnorodności biologicznej i zmniejszenie poziomu

zanieczyszczeń. Elementem wdrażania Europejskiego Zielonego Ładu jest opisywany wcześniej mechanizm sprawiedliwej transformacji, w ramach którego województwo śląskie ma otrzymać 100 mld euro w latach 2021-2027.

Zagadnienia związane z adaptacją do zmian klimatu są ważnym elementem kształtowania polityk rozwojowych odnoszących się do różnych szczebli terytorialnego podziału kraju. Dlatego też istotnym elementem konstruowania polityki miejskiej na szczeblu regionalnym jest wspieranie działań w zakresie dostosowania do zmiany klimatu, zapobiegania ryzyku i odporności na klęski żywiołowe, a także kształtowaniu błękitno-zielonej infrastruktury i rozwiązań opartych na funkcjonowaniu ekosystemów.

W związku z tym działania adaptacyjne powinny dotyczyć szerokiego spektrum czynników warunkujących jakość życia w mieście, ze szczególnym uwzględnieniem gospodarki wodnej, gospodarki przestrzennej i budownictwa, środowiska przyrodniczego, działań proekologicznych oraz systemu koordynacji działań i monitoringu wraz z możliwością ostrzegania o zagrożeniach środowiskowych. Należy również uwzględnić działania na rzecz poprawy jakości środowiska w miastach (a zwłaszcza poprawy jakości powietrza, ograniczenia hałasu, poprawy jakości wód, likwidacji obiektów przemysłowych uciążliwych dla środowiska).

Z wyzwaniem adaptacji do zmian klimatu, w perspektywie województwa śląskiego, wiążą się następujące najistotniejsze pozytywne i negatywne trendy w najbardziej prawdopodobnym scenariuszu zmian w otoczeniu:

- 👉 Postępująca ekologizacja zachowań mieszkańców miast europejskich, przejawiająca się zarówno indywidualnymi jak i społecznościowymi działaniami ukierunkowanymi na ograniczanie negatywnego wpływu życia w mieście na środowisko.
- 👉 Przywracanie znaczenia terenom zielonym w mieście jako miejscom zapewniającym usługi ekosystemowe dla obszarów zurbanizowanych.
- 👉 Zmiana stosunku mieszkańców miast do terenów zielonych i ich funkcji, wzrost zainteresowania rekreacją i wypoczynkiem blisko miejsca zamieszkania.

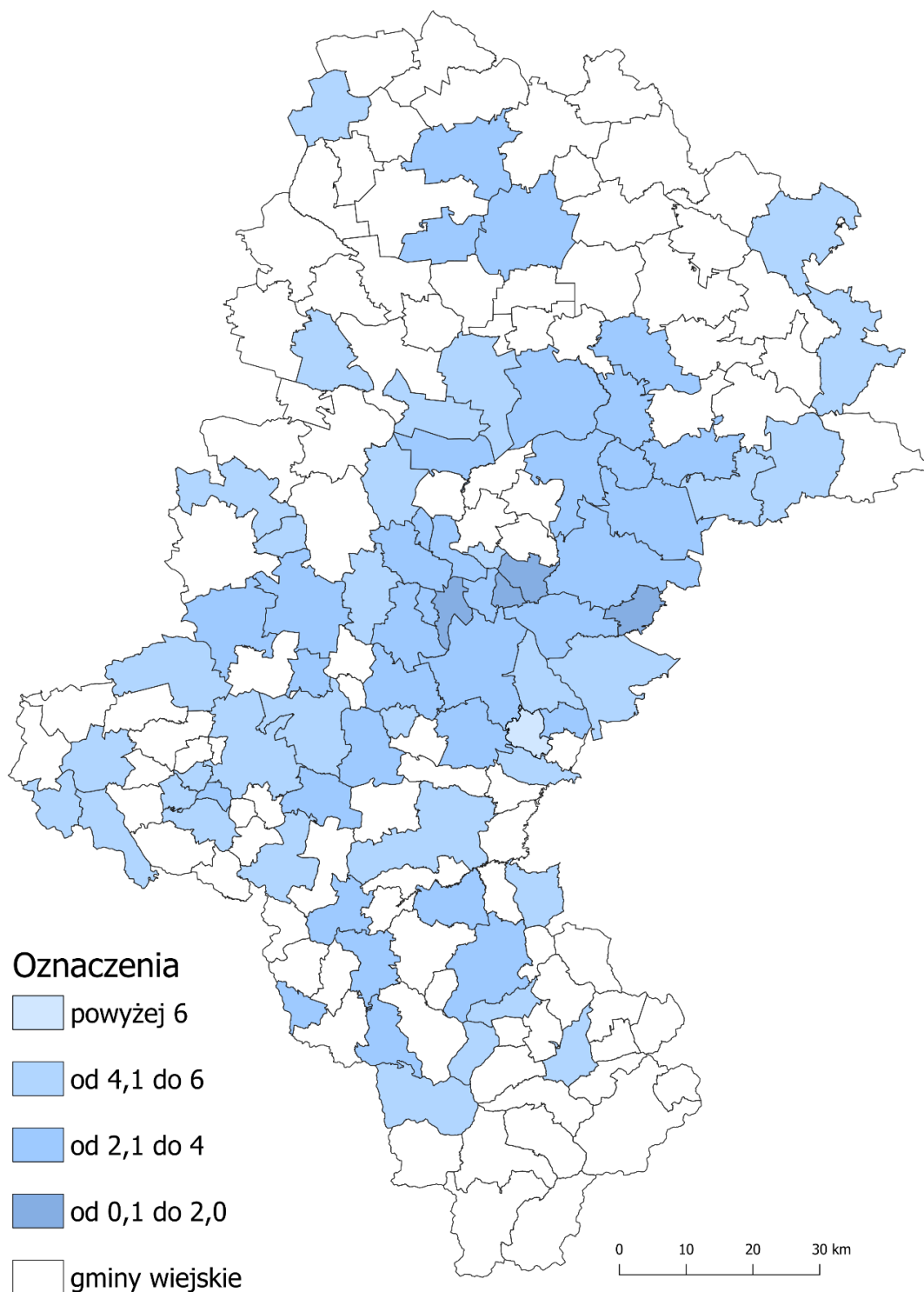
- ↳ Dynamiczny rozwój technologii zmniejszających emisję ciepła i pyłów w wyniku generacji energii i produkcji przemysłowej i towarzyszące mu zwiększanie efektywności ekonomicznej inwestycji w te technologie.
- ↳ Zmierzające do rozwiązań systemowych wdrażanie technologii gospodarki obiegu zamkniętego, korzystnie wpływające na bilans wodny i energetyczny oraz zmniejszające skalę składowanych odpadów.
- ↳ Priorytetyzacja zagadnień klimatycznych i środowiskowych w finansowaniu Unii Europejskiej i globalnych instytucji finansowych.
- ↳ Duże znaczenie dla budżetów lokalnych oraz społecznego postrzegania skuteczności działań władz samorządowych inwestycji generujących niekorzystne efekty w zakresie zdolności adaptacyjnej miast do zmian klimatu (hale produkcyjne i logistyczne oraz ich zaplecze infrastrukturalne).
- ↳ Dotykające relatywnie dużej części populacji kraju ubóstwo ekologiczne (w tym energetyczne) przekładające się na brak indywidualnej gotowości do zachowań prośrodowiskowych.
- ↳ Rosnące: zużycie energii i generowanie odpadów, które przy obecnie stosowanych w Polsce technologiach nie przyczyniają się do zmniejszania śladu węglowego działalności człowieka oraz wymuszają zajmowanie przestrzeni zarówno na cele składowania odpadów jak i funkcjonowania infrastruktury energetyki.
- ↳ Wzrastająca intensywność zabudowy terenów otwartych, skutkująca zmniejszaniem retencyjności zlewni, zwiększaniem zagrożenia powodzią i podtopieniami oraz suszami, a także pożarami i narażeniem na ekstremalnie wysokie temperatury.
- ↳ Nieprzewidywalna skala negatywnych skutków pandemii koronawirusa dla gospodarki i finansów publicznych, w tym we wdrażaniu programów i projektów wpływających na poprawę jakości środowiska.

DEMOGRAFIA I PREFERENCJE LOKALIZACYJNE LUDZI MŁODYCH

W Europie wiele obszarów, już nie tylko wiejskich, ale również miejskich boryka się z silną presją depopulacyjną. Najczęściej wiąże się ona nie tylko z obniżoną dzietnością, ale z jej współlistnieniem ze zjawiskiem przesiedlania się ludzi młodych do większych miast w tym na obszary metropolitalne. Małe miasta dokładają wielu starań, by zapewnić młodym mieszkańcom oczekiwaną przez nich jakość życia,

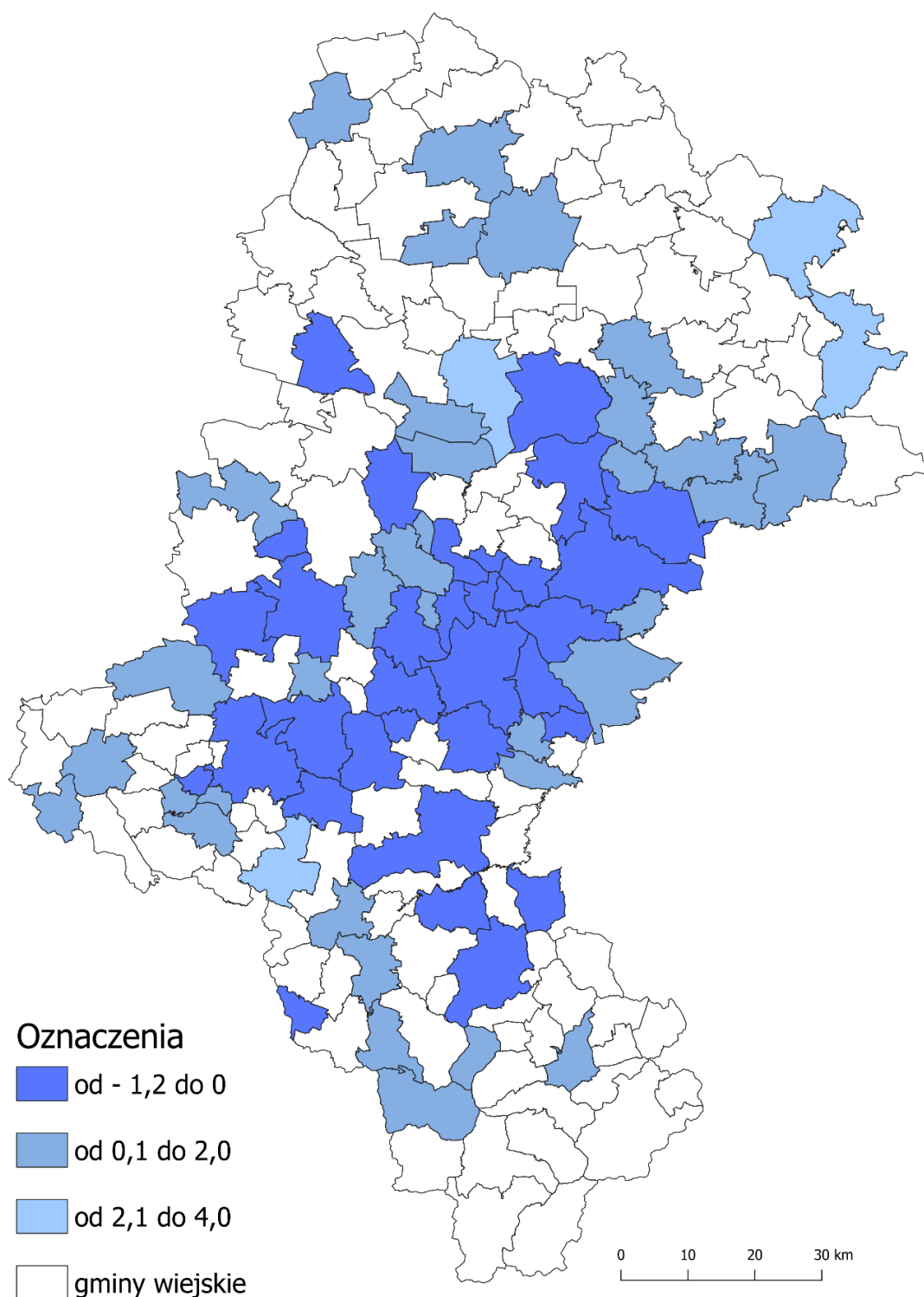
jednak w ogólnym obrazie przegrywają walkę z miastami dużymi, oferującymi lepsze możliwości kariery zawodowej, większy dostęp do nowoczesnych usług publicznych oraz szersze spektrum możliwości spędzania czasu wolnego i realizowania życiowych pasji lub manifestowania własnych poglądów, życia w swoim stylu - bez perspektywy bycia ocenianym przez najbliższe otoczenie. Opuszczanie terenów wiejskich i małych miast przez młodych ludzi wzmaga efekt statystyczny zwiększonego obciążenia demograficznego na tych terenach (maleje młoda część populacji - młodzi dorośli oraz ich obecne i przyszłe dzieci, a rośnie populacja w wieku senioralnym i bliskim temu wiekowi). W konsekwencji zmniejsza się również atrakcyjność inwestycyjna wielu lokalizacji, gdyż na chwilę obecną podstawową w polskich warunkach przewagą w rywalizacji o inwestora jest dostęp do wykwalifikowanych pracowników, z perspektywą ich kilkunastoletniego zatrudnienia. Trzeba jednak zwrócić uwagę, że zwiększanie obciążenia demograficznego generalnie dotyczy ośrodków miejskich, niezależnie od ich wielkości i rangi. Porównanie zmian struktury demograficznej miast województwa śląskiego przedstawiają mapy 18-25.

W powszechnym odbiorze na tym tle przewagę zyskują miasta akademickie. One bowiem posiadają naturalną zachętę - jaką są studia - która sprawia, że młodzi ludzie chcą zamieszkać w danym mieście. W konsekwencji studenci zakorzeniają się w nowej lokalizacji lub wchodząc w samodzielne życie z większą łatwością migrują do kolejnych, zazwyczaj większych ośrodków w poszukiwaniu pracy lub innych wspomnianych powyżej udogodnień. Jednocześnie obserwuje się, że hierarchia ośrodków miejskich przekłada się na ich wzorce przyciągania i odpływu grupy młodych. Mniejsze miasta akademickie zazwyczaj przyciągają osoby ze swojego bezpośredniego otoczenia. Z kolei młodzi mieszkańcy tych miast wybierają ośrodki większe. Podobne relacje zachodzą w związku z realizacją aspiracji zawodowych osób nie podejmujących studiów.

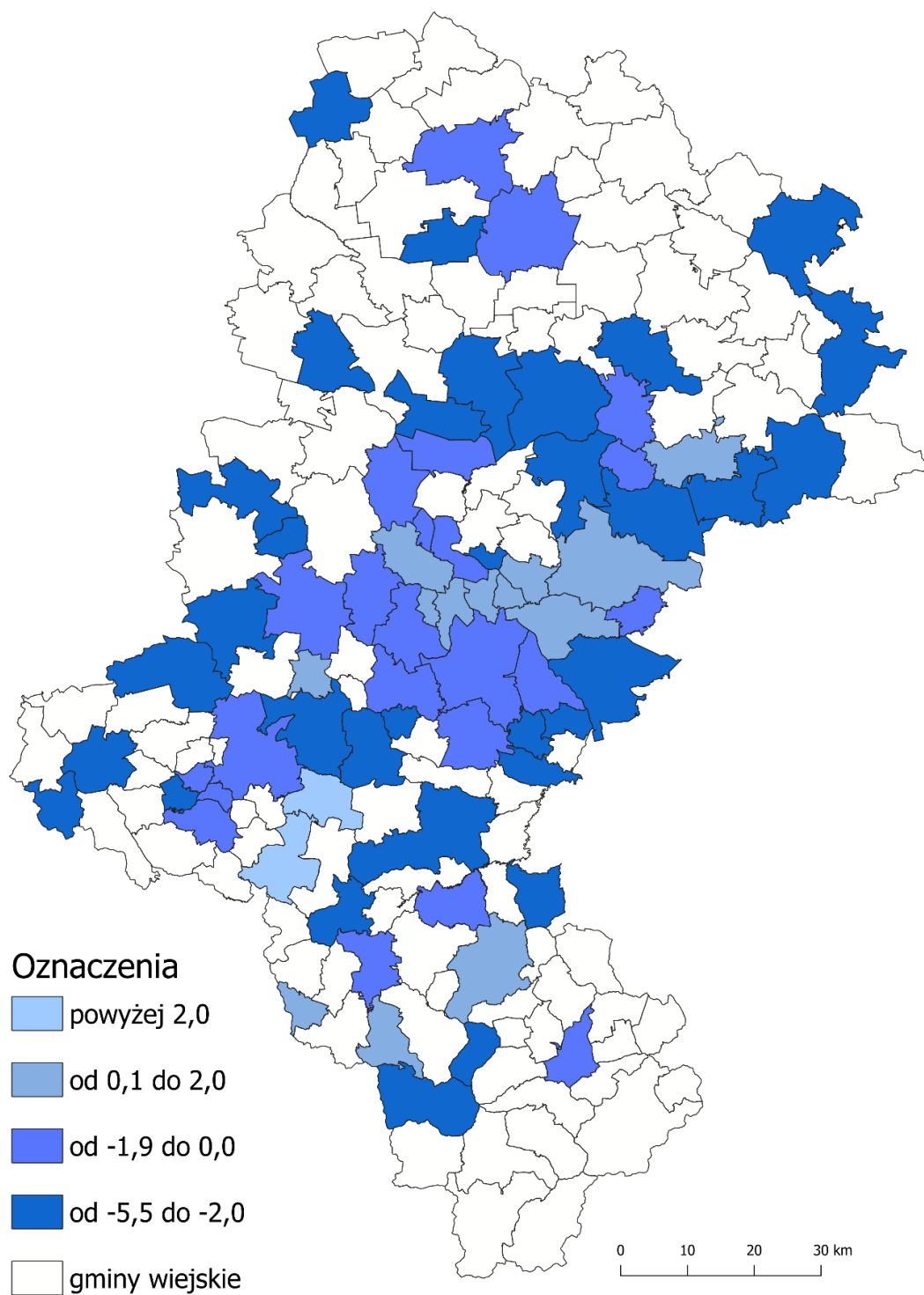
Mapa 16 Zmiana struktury mieszkańców miast Województwa Śląskiego w wieku przedprodukcyjnym w latach 2002 – 2010 [%]

Źródło: opracowanie własne; dane Banku Danych Lokalnych, GUS.

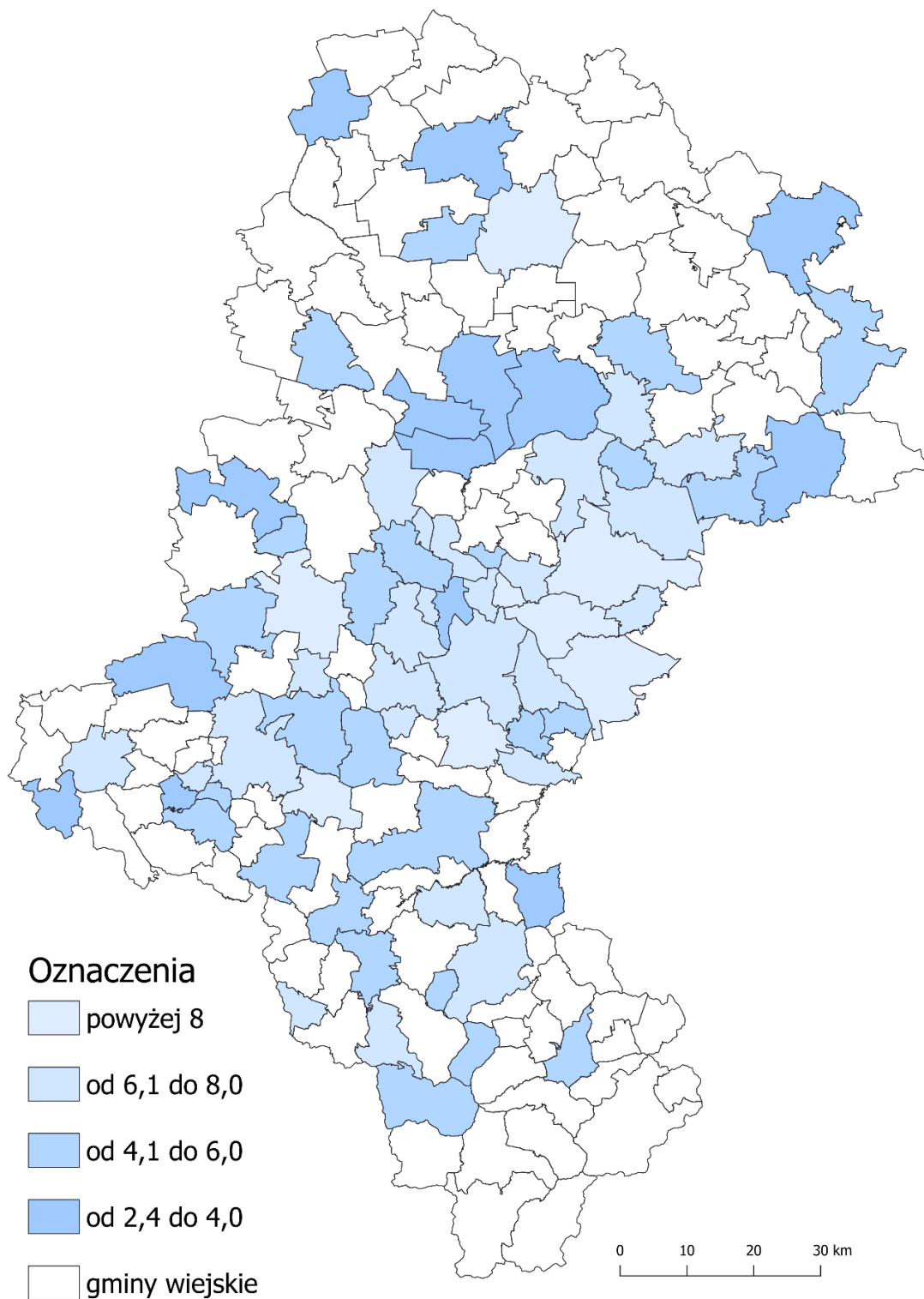
Mapa 17 Zmiana struktury mieszkańców miast Województwa Śląskiego w wieku przedprodukcyjnym w latach 2010 – 2020 [%]

Źródło: opracowanie własne; dane Banku Danych Lokalnych, GUS.

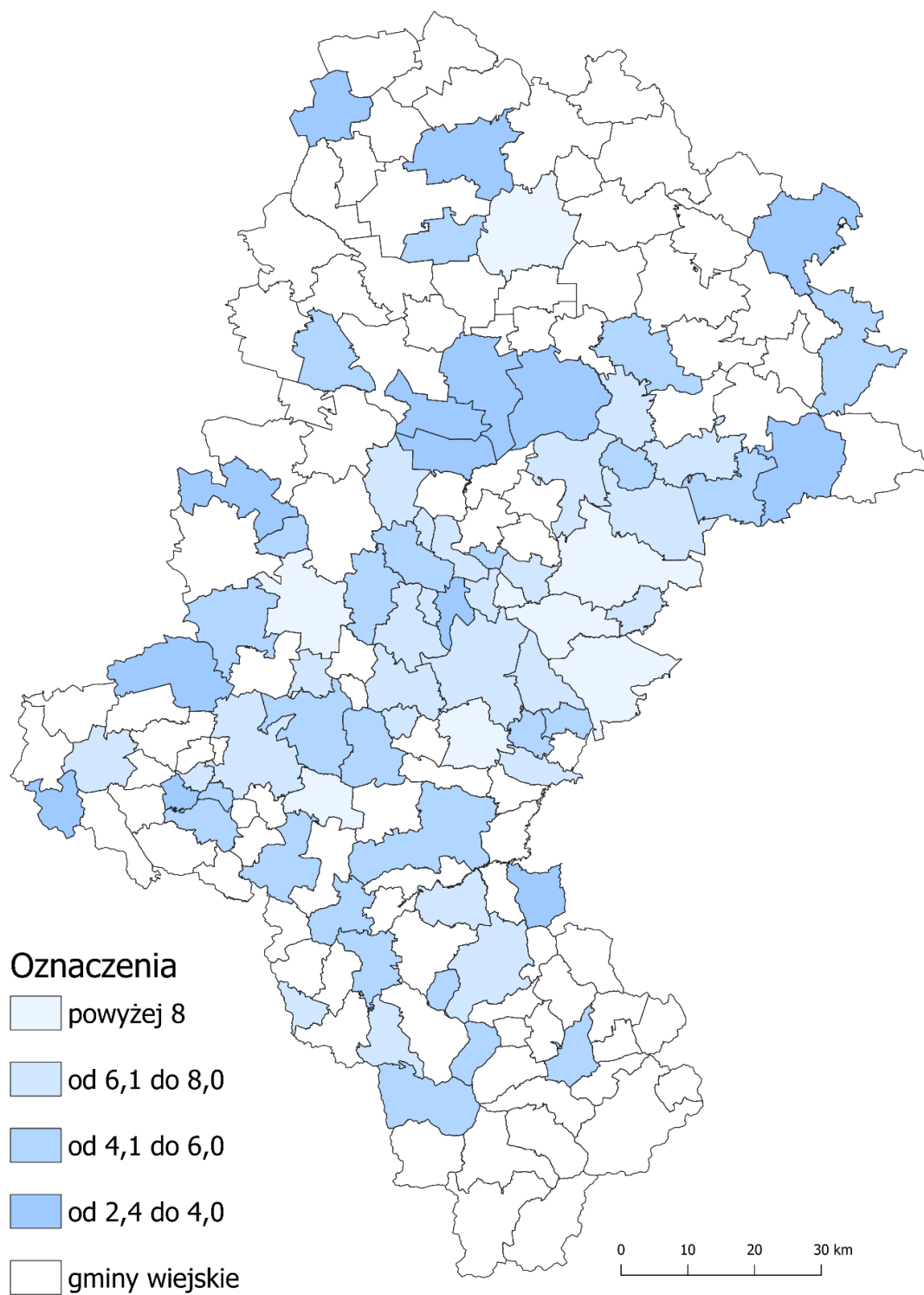
Mapa 18 Zmiana struktury mieszkańców miast Województwa Śląskiego w wieku produkcyjnym w latach 2002-2010 [%]

Źródło: opracowanie własne; dane Banku Danych Lokalnych, GUS.

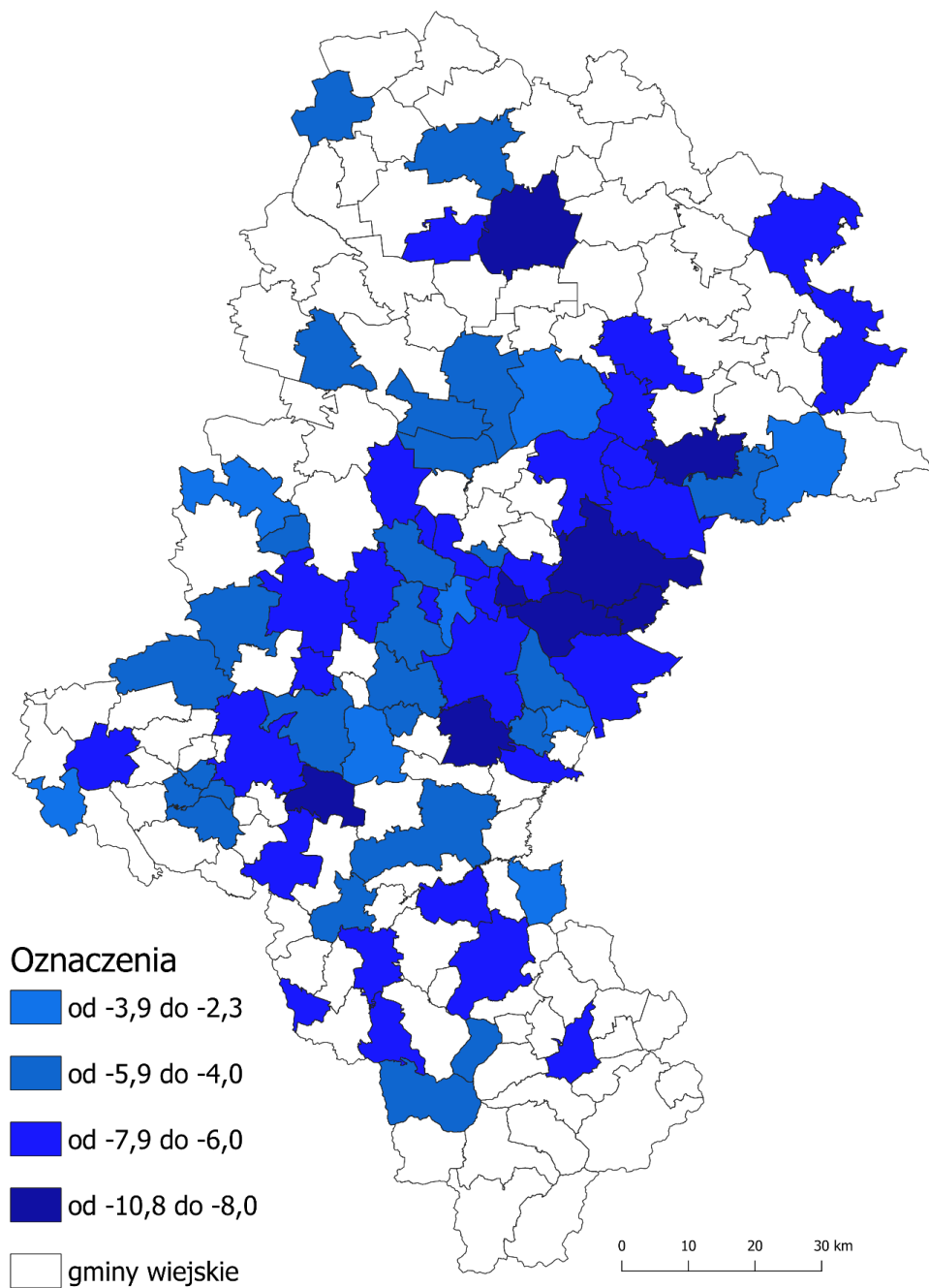
Mapa 19 Zmiana struktury mieszkańców miast Województwa Śląskiego w wieku produkcyjnym w latach 2010 – 2020 [%]

Źródło: opracowanie własne; dane Banku Danych Lokalnych, GUS.

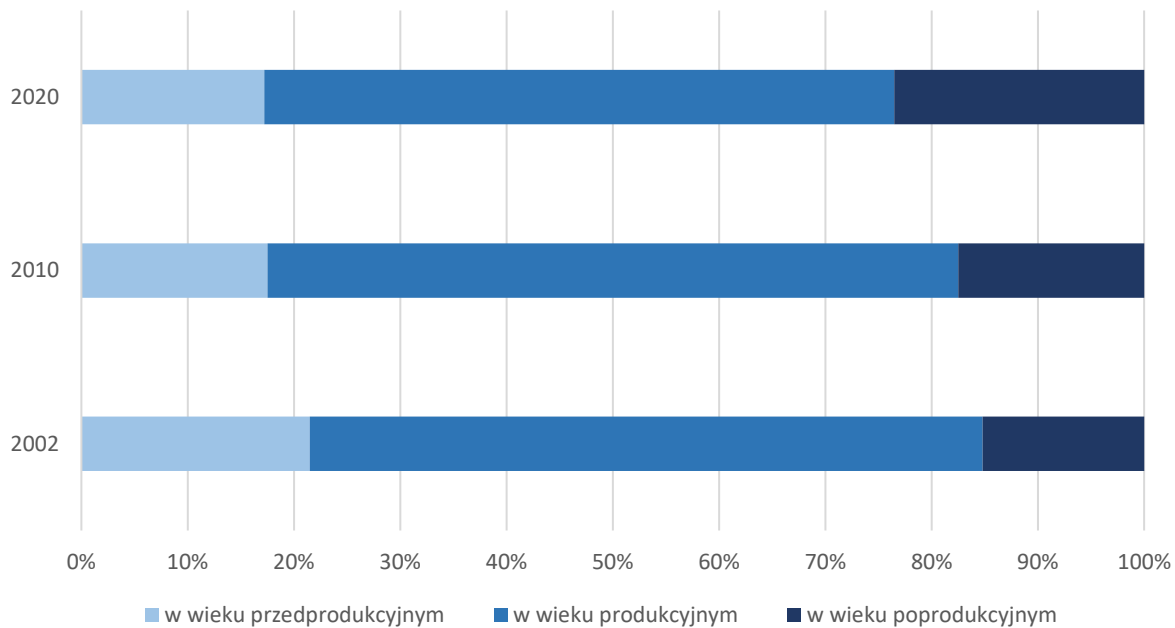
Mapa 20 Zmiana struktury mieszkańców miast Województwa Śląskiego w wieku poprodukcyjnym w latach 2002 – 2010 [%]

Źródło: opracowanie własne; dane Banku Danych Lokalnych, GUS.

Mapa 21 Zmiana struktury mieszkańców miast Województwa Śląskiego w wieku poprodukcyjnym w latach 2010 – 2020 [%]

Źródło: opracowanie własne; dane Banku Danych Lokalnych, GUS.

Wykres 9 Zmiana struktury wieku mieszkańców miast Województwa Śląskiego

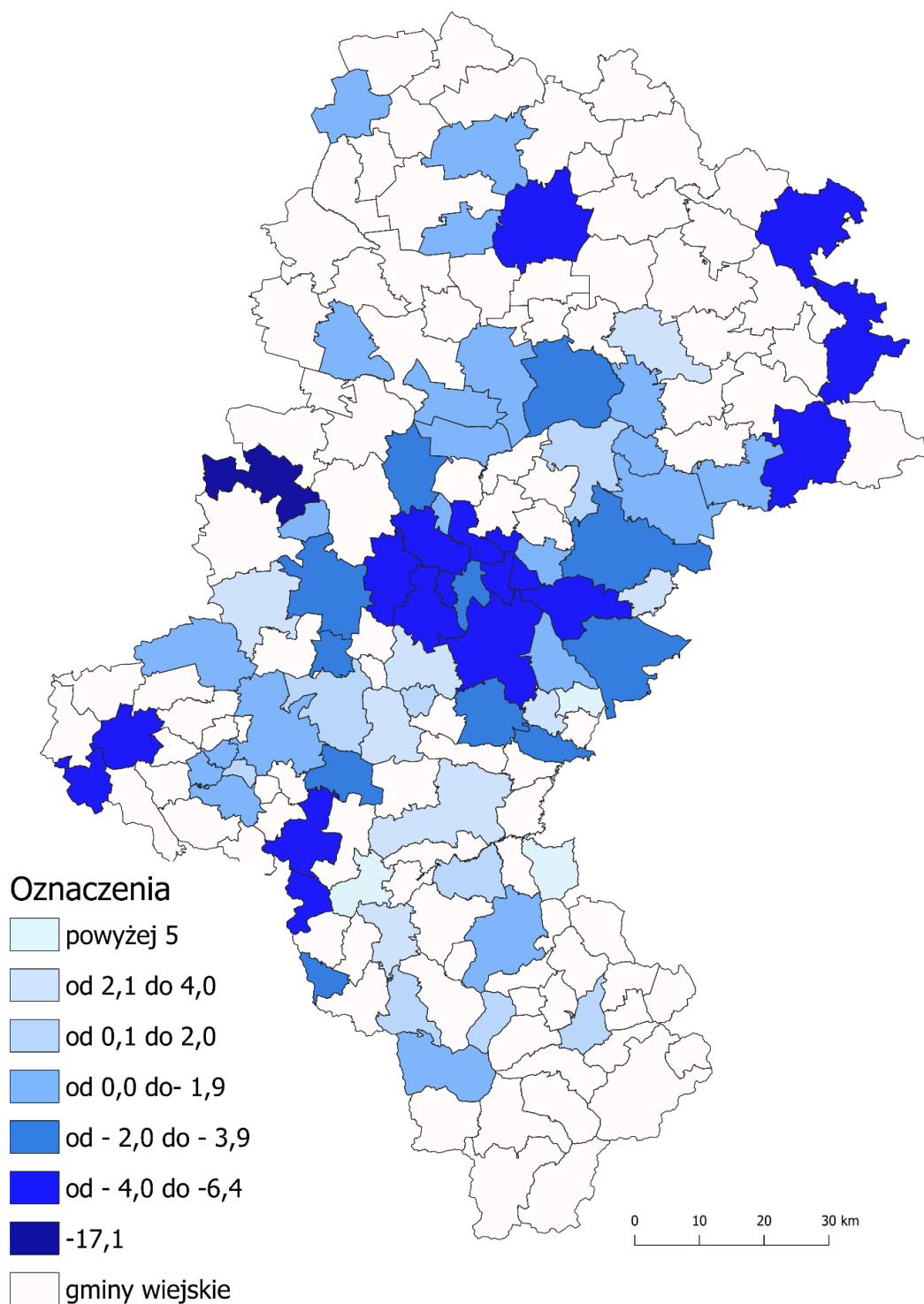
Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych, GUS.

Jednocześnie zjawiska tego nie należy generalizować. Analizy przeprowadzone na podstawie danych zgromadzonych w Banku Danych Lokalnych wskazują, że na przestrzeni 20 lat największe spadki procentowe dotyczące liczby mieszkańców w wieku od 15 do 34 roku życia niekoniecznie są cechą miast małych (mają na to również wpływ procesy suburbanizacji na obszarach funkcjonalnych dużych miast). Być może jednak w miejscowościach o mniejszej populacji są one bardziej dotkliwie odczuwane gdyż łatwiej się unaoczniają. Ponadto nawet miasta rosnące w liczbie mieszkańców, odnotowują spadki w grupie mieszkańców młodych.

Na terenie województwa śląskiego, podobnie jak w całym kraju, obserwowany jest proces demograficznego starzenia się ludności. Można tu także dostrzec proces tzw. podwójnego demograficznego starzenia się. W 2018 r. odsetek osób w wieku 60+/65+ wynosił w województwie śląskim 22,6% (w Polsce 21,7%). W przypadku gmin, najwyższym jego poziomem charakteryzowały się gminy miejskie. Warunkiem pomyślnego starzenia się jest dobry stan zdrowia, małe ryzyko niepełnosprawności oraz zachowanie aktywności życiowej, wyrażającej się wysokim poziomem

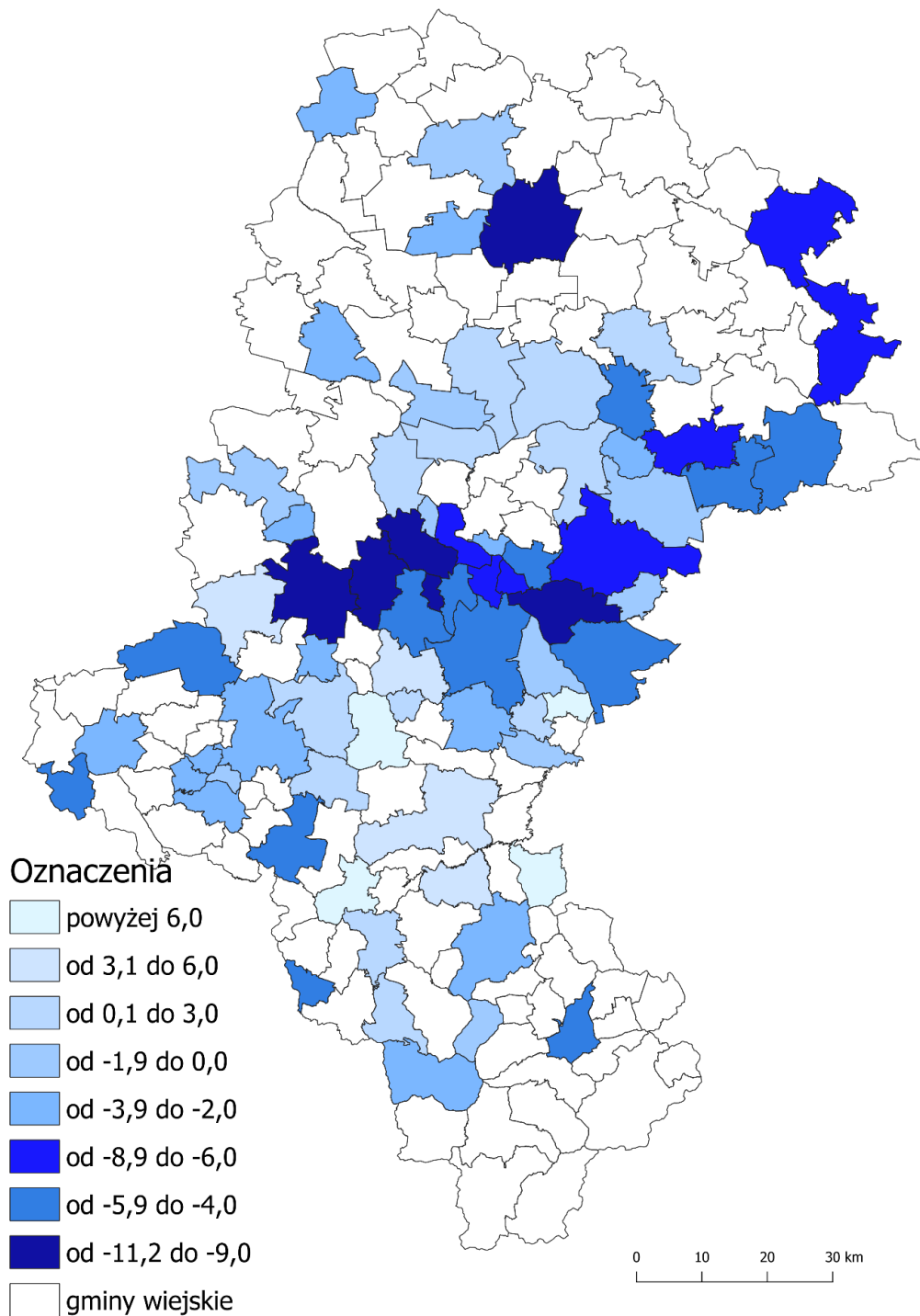
sprawności fizycznej i umysłowej. Związane ze starzeniem się zjawiska oraz działania mające na celu utrzymanie wysokiego poziomu sprawności i aktywności seniorów zostały opisane w „Strategii polityki społecznej województwa śląskiego na lata 2020 - 2030”⁴⁸.

⁴⁸ Uchwała Sejmiku Województwa Śląskiego nr VI/25/1/2020 z dnia 16.11.2020 r.

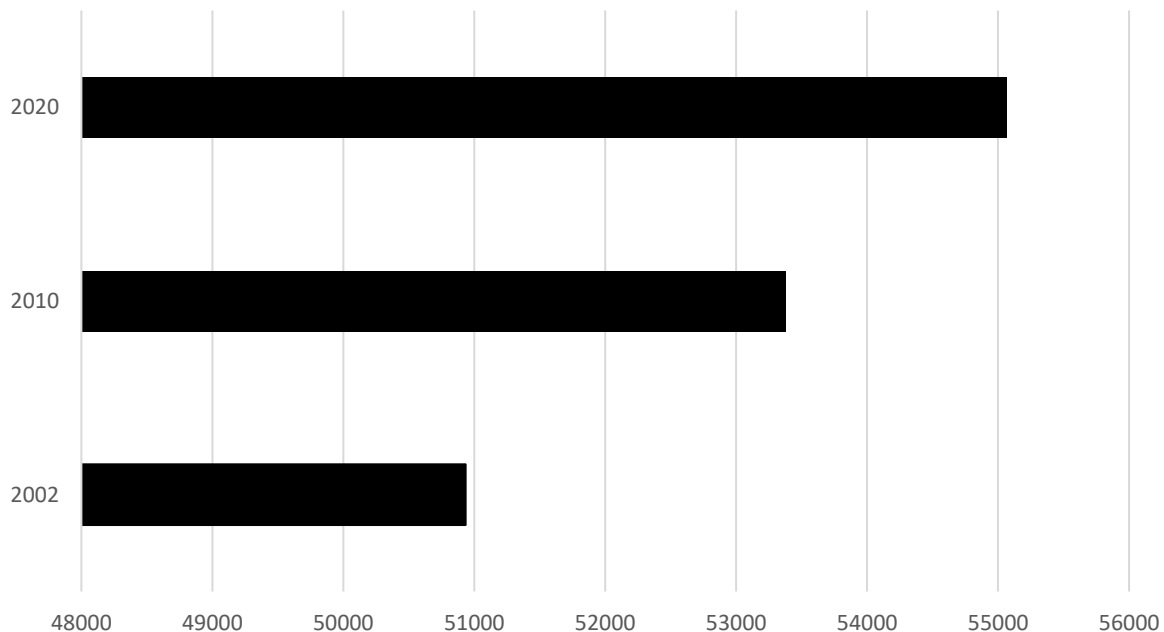
Mapa 22 Zmiana liczby mieszkańców miast Województwa Śląskiego w latach 2002 – 2010 [%]

Źródło: opracowanie własne; dane Banku Danych Lokalnych, GUS.

Mapa 23 Zmiana liczby mieszkańców miast Województwa Śląskiego w latach 2010-2020 [%]

Źródło: opracowanie własne; dane Banku Danych Lokalnych, GUS.

Wykres 10 Średnia liczba mieszkańców miast Województwa Śląskiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych, GUS.

Otwartym pytaniem pozostaje to, na ile pandemia koronawirusa zachwieje opisanymi powyżej wzorcami zachowań. Wiele mniejszych ośrodków miejskich żywi obecnie nadzieję, że upowszechnienie pracy zdalnej zwiększy ich zdolność do zatrzymania młodych ludzi w rodzinnych stronach. Model „dobra praca w oddali - wygodne i tańsze życie w miejscu, z którego się wywodzę” z pewnością ma szansę zdobycia zwolenników. Jednak niekoniecznie musi stać się to w skali pozwalającej na odwrócenie tendencji niekorzystnych dla małych miast. Poza pracą i kosztami utrzymania liczą się wszak również inne sygnalizowane powyżej kwestie.

Z opisywanym wyzwaniem, w perspektywie województwa śląskiego, wiążą się następujące najistotniejsze pozytywne i negatywne trendy w najbardziej prawdopodobnym scenariuszu zmian w otoczeniu;

- 👉 Upowszechnienie pracy i nauki zdalnej jako czynnik zmniejszający skłonność młodych ludzi do migracji z mniejszych do większych obszarów miejskich.
- 👉 Upowszechnianie wzorców miejskiego stylu życia, generujące nowe aktywności i tworzące nowy wizerunek mniejszych ośrodków miejskich.
- 👉 Postrzeganie obszarów wiejskich i małych miast jako nieatrakcyjnych do życia ze względu na ich ograniczoną ofertę oraz panujące w nich wzorce kulturowe.

- ☛ Stale negatywne ogólne trendy demograficzne wymuszające ciągle dopasowywanie się skali usług publicznych i działalności gospodarczej w miastach do malejącej i starzejącej się populacji.

REWITALIZACJA

Rewolucja przemysłowa była początkiem nadania województwu śląskiemu charakteru regionu eksploatacji i przetwórstwa surowców naturalnych. Powstawało wiele obiektów związanych z dynamiczną industrializacją, czego następstwem jest wyzwanie dla dzisiejszych miast związane z aktywizacją mieszkańców, którzy zawodowo związani byli z nieczynnymi już dzisiaj obiektami przemysłowymi takimi jak fabryki, huty, czy kopalnie.

Województwo Śląskie jest szczególnie wymagającym regionem w odniesieniu do procesu rewitalizacji. Negatywne zjawiska społeczne wynikające ze zmian strukturalnych, są następstwem kryzysów w innych obszarach życia miasta. Tereny wymagające rewitalizacji cechują się wieloma problemami w strefie społeczno-gospodarczej, a zamieszkująca je ludność często dotknięta jest ubóstwem i wykluczeniem społecznym.

Ze względu na szczególnie dużą skalę i koncentrację terenów wymagających rewitalizacji w województwie śląskim, należy zwrócić uwagę na przeniesienie ciężaru finansowego procesów rewitalizacji na środki pochodzące w pierwszej kolejności z budżetu państwa oraz ze środków pochodzących z budżetu Unii Europejskiej, a w następnej kolejności z budżetów jednostek samorządu terytorialnego.

Mając na uwadze rangę zagadnienia, w województwie śląskim poświęcono mu, będącą w trakcie opracowania, „Regionalną Politykę Rewitalizacji”⁴⁹.

Do najważniejszych wyzwań, które stoją przed miastami, a które zostały przywołane w projekcie RPR należą m.in. zapewnienie wysokiej funkcjonalności i jakości przestrzeni publicznych i mieszkalnictwa, zagospodarowanie obiektów i terenów zdegradowanych oraz poprawa jakości środowiska na terenach zdegradowanych.

⁴⁹ Uchwała nr 2717/190/VI/2020 Zarządu Województwa Śląskiego z dnia 25.11.2020 r.

SUBURBANIZACJA

Skutkiem postępujących procesów urbanizacji jest rozrastanie się miast w wymiarze przestrzennym i gospodarczym oraz zwykle również demograficznym. Dla ich rozwoju znaczenie ma jednak nie tylko obszar samego miasta, ale także tereny je otaczające. Wielowymiarowe relacje między tymi obszarami powodują, że powstają skomplikowane układy funkcjonalno-przestrzenne, a analizowanie czy planowanie rozwoju miast tylko w obrębie ich granic administracyjnych stało się niewystarczające.

Suburbanizację interpretuje się najczęściej jako jedną z czterech faz rozwoju miasta⁵⁰, związaną z przenoszeniem się mieszkańców miast wraz z ich stylem życia, formami krajobrazowymi i użytkowaniem ziemi, infrastrukturą miejską i miejscami pracy na otaczające miasto obszary wiejskie. Jednak jej istota sprowadza się w praktyce do stopniowej urbanizacji terenów wiejskich w otoczeniu miasta. W związku z tym suburbanizację można również określić jako proces decentralizacji miasta polegający na przemieszczaniu się ludności i podmiotów gospodarczych z miasta centralnego do strefy podmiejskiej (suburbialnej). Suburbanizacja jest jednym z etapów rozwoju miast (urbanizacji) i w związku z tym jest zjawiskiem występującym powszechnie. Procesy suburbanizacji należy rozpatrywać dualistycznie. W przypadku większości dużych miast mówi się o suburbanizacji zewnętrznej zachodzącej poza administracyjnymi granicami miasta centralnego w obrębie strefy podmiejskiej. Natomiast w przypadku strefy podmiejskiej konurbacji katowickiej zauważa się początki suburbanizacji wewnętrznej⁵¹. W potocznym rozumieniu zjawisko suburbanizacji jest często utożsamiane ze zjawiskiem rozlewania się miast (ang. urban sprawl), czyli niosącą wiele problemów, chaotyczną i niekontrolowaną wersją procesu suburbanizacji⁵². Miasta jak i ich obszary funkcjonalne powinny dążyć do kształtowania miasta zwarteo i wspierania zrównoważonego rozwoju, w tym zapobiegania procesowi wcześniej wspomnianej żywiołowej suburbanizacji.

Niekontrolowana suburbanizacja niesie ze sobą wiele zagrożeń. Do najistotniejszych z punktu widzenia pożądanego, zrównoważonego rozwoju można zaliczyć ubytek

⁵⁰ Klaassen L.H., Paelinck J.H.P., 1979: *The future of large towns*, Environment and Planning nr 11(10).

⁵¹ Zuzńska-Żyśko E., Pytel S., Koman W., 2016: *Suburbanization in postindustrial area. Case study of the Silesia Metropolitan Region*, [w:] *GeoMed 2016. 4th International Geography Symposium. Book of proceedings*, eds. R. Efe, I. Cürebal, L. Lévai, Kemer, Antalya (Turcja).

⁵² Litwińska E., *Zjawisko urban sprawl – jeden z wymiarów współczesnych procesów urbanizacji*, [w:] *Współczesne kierunki i wymiary procesów urbanizacji*, (red.) J. Słodczyk, M. Śmigielka, Opole 2008.

w miastach terenów otwartych i terenów zielonych pełniących istotne funkcje ekologiczne; ubożenie bioróżnorodności (niszczy się wiele cennych siedlisk, stanowiących ostoje bioróżnorodności w miastach); fragmentacja korytarzy ekologicznych; rosnące koszty społeczne i środowiskowe dojazdów do pracy, do szkoły i do usług (wydłuża się czas dojazdów dla wszystkich mieszkańców miast, zwiększa się natężenie ruchu w miastach, wzrasta poziom zanieczyszczenia powietrza w związku z emisją spalin i niską emisją z indywidualnego ogrzewania domów w suburbiach, wzrasta poziom obciążenia hałasem).

Badania prowadzone dla całego kraju w Instytucie Rozwoju Miast i Regionów⁵³ na podstawie danych z Głównego Urzędu Nadzoru Budowlanego wskazują na powstawanie nowej zabudowy głównie w gminach podmiejskich. Z kolei dane o zmianie liczby budynków mieszkalnych w gminach województwa śląskiego (zwizualizowane na Mapie 26) potwierdzają intensywniejszy rozwój zabudowy podmiejskiej oraz zagęszczanie zabudowy w wybranych miastach rdzenia Metropolii Górnośląskiej.

Jednocześnie warto rozróżnić w warunkach województwa śląskiego zagadnienia typowej suburbanizacji (dogęszczania zabudowy, rodzenia się miejskiego i podmiejskiego stylu życia w bezpośrednim pierścieniu rdzeni Aglomeracji miejskich) od niekontrolowanego rozlewania się miast. Trudność polega na tym, że niejednokrotnie na terytorium jednej gminy równolegle występują obydwie procesy. Zwiększa się intensywność zabudowy dotychczasowych dzielnic czy sołectw a jednocześnie na nową zabudowę zajmowane są tereny gruntów rolnych. Niemniej trzeba również mieć świadomość, że w regionie procesy suburbanizacji nie wynikają z przyrostu całkowitej liczby mieszkańców, a z migracji wewnętrznych. Stąd oznaczają one jednocześnie odpływ dotychczasowych mieszkańców z obszarów intensywnej zabudowy w obszarach rdzeniowych Aglomeracji miejskich. Ponieważ decyzje migracyjne podejmowane są głównie przez ludzi relatywnie młodych, przekłada się to na starzenie się społeczeństwa w osiedlach i obszarach centralnych miast. Istotne z punktu widzenia tych procesów jest również występowanie zjawiska wspomnianej wyżej suburbanizacji wewnętrznej. Zjawisko to zachodzi najczęściej w miastach charakteryzujących się dużymi udziałami obszarów niezagospodarowanych. Suburbanizację wewnętrzną należy rozumieć jako proces

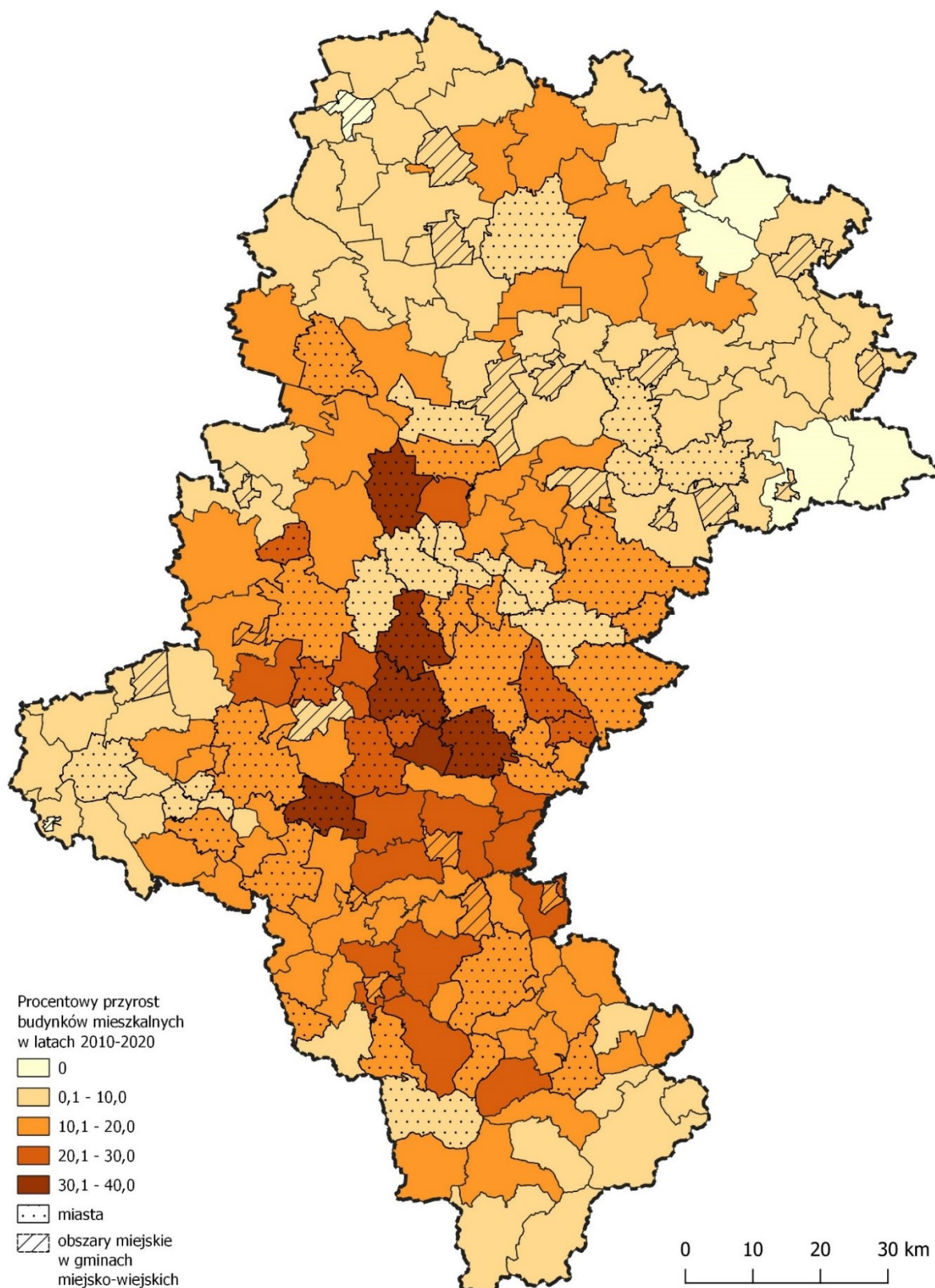
⁵³ <http://www.obserwatorium.miasta.pl/pozwolenia-na-budowe-prawde-ci-powiedza-suburbanizacja-nasza-powszechna/>

przemieszczania się wewnątrz granic administracyjnych miasta w celu poszukiwania lepszych warunków mieszkaniowych⁵⁴.

Proces ten może być również powiązany ze spadkiem populacji. Rosnące koszty utrzymania niezagospodarowanych działek sprawiają, że tworzone są rezerwy pod przyszłe inwestycje, które wymagają zarządzania i tymczasowego zagospodarowania. Paradoksalnie brak popytu rynkowego i obfitość wolnych terenów tworzą bezprecedensowe warunki do planowania zazieleniania miast poprzez poprawę sieci zielonych przestrzeni, jakości powietrza, zielonej infrastruktury czy wprowadzenia terenów rekreacyjnych co przekłada się na jakość życia w mieście.

Konieczne jest również zwrócenie uwagi na fakt, iż zobrazowane przez IRMiR procesy wskazują na postępujące łączenie się Aglomeracji katowickiej z rybnicką; co nakazywałoby w przyszłości postrzeganie całego tego obszaru jako jednej dużej Aglomeracji - obszaru metropolitalnego Katowic.

⁵⁴ Koman 2017, za Lorens 2005.

Mapa 24 Procentowy przyrost budynków mieszkalnych w województwie śląskim w latach 2010-2020

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych, GUS.

Z wyzwaniem suburbanizacji, w perspektywie województwa śląskiego, wiążą się następujące najistotniejsze pozytywne i negatywne trendy w najbardziej prawdopodobnym scenariuszu zmian w otoczeniu:

- ↳ renesans miejskości - wracająca moda na zamieszkiwanie centralnych obszarów miast, połączona z formami partycypacyjnego zarządzania w mikroskali (menedżerowie ulic, mikroprojekty w kwartałach zabudowy itp.),
- ↳ rosnąca świadomość negatywnych skutków rozlewania się miast, przekładająca się na bardziej odpowiedzialne procesy planowania miejscowego i planowania usług publicznych na obszarach suburbiów,
- ↳ zwiększanie znaczenia nowych form organizacji życia i konsumpcji, ograniczające intensywność codziennych relacji między obszarami centralnymi a suburbiami (praca zdalna, zakupy internetowe, rozwój usług kurierskich, tworzenie warunków dla dojazdów do pracy rowerami itp.),
- ↳ zwiększanie znaczenia zazieleniania miast w różnych jego formach: rozwój miejskiego rolnictwa, ogrodów społecznych, farm miejskich; naturalne zalesianie jako alternatywa dla tymczasowego zagospodarowania gruntów; aktywności edukacyjne w zakresie zieleni w miastach,
- ↳ postępująca kumulacja mieszkańców Europy w dużych ośrodkach miejskich, generująca w nich presję na rozlewanie się miasta; jednocześnie negatywnie wpływająca na fundamenty demograficzne ośrodków miejskich niższej rangi,
- ↳ siła przyzwyczajień mieszkańców suburbiów w zakresie korzystania z transportu prywatnego,
- ↳ rosnące koszty świadczenia usług publicznych, głównie komunalnych, będące pochodną zwiększania obszaru urbanizacji jak i przyzwyczajenia mieszkańców terenów miejskich do coraz to wyższych standardów obsługi,
- ↳ ubytek w miastach terenów otwartych i terenów zielonych pełniących istotne funkcje ekologiczne,
- ↳ ubożenie bioróżnorodności - degradacja cennych siedlisk, stanowiących ostoje bioróżnorodności w miastach,
- ↳ fragmentacja korytarzy ekologicznych,
- ↳ rosnące koszty społeczne i środowiskowe dojazdów do pracy i do szkoły (wydłuża się czas dojazdów dla wszystkich mieszkańców miast, mieszkańcy suburbiów korzystają głównie z transportu indywidualnego, zwiększa się

natężenie ruchu w miastach - a tym samym liczba wypadków, wzrasta poziom zanieczyszczenia powietrza przez emisje spalin i niską emisję z indywidualnego ogrzewania domów w suburbiach, wzrasta natężenie hałasu).

ZARZĄDZANIE ROZWOJEM MIEJSKICH OBSZARÓW FUNKCJONALNYCH

Wdrażanie europejskiej polityki spójności na lata 2014-2020 naznaczone było wzmocnieniem znaczenia zintegrowanego podejścia do rozwoju miast. W szczególności sposób zwrócono uwagę na zagadnienia zarządzania procesami rozwojowymi na miejskich obszarach funkcjonalnych, czyli w relacjach między miastem rdzeniowym (miastami rdzeniowymi) a sferą jego (ich) bezpośredniego oddziaływania określaną najczęściej strumieniami codziennych dojazdów do pracy. W konsekwencji uruchomiono dedykowany instrument polityki - ZIT - bazujący na wielosektorowych strategiach zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich, uzgodnionych przez samorządy lokalne danego obszaru. Co więcej, w rozporządzeniu ustanawiającym zasady wykorzystania Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014-2020⁵⁵, w odniesieniu do ZIT, miastom i podmiotom poniżej szczebla regionalnego lub podmiotom lokalnym odpowiedzialnym za realizację takich strategii przyznano kompetencje do wyboru wspieranych ze środków unijnych projektów.

W województwie śląskim tego rodzaju myślenie nie było jednak znaczącą nowością. W tym silnie zurbanizowanym regionie, od początku regionalnego planowania przestrzennego w obecnym ustroju samorządowym⁵⁶, podkreślano wizję województwa jako regionu metropolitalnego - skonsolidowanego śląskiego obszaru metropolitalnego składającego się z czterech miejskich obszarów funkcjonalnych (centralnego, południowego, północnego i zachodniego) napędzających rozwój czterech subregionów województwa. W konsekwencji już podczas wdrażania europejskiej polityki spójności na lata 2007-2013 w regionie stworzono instrument programów rozwoju subregionów. PRS w kolejnej perspektywie stały się podstawą ustanowienia partnerstw wdrażających instrument ZIT/RIT. Na ich realizację przeznaczono prawie 1/3 całej alokacji Regionalnego programu operacyjnego na lata 2014-2020. Do końca 2019 r. podpisano 1 305 umów na łączną kwotę dofinansowania 3,58 mld zł. Instytucjami pośredniczącymi wdrażającymi instrument

⁵⁵ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1301/2013, art. 7

⁵⁶ Plan zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego, 2004.

ZIT/RIT 2014-2020 w województwie śląskim są: Miasto Bielsko-Biała, reprezentujące JST z obszaru subregionu południowego; Miasto Częstochowa, reprezentujące JST z obszaru subregionu północnego; Związek Gmin i Powiatów Subregionu Centralnego Województwa Śląskiego; Związek Gmin i Powiatów Subregionu Zachodniego Województwa Śląskiego. Przy czym, z myślą o kontynuacji współpracy subregionalnej, na terenie subregionu południowego (na wzór centralnego i zachodniego) powołano w 2019 r. organizację o formule stowarzyszenia – tj. Aglomerację Beskidzką.

Rok 2017 przyniósł nowe istotne dla zarządzania metropolitalnego rozstrzygnięcie, jakim było utworzenie GZM. Powstała ona w 2017 roku na obszarze i w granicach 41 gmin województwa śląskiego z siedzibą władz w Katowicach. Jej budżet poza składkami uczestniczących samorządów lokalnych (oraz innymi mniejszej rangi źródłami) został zasilony udziałem we wpływach z podatku dochodowego od osób fizycznych zamieszkałych na obszarze związku metropolitalnego. Wkrótce akces do GZM zgłosiły kolejne gminy. Tym samym w subregionie pojawił się nowy istotny podmiot polityki miejskiej, mający swoje umocowanie ustawowe - w tym zadania własne w zakresie: kształtowania ładu przestrzennego; rozwoju społecznego i gospodarczego obszaru związku metropolitalnego; planowania, koordynacji, integracji oraz rozwoju publicznego transportu zbiorowego, w tym transportu drogowego, kolejowego oraz innego transportu szynowego, a także zrównoważonej mobilności miejskiej; metropolitalnych przewozów pasażerskich; współdziałania w ustalaniu przebiegu dróg krajowych i wojewódzkich na obszarze związku metropolitalnego oraz promocji związku metropolitalnego i jego obszaru⁵⁷. W 2020 roku z kolei ogłoszono inicjatywę Aglomeracji Współpracy Regionalnej - alians Jaworzna oraz małopolskich miast: Chełmka, Chrzanowa, Trzebini i Libiąża.

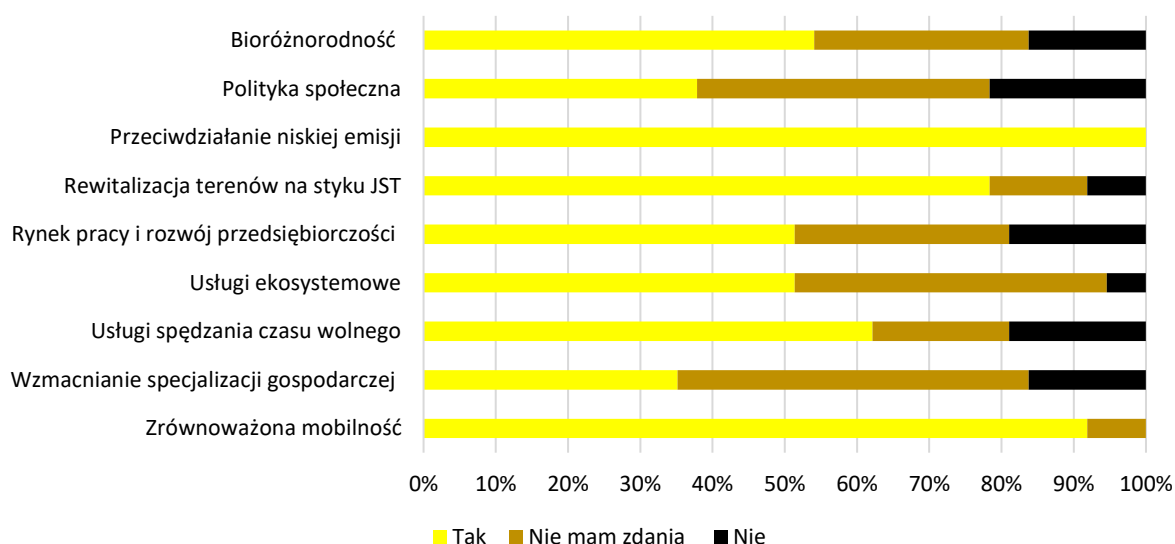
W przytaczanym już badaniu ankietowym przeprowadzonym w 2019 r. w związku z przygotowaniem RPM zapytano respondentów o najważniejsze zagadnienia tematyczne, dla których preferowane powinny być projekty realizowane przez konsorcja jednostek samorządu terytorialnego. Dominującymi kwestiami, na które zwrócono uwagę były: przeciwdziałanie niskiej emisji, zrównoważona mobilność oraz rewitalizacja terenów na granicach poszczególnych gmin. Warto zwrócić uwagę, że

⁵⁷ Art. 12 Ustawy o związku metropolitalnym w województwie śląskim.

wszystkie te zagadnienia są także przedmiotem odrębnych względem RPM polityk dziedzinowych samorządu regionalnego.

Zarządzanie rozwojem miejskich obszarów funkcjonalnych dotyczy jednakże nie tylko kwestii współpracy w sytuacjach, w których jej brak byłby decydujący dla braku efektywności lub skuteczności podejmowanych działań, ale także świadomego profilowania układu funkcji na obszarze. To zagadnienie jest o wiele trudniejsze ze względu na naturalną skłonność zarówno władz samorządowych jak i innych aktorów rozwoju poszczególnych miast i gmin wchodzących w skład obszaru funkcjonalnego do rywalizowania o zlokalizowanie jak największej liczby inwestycji, instytucji czy aktywności na swoim terytorium.

Preferencje w finansowaniu projektów realizowanych przez konsorcja JST powinny być przyznawane w dziedzinach:

Wykres 11 Akceptacja dla preferencji wobec realizacji wybranych typów projektów w układzie konsorcjów jednostek samorządu terytorialnego

Źródło: Badanie ankietowe w ramach prac nad RPM, 2019.

To wyzwanie jest szczególnie istotne dla obszarów policentrycznych. Poszczególne silne ośrodki zazwyczaj z trudem wypracowują swoje specjalności i unikatowe oferty. Z drugiej jednak strony nie można zaprzeczyć, że pewna doza rywalizacji i naśladownictwa ma zawsze efekt pozytywny dla rozwoju całego terytorium - tak długo, jak generowane przedsięwzięcia mają swoje uzasadnienie np. w skali odpowiadającej na potrzeby i możliwości obsługiwanego rynku ponadlokalnego. Stąd też istnieją liczne przesłanki, które wskazują na to, że nawet w policentrycznych

obszarach funkcjonalnych pula ofert aspirujących do co najmniej ogólnokrajowej klasy metropolitalnej powinna być terytorialnie skupiona na relatywnie niewielkim obszarze; w zasięgu łatwego przemieszczania się.

Z wyzwaniem zarządzania rozwojem miejskich obszarów funkcjonalnych, w perspektywie województwa śląskiego, wiążą się następujące najistotniejsze pozytywne i negatywne trendy w najbardziej prawdopodobnym scenariuszu zmian w otoczeniu:

- 👉 rosnąca świadomość i narastające kompetencje samorządów lokalnych w zakresie wspólnych projektów realizujących cele o znaczeniu ponadlokalnym,
- 👉 kontynuacja wsparcia dla zintegrowanych przedsięwzięć rozwojowych na obszarach funkcjonalnych w europejskiej polityce spójności na lata 2021-2027,
- 👉 alokacja FST w układzie NUTS3, sprzyjająca kreacji przedsięwzięć w układach funkcjonalnych,
- 👉 silna orientacja polityki krajowej na indywidualne wspieranie miast tracących funkcje społeczno-gospodarcze, która na obszarach aglomeracyjnych sprzyjać może defragmentowaniu wsparcia dotyczącego obszaru funkcjonalnego,
- 👉 brak czytelnej polityki krajowej wobec preferowanych form i zasad przyszłego wykorzystania instrumentu ZIT.

ZRÓWNOWAŻONA MOBILNOŚĆ MIEJSKA

Procesy rozwojowe miast napędzane są m.in. dzięki korzyściom płynącym z metropolizacji, która pozwala tworzyć konkurencyjne względem innych obszarów warunki sprzyjające prowadzeniu działalności gospodarczej. Dzięki nim tworzą się materialne podstawy dobrych warunków życia, które przyciągają mieszkańców. A mieszkańcy stanowią jeden z istotnych czynników sprzyjających lokalizacji nowych inwestycji.

Jednak w następstwie tego rozwoju powstają nie tylko korzyści, ale również coraz silniejsze negatywne efekty, mogące wywoływać szereg zjawisk kryzysowych. Jednym z najbardziej odczuwalnych negatywnych zjawisk jest kongestia transportowa. Do jej skutków zaliczyć można straty czasu użytkowników transportu

wynikające z wydłużonych podróży, koszty eksploatacji pojazdów i utrzymania infrastruktury oraz straty wynikające z zanieczyszczenia środowiska. Prowadzi także do zmian w strukturze przestrzenno-funkcjonalnej miasta. W przestrzeniach publicznych umacnia się bowiem rola samochodu osobowego jako najatrakcyjniejszego środka transportu, kosztem niezmotoryzowanej części jej użytkowników.

Wyzwaniem dzisiejszych miast jest wprowadzanie rozwiązań zapobiegających zatłoczeniu i przeciążeniu miast. Stale wzrastająca ilość samochodów w miastach przy jednocześnie zmniejszających się możliwościach rozwoju infrastruktury transportowej w już ciasno zagospodarowanych śródmieściach powoduje konieczność: wykluczenia transportu indywidualnego z najbardziej zatłoczonych terenów miast, stworzenia warunków sprzyjających korzystaniu z komunikacji miejskiej, poruszania się na rowerach oraz hulajnogach, a także zwiększania komfortu przemieszczania się po terytorium śródmieść pieszo. Jednym z głównych działań jest uatrakcyjnienie transportu zbiorowego poprzez działania mające na celu zmniejszenie czasu podróży, przykładem takich działań jest wprowadzanie buspasów, pasów pierwszeństwa dla pojazdów komunikacji miejskiej, a także racjonalnie, dobrze rozlokowane przystanki autobusowe oraz dobrze skonstruowane plany jazdy autobusów. Wśród działań mających wpływ na zwiększenie atrakcyjności transportu zbiorowego jest jego jakość i udogodnienia mające wpływ na komfort przejazdu. Zachętą do korzystania z transportu zbiorowego są centra przesiadkowe, które dają możliwość zmiany środka transportu z samochodu na szeroko pojętą komunikację miejską w tym również rower.

Z punktu widzenia mieszkańca mobilność miejska może być rozumiana jako przemieszczenie ludzi oraz towarów niezbędnych dla funkcjonowania lokalnej społeczności, a jej najbardziej pożądanym modelem to mobilność zrównoważona. Wśród jej cech wymienić można m.in.: redukcję zapotrzebowania na transport poprzez odpowiednie planowanie przestrzenne, zmianę podziału zadań przewozowych na korzyść transportu zbiorowego oraz, wykorzystanie nowoczesnych technologii w celu zwiększenia efektywności transportu, uwzględnianie kosztów różnych rodzajów transportu.

Jej wdrażanie powinno być m.in. związane ze stopniowym ograniczaniem indywidualnego ruchu samochodowego w centrach miast, przy wyprzedzającym ten

proces organizowaniu parkingów poza ścisłym centrum. W konsekwencji powinno dochodzić do zmian organizacji ruchu pojazdów, z uprzywilejowaniem w ruchu pojazdów komunikacji publicznej. Należy więc poprawiać bezpieczeństwo i dostępność transportu publicznego oraz wprowadzać w miastach rozwiązania preferujące go w ruchu miejskim.

Istotnym czynnikiem jest również wzmacnianie transportu rowerowego w mieście, jako równorzędnego wobec innych gałęzi transportu. W tym aspekcie dużego znaczenia powinien nabrać trend tworzenia na kierunkach głównych potoków ruchu pełnoprawnych w sensie funkcjonalnym korytarzy komunikacyjnych dla rowerów.

Funkcjonujące na terenie województwa różne gałęzie transportu i równomierne rozłożenie sieci transportowych wpływa pozytywnie na możliwości rozwoju zrównoważonej mobilności. Trzeba jednak mieć na uwadze, że w świetle standardów przyjętych w wysoko rozwiniętych krajach członkowskich UE, Polska jest pod tym względem na etapie początkowym. W województwie obecnie podejmowane są działania mające na celu integrację transportu zbiorowego i indywidualnego (np. systemy Park&Ride).

Na transport zbiorowy składają się linie autobusowe, tramwajowe, trolejbusowe i kolejowe. Linie komunikacyjne miejskie zlokalizowane na terenie województwa śląskiego charakteryzują się największą wśród regionów kraju długością, a sieć tramwajowa w GZM jest najgęstsza siecią tramwajową w Polsce. Dla rozwoju transportu zbiorowego ważne jest zapewnienie jego niskoemisyjności realizowane poprzez wykorzystanie pojazdów napędzanych paliwami alternatywnymi do paliw ropopochodnych. Ważną gałęzią transportu zbiorowego jest gęsta sieć kolejowa, wykorzystywana w połączeniach zarówno wewnątrzaglomeracyjnych jak również w powiązaniach międzyaglomeracyjnych. Mając na uwadze założenia polityki transportowej Unii Europejskiej szynowy transport publiczny jako przyjazny środowisku, posiada największe perspektywy rozwoju.

Elementem równoważenia mobilności jest także wspomniane wcześniej substytuowanie dojazdów samochodem prywatnym przez dojazdy rowerowe. W tym aspekcie w wielu miastach polskich i na ich obszarach funkcjonalnych wciąż występują deficyty tras rowerowych umożliwiających codzienne, bezpieczne dojazdy do pracy i usług. Brakuje także jednolitych standardów dotyczących projektowania i budowy

infrastruktury rowerowej. Jest to zagadnienie wbrew pozorom odrębne i ze względów urbanistyczno-technicznych trudniejsze niż realizacja tras rowerowych o zasięgu wojewódzkim, krajowym i międzynarodowym. W tym zakresie na terenie województwa zlokalizowane są międzynarodowe i krajowe szlaki rowerowe, w tym wyznaczone w ramach dwóch, realizowanych niezależnie od siebie międzynarodowych projektów: Eurovelo i Greenways oraz w ramach krajowego projektu Wiślanej Trasy Rowerowej. Projektowana jest także szybka trasa rowerowa Velo Silesia, łącząca ze sobą kilkanaście miast subregionu centralnego, zachodniego i północnego; wykorzystująca potencjał dawnej przemysłowej sieci transportowej, której głównym elementem były koleje.

Na zrównoważoną mobilność coraz większy wpływ mają dynamiczne procesy cyfryzacji zachodzące w każdej dziedzinie funkcjonowania miasta i jego mieszkańców. Zdalna praca zmienia wzorce mobilności. Elektroniczne systemy zarządzania sytuacją na drogach, tzw. ITS - inteligentne systemy transportowe - pomagają regulować strumienie ruchu oraz dostarczają dokładnej wiedzy analitycznej służącej modelowaniu ruchu. Jednocześnie komercyjnie dostarczane aplikacje do nawigacji na bieżąco rozpoznają sytuację na drogach i w wyniku działania własnych algorytmów implikują zachowania kierowców w zakresie wyboru tras alternatywnych. Wreszcie różnego rodzaju systemy i aplikacje konsumenckie ułatwiają korzystanie z publicznego transportu zbiorowego, systemów carsharingowych, czy też wypożyczalni jednośladów.

Z wyzwaniem zrównoważonej mobilności miejskiej, w perspektywie województwa śląskiego, wiążą się następujące najistotniejsze pozytywne i negatywne trendy w najbardziej prawdopodobnym scenariuszu zmian w otoczeniu:

- ☞ rozwój i wzrost znaczenia usług cyfrowych oraz powiązanych z nimi usług transportowych, zmieniających potrzeby i zachowania społeczne względem mobilności w miastach,
- ☞ rosnąca świadomość społeczna obciążenia środowiskowego generowanego przez transport w miastach,
- ☞ rosnące znaczenie zdrowego, zrównoważonego stylu życia, skłaniające do przejść pieszych, korzystania z roweru, odnajdywaniu czasu „dla siebie” podczas podróży publicznym transportem zbiorowym,

- ↳ niskoemisyjność, w tym transportu, jako jedno z priorytetowych zagadnień europejskiej polityki spójności,
- ↳ przyzwyczajenia społeczne w Polsce związane z podróżowaniem własnym samochodem i traktowaniem tego jako źródła prestiżu i komfortu,
- ↳ obniżenie poczucia bezpieczeństwa wobec poruszania się publicznym transportem zbiorowym w wyniku pandemii koronawirusa,
- ↳ wzrost natężenia ruchu samochodowego wygenerowany z obszarów zewnętrznych (obszarów funkcjonalnych miasta, jak i dalszych terenów) jako konsekwencja suburbanizacji,
- ↳ utrudniona substytucja transportu prywatnego publicznym na terenach suburbiów; warunkowana nieopłacalnością ekonomiczną obsługi tych terenów przez transport zbiorowy oraz niedostateczną dostępnością i komfortem korzystania z punktów typu Park&Ride,
- ↳ brak skoordynowania różnych rodzajów środków transportu (pociąg-tramwaj-autobus) z rozkładem jazdy,
- ↳ brak atrakcyjnej oferty przesiadkowej (bilet publiczny na środek transportu za skorzystanie z oferty Park&Ride).

NOWOCZESNA GOSPODARKA I INKLUZYWNY RYNEK PRACY

Miasta od zawsze rozwijały się jako miejsca zamieszkania i dostępu do szerokiej oferty pracy. Prowadzenie działalności nierolniczej jest jednym z klasycznych ekonomicznych wyróżników pozwalających odróżnić miasto od wsi. Oczywiście jest, że miasta tworzą ludzie jednak o wyborze miejsca zamieszkania decyduje możliwość wykonywania pracy. Dopiero ostatnie pięćdziesięcio-, sześćdziesięciolecie, ze względu na radykalnie zwiększone możliwości związane z codzienną mobilnością, stało się czasem zrywania z jednością miejsca zamieszkania i miejsca pracy. Poszerzeniu uległy zasięgi rynków pracy, a na obszarach intensywnej urbanizacji zaczęło się pojawiać wyraźne wyodrębnianie stref przemysłowych i stref zamieszkania.

Dynamiczna gospodarka i jej nowoczesność uważane są za gwarantów rozwoju miast, ponieważ zapewniają ich mieszkańcom trwałe miejsca pracy, a co za tym idzie dochody generujące efekty mnożnikowe w gospodarce. Produkt krajowy brutto przeliczany na terytorium, choć w ostatnich latach nie raz krytykowany jako zbyt technokratyczny wskaźnik, wciąż jest jednym z najważniejszych parametrów

służących zagregowanej ocenie procesów rozwojowych danego miejsca. Obszary zurbanizowane, szczególnie metropolitalne, funkcjonują w warunkach nieustającego wyścigu o lokalizowanie inwestycji gospodarczych i prymat w zakresie innowacyjności gospodarki w skalach krajowej, kontynentalnej i globalnej.

Województwo śląskie dzięki swojemu silnemu poziomowi uprzemysłowienia i urbanizacji jest pełnoprawnym, istotnym uczestnikiem tej globalnej rywalizacji. Jest jednym z najistotniejszych obszarów miejskich w kraju i Europie przechodzących transformację strukturalną jako ośrodka (po)przemysłowego. W tym aspekcie coraz częściej zwraca się uwagę na sprawną transformację i odejście od wcześniejszej ścieżki rozwojowej. Mając na uwadze zagrożenia wynikające z pozostawania w zależności od przyjętej ścieżki (*path dependence*). Wspomniana transformacja obejmuje w pierwszej kolejności dywersyfikację struktury gospodarki regionalnej i lokalnej, w tym poszerzanie jej o branże cechujące się dużą nowoczesnością i zdolnością do generowania wysokiej wartości dodanej. Zazwyczaj oznacza to jednocześnie zwiększanie udziału zatrudnionych w usługach, kosztem zatrudnienia w przemyśle. Dla zapewnienia trwałości procesów innowacyjnych podkreśla się znaczenie zapewnienia nieustannego dopływu nowej wiedzy do gospodarki przez intensyfikację współpracy badawczo-rozwojowej, bliską współpracę pracodawców ze szkołami oraz otwartość na globalizację poprzez włączanie w globalne łańcuchy wartości. W ostatnich latach szczególną rolę zaczęto również przywiązywać do rozwoju tzw. przemysłów kreatywnych, czyli tych aktywności gospodarczych, które bazują na własności intelektualnej - począwszy od zaawansowanych procesów rozwoju technologicznego, skończywszy na komercjalizowanej działalności z zakresu szeroko rozumianej kultury.

Nowe impulsy płyną współcześnie ze świata rozwoju technologii cyfrowych. Tak jak w II połowie XX wieku globalizacja i przewagi konkurencyjne w skali globalnej kształtowały nowy układ sił w biznesie, tak współcześnie cyfryzacja staje się podstawą tworzenia nowych produktów, generowania nowych modeli świadczenia usług, zmian zachowań konsumenckich oraz transformacji dotychczasowych schematów działalności produkcyjnej (co często zbiorczo określane jest modnym sloganem przemysłu 4.0). Co za tym idzie rośnie pula nowych umiejętności cyfrowych, których upowszechnienie w społeczeństwie staje się podstawą uczestniczenia w procesach rozwojowych o skali ponadlokalnej. Uzupełnieniem jest

cyfryzacja sfery usług publicznych - począwszy od cyfryzacji administracji; przez nowoczesne zarządzanie tymi usługami z wykorzystaniem cyfrowych interakcji dostawcy z użytkownikiem, w duchu *smart city*; skończywszy na zaawansowanych rozwiązaniach wykorzystujących zbiory danych otwartych i danych masowych na potrzeby kształtowania przyszłych inwestycji i działalności operacyjnej zarówno samorządu jak i biznesu. Oddziaływanie pandemii koronawirusa unaocznilo w licznych sektorach i branżach, jak wiele zmienia się i zmieniać się będzie w wyniku cyfryzacji. Warunki pandemii i obawa przed jej intensyfikacją zapewne zwiększą będą dynamikę transformacji cyfrowej.

Ze względu na profil polskiej gospodarki istotne jest również oddziaływanie innej transformacji - proekologicznej. O ile wcześniejsza ma swoje źródło w możliwościach technologicznych stwarzanych głównie przez duże koncerny informatyczne, o tyle zielona transformacja jest z jednej strony wynikiem globalnego (w tym europejskiego) konsensusu politycznego, ale też uwzględnieniem coraz silniej wybrzmiewających oczekiwań społecznych dotyczących wysokiej jakości środowiska życia i ustrzeżenia przyszłych pokoleń przed katastrofą klimatyczną. W szczególny sposób dotyczy ona zmniejszenia uzależnienia gospodarki od paliw kopalnych i przechodzenia na efektywne i odnawialne źródła energii. Polityka odejścia od węgla radykalnie zmienia fundamenty polskiej gospodarki, wymuszając konwersję energetyki oraz skojarzone w czasie dalsze zmniejszenie skali wydobycia węgla kamiennego i brunatnego. Oczekiwania i projekcje w tym aspekcie wciąż są bardzo rozbieżne. Według międzynarodowego modelu PRIMES w roku 2035 50% produkowanej w Polsce energii miałyby/mogłyby pochodzić z węgla kamiennego i brunatnego; wg nowszego modelu IRENA już w roku 2030 tylko 37% produkowanej energii pochodziłoby z tych źródeł⁵⁸. Natomiast w projekcie Polityki Energetycznej Polski znajdują się następujące dwa wskaźniki: (i) 56-60% węgla w wytwarzaniu energii elektrycznej w 2030 r. oraz (ii) 21-23% OZE w finalnym zużyciu energii brutto w 2030 r. - przy jednoczesnym założeniu, że realizacja tego drugiego będzie możliwa w sytuacji przyznania Polsce dodatkowych środków unijnych, w tym przeznaczonych na sprawiedliwą transformację⁵⁹. Nie zmienia to faktu, że transformacja ta w nieunikniony sposób związana jest ze zmianami strukturalnymi w gospodarce

⁵⁸ Obliczenia na podstawie tabel w: <https://wysokienapiecie.pl/8572-polityka-energetyczna-polski-do-2030-miks/>, dostęp w dniu 29.04.2020 r.

⁵⁹ Polityka Energetyczna Polski do 2040 r. Projekt w. 2.1 – 08.11.2019, Ministerstwo Energii, Warszawa 2019.

i zastępowaniem starych aktywności wydobywczych i energetycznych oraz im towarzyszących nowymi formami - w tym w sektorze tzw. nowej energetyki.

Powyżej zarysowane zmiany wywierają dużą presję na rynek pracy. Według wielu scenariuszy w skali gospodarek krajowych zmniejszać się będzie liczba dostępnych miejsc pracy lub pracować będziemy w mniejszym wymiarze czasu. Do tego coraz większą część zadań można będzie wykonywać zdalnie. Następuje więc dalsze rozrywanie jedności miejsca zamieszkania z miejscem wykonywania pracy. Zjawisko to może być szczególnie trudne dla terytoriów silnie zaludnionych, które mogą stawać się obszarami kumulacji problemów związanych z brakiem pracy lub niedopasowaniem kompetencyjnym do nowych form pracy. Stąd też coraz powszechniejsze są głosy nawołujące nie tylko do silnego powiązania szkolnictwa z regionalnym i lokalnym rynkiem pracy, ale przede wszystkim do jednoczesnego zaspokajania potrzeb gospodarki „na miejscu” z budowaniem kompetencji przyszłości na rzecz radykalnie zmieniających się warunków wykonywania pracy. Kolejnym istotnym aspektem będzie zdolność do włączenia w rynek pracy osób, które ze względu na wiek lub wykształcenie nie będą gotowe do podejmowania pracy w nowych lub znacznie zmienionych zawodach. Procesy kurczenia się rynków pracy wpłyną też zapewne na kształtowanie się procesów migracyjnych, a co za tym idzie na formułę działań związanych z integracją emigrantów.

Na tym tle warto mieć na uwadze, że obecnie polskie regiony (szczególnie województwo śląskie) są jednymi z najbardziej uprzemysłowionych regionów Europy, aczkolwiek nie wiodą prymu w innowacyjności gospodarki. Mając to na uwadze, trudno jest mówić o województwie jako regionie post-industrialnym. Trudno jest też jednoznacznie stwierdzić, czy przemysłowy sukces transformacji obszaru Metropolii Górnośląskiej i Aglomeracji jest faktycznie czynnikiem nadającym im impuls rozwojowy, czy raczej umacniającym *status quo* przez zapewnienie pracy i dobrego poziomu wynagrodzeń. Subregion centralny województwa śląskiego cechuje się niekwestionowaną skalą gospodarki, gdyż poziom jego PKB znacznie przekracza poziomy odnotowywane w innych obszarach metropolitalnych. Natomiast w przeliczeniu na jednego mieszkańca wskaźnik ten wypada o wiele mniej korzystnie. Metropolia Górnośląska wraz z obszarem metropolitalnym Łodzi nie tylko plasują się poniżej konkurentów, ale także zaczynają mieć wobec nich coraz większy dystans. Współcześnie nie powinno się już usprawiedliwiać tej sytuacji (jak chętnie

czyniono to jeszcze kilka lat temu) wczesnymi odejściami na emeryturę w górnictwie oraz tradycyjnym modelem rodziny z niepracującą kobietą. Wyjaśnienia raczej poszukiwać należy w tym, że dynamika wzrostu gospodarczego pozostałych analizowanych obszarów jest znacznie większa. Nie zmienia to faktu, że od wielu lat liczne obiektywne czynniki wskazują na wysoką atrakcyjność gospodarczą wielu miast regionu. Kluczowe są dokonania Katowickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej, która wielokrotnie wyróżniana była nie tylko w skali krajowej, ale również międzynarodowej, jako operator publicznego systemu wsparcia inwestycji. Głównie dzięki firmom strefowym województwo śląskie jest silnie włączone w globalne łańcuchy dostaw. Katowice stanowią też istotny punkt na polskiej mapie usług biznesowych. Wg Association of Business Service Leaders Metropolia Górnośląska klasyfikowana jest (wraz z trójmiastem, Łodzią i Poznaniem) jako lokalizacja drugiej kategorii dla firm związanych z rynkiem usług biznesowych. Przy czym należy mieć świadomość, że pozycja ta jest wyłącznie pochodną pozycji Katowic na tym rynku⁶⁰. Wreszcie konieczne jest zwrócenie uwagi na istotność dla regionu procesów zielonej transformacji. Przyjmuje się założenie, że sprawiedliwa transformacja, wokół której budowany jest szeroki konsensus polityczny i społeczny, zapewni relatywnie łagodne restrukturyzowanie górnictwa i energetyki, a wyłom w miejscach pracy zostanie uzupełniony przez rozwój innych dziedzin życia gospodarczego, w tym animowany dodatkowymi środkami pochodzącymi z FST.

Oczywistym pytaniem na chwilę obecną jest to, na ile pandemia koronawirusa zmieni utarte w ostatnich latach schematy funkcjonowania gospodarki. Po pierwszych bardzo negatywnych przewidywaniach, kolejne pojawiające się w czerwcu 2020 r. projekcje różnych środowisk biznesowych i akademickich wskazują na łagodniejszy przebieg kryzysu niż zakładano. Nie zmienia to jednak faktu, że drugie półrocze 2020 r. stanowiło okres twardej weryfikacji sytuacji gospodarczej i rynku pracy. Miast województwa śląskiego dotknie ona głównie w kontekście silnego uzależnienia tychże od produkcji przemysłowej, która uległa znaczącemu zmniejszeniu. W tym kontekście silna zależność gospodarki regionalnej od gospodarki globalnej nie jest sprzyjająca. W kontekście wspomnianego we wcześniejszej części dokumentu oddziaływania pandemii na budżety samorządu terytorialnego, także i w tym miejscu

⁶⁰ M. Baron, A. Bartoszek, R. Błazy, K. Gasidło, M. Janiszek, A. Klasik, T. Markowski, K. Mazur-Belzyt, L. Palmen, A. Pancewicz, M. Pięta-Kanurska, J. Runge, A. Twardoch, K. Wrana: Budowanie atrakcyjności przestrzeni miejskich, Studia – cykl monografii tom 2/194, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, Warszawa 2019, str. 132-134.

wart podniesienia jest fakt, że reagowanie na sytuację na rynku pracy w pierwszej kolejności staje się udziałem samorządów gminnych i powiatowych. Stąd też ich ograniczone zdolności finansowe mogą utrudnić łagodzenie negatywnych skutków pandemii w gospodarce.

Z wyzwaniem nowoczesnej gospodarki i inkluzywnego rynku pracy, w perspektywie województwa śląskiego, wiążą się następujące najistotniejsze pozytywne i negatywne trendy w najbardziej prawdopodobnym scenariuszu zmian w otoczeniu:

- 👉 Szybkie, w niewielkim stopniu ograniczane uwarunkowaniami krajowymi bądź regionalnymi upowszechnianie technologii informatycznych i komunikacyjnych, pozwalające szerokim grupom społecznym i profesjonalnym na włączanie się w procesy cyfryzacji,
- 👉 „Demokratyzacja” i globalizacja kształcenia, pozwalająca (także w trybie zdalnym) nabywać liczne kompetencje związane z zawodami przyszłości,
- 👉 Istnienie krajowego instrumentarium polityki ukierunkowanego na innowacyjność gospodarki, skierowanego do podmiotów gospodarczych różnej skali i w różnej fazie rozwoju, a także do sektora badawczo-rozwojowego,
- 👉 Współfinansowanie łagodzenia skutków restrukturyzacji górnictwa i energetyki środkami pochodzącymi z unijnego mechanizmu sprawiedliwej transformacji,
- 👉 Postępujące procesy optymalizacji i cyfryzacji w produkcji przemysłowej oraz usługach, przekładające się na likwidację miejsc pracy, głównie w dziedzinach charakteryzujących się obecnie relatywną masowością zatrudnienia i niewysokimi progami kompetencyjnymi,
- 👉 Nieprzewidywalna skala negatywnych skutków pandemii koronawirusa dla gospodarki i finansów publicznych,
- 👉 Skracanie globalnych łańcuchów produkcji do wymiarów krajowych dla protekcjonizmu gospodarczego oraz zmniejszenia podatności na globalne zagrożenia epidemiologiczne, podcinające fundamenty aktualnego profilu działalności przemysłowej w regionie,
- 👉 Brak jednoznacznej polityki w zakresie transformacji polskiego górnictwa i energetyki.

IV. WNIOSKI Z CZĘŚCI ANALITYCZNEJ – SYNTEZA SWOT

Na część analityczną RPM złożyły się: diagnoza sytuacji w regionie, analiza głównych uwarunkowań koncepcyjnych i politycznych oraz identyfikacja wyzwań stojących przed miastami w województwie śląskim, z każdorazowo przypisanymi do tych wyzwań pozytywnymi i negatywnymi trendami oddziałującymi na sytuację w regionie. Na tej podstawie sformułować można zestawienie najważniejszych kluczowych sił, słabości, szans oraz zagrożeń w odniesieniu do formułowania i przyszłego wdrażania RPM.

Tabela 7 Zestawienie kluczowych czynników SWOT

Siły	Słabości
S1. Historycznie ukształtowana, rozwinięta, policentryczna sieć ośrodków miejskich. S2. Ugruntowana współpraca subregionalna w ramach wszystkich czterech subregionów, w tym doświadczenia PRS i ZIT/RIT. S3. Zaawansowane procesy transformacji gospodarki na obszarze Metropolii Górnośląskiej i Aglomeracji Bielskiej. S4. Wysoka w kraju pozycja ośrodków naukowych zlokalizowanych na obszarze Metropolii Górnośląskiej. S5. Duży potencjał ludnościowy obszarów miejskich regionu. S6. Bogate dziedzictwo poprzemysłowe, w tym udane przykłady rewitalizacji obiektów tego typu. S7. Konsekwentna promocja regionalna wysokiej jakości przestrzeni publicznych. S8. Wysoka aktywność społeczna (w regionalnym układzie odniesienia) w miastach centralnych (Katowicach, Bielsku-Białej, Częstochowie). S9. Niskie poziomy niedostosowania społecznego (w regionalnym układzie	W1. Duże uzależnienie Aglomeracji Rybnickiej i Rudy Śląskiej oraz kilku gmin graniczących z województwem małopolskim od tradycyjnych sektorów przemysłowych, głównie górnictwa. W2. Słaba pozycja konkurencyjna Metropolii Górnośląskiej w stosunku do podobnych obszarów w przestrzeni Europy. W3. Postępująca depopulacja regionu i większości jego obszarów miejskich. W4. Negatywny trend demograficzny starzenia się społeczeństwa, głównie na obszarze Metropolii Górnośląskiej i obszarach trzech Aglomeracji. W5. Ubytek migracyjny przewyższający ubytek naturalny ludności w największych miastach. W6. Duży strumień odpływu ludności z miast na obszary wiejskie. W7. Degradacja wielu terenów śródmiejskich o rodowodzie przemysłowym. W8. Występowanie miast tracących funkcje społeczno-gospodarcze,

Siły	Słabości
odniesienia) w miastach subregionów południowego i zachodniego. S10. Wysoka atrakcyjność inwestycyjna wybranych miast Metropolii Górnośląskiej oraz Bielska-Białej. S11. Relatywnie dobra sytuacja budżetowa miast charakteryzujących się znaczącym udziałem przemysłu i zaawansowanych usług w strukturze gospodarki lokalnej oraz miast o wysokiej atrakcyjności turystycznej. S12. Skala transakcji na rynku nieruchomości potwierdzająca atrakcyjność rezydencjalną miast Metropolii Górnośląskiej - również tych, które ze względu na inne wskaźniki oceniane są jako mało atrakcyjne. S13. Walory przyrodnicze wielu miast stanowiące ich potencjał rozwojowy w zakresie turystyki i rekreacji	w tym w rdzeniu Metropolii Górnośląskiej. W9. Niska aktywność społeczna (w regionalnym układzie odniesienia) w miastach o historycznie dużym udziale przemysłów tradycyjnych. W10. Wysokie poziomy niedostosowania społecznego (w regionalnym układzie odniesienia) w Częstochowie i miastach Metropolii Górnośląskiej. W11. Bardzo zła jakość powietrza w regionie, w szczególności na obszarach zurbanizowanych. W12. Kumulacja inwestycji w ograniczonej grupie miast. W13. Duże różnicowania cenowe na rynku nieruchomości mieszkaniowych w miastach, odzwierciedlające niekwestionowany prymat wąskiej grupy miast. W14. Brak czytelnej orientacji strategicznej wielu miast oraz ugruntowanych przejawów współpracy z miastami sąsiednimi. W15. Negatywny trend wzrostowy hałasu komunikacyjnego

Siły	Słabości
	w miastach regionu spowodowany m.in. gwałtownym przyrostem liczby pojazdów samochodowych. W16. Niski poziom wykorzystywania transportu publicznego. W17. Eksploatacja górnicza ciągnąca za sobą wysokie koszty ekonomiczne, środowiskowe i społeczne związane z odkształceniami powierzchni, uszkodzeniami budynków i infrastruktury technicznej oraz składowaniem odpadów górniczych. W18. Wysoki poziom zagrożenia występowaniem powodzi. W19. Fragmentacja przestrzeni mająca negatywny skutek odnoszący się przede wszystkim do rozdrabniania kompleksów leśnych i przerywania ciągłości korytarzy ekologicznych. W20. Ubogie zasoby wodne w większości o nie zadawalającej czystości. W21. Niekorzystne zjawiska spowodowane niską jakością planowania przestrzennego. W22. Duża ilość miast posiadająca niepełne pokrycie swojego

Siły	Słabości
	obszaru planami zagospodarowania przestrzennego. W23. Silna antropopresja będąca wynikiem rozwoju mieszkalnictwa, turystyki oraz szeroko pojętego transportu - sieci dróg i infrastruktury do niej przynależącej. W24. Słaba pozycja regionu ze względu na dużą ilość wytwarzanych odpadów.
Szanse	Zagrożenia
O1. Postępująca ekologizacja zachowań mieszkańców miast europejskich, przejawiająca się zarówno indywidualnymi jak i społecznościowymi działaniami ukierunkowanymi na ograniczanie negatywnego wpływu życia w mieście na środowisko. O2. Przywracanie znaczenia terenom zielonym w mieście jako miejscom zapewniającym usługi ekosystemowe dla obszarów zurbanizowanych. O3. Zmiana stosunku mieszkańców miast do terenów zielonych i ich funkcji, wzrost zainteresowania rekreacją i wypoczynkiem blisko miejsca zamieszkania.	T1. Duże znaczenie dla budżetów lokalnych oraz społecznego postrzegania skuteczności działań władz samorządowych inwestycji generujących niekorzystne efekty w zakresie zdolności adaptacyjnej miast do zmian klimatu (hale produkcyjne i logistyczne oraz ich zaplecze infrastrukturalne). T2. Dotykające relatywnie dużej części populacji kraju ubóstwo ekologiczne (w tym energetyczne) przekładające się na brak indywidualnej gotowości do zachowań prośrodowiskowych. T3. Rosnące: zużycie energii i generowanie odpadów, które przy obecnie stosowanych w Polsce

Siły	Słabości
O4. Dynamiczny rozwój technologii zmniejszających emisję ciepła i pyłów w wyniku generacji energii i produkcji przemysłowej i towarzyszące mu zwiększanie efektywności ekonomicznej inwestycji w te technologie. O5. Zmierzające do rozwiązań systemowych wdrażanie technologii gospodarki obiegu zamkniętego, korzystnie wpływające na bilans wodny i energetyczny oraz zmniejszające skalę składowanych odpadów. O6. Priorytetyzacja zagadnień klimatycznych i środowiskowych w finansowaniu Unii Europejskiej i globalnych instytucji finansowych. O7. Upowszechnienie pracy i nauki zdalnej jako czynnik zmniejszający skłonność ludzi w wieku mobilnym do migracji z mniejszych do większych obszarów miejskich. O8. Upowszechnianie wzorców miejskiego stylu życia, generujące nowe aktywności i tworzące nowy wizerunek mniejszych ośrodków miejskich. O9. Renesans miejskości - wracająca moda na zamieszkiwanie centralnych obszarów miast, połączona z formami partycypacyjnego zarządzania	technologiach nie przyczyniają się do zmniejszania śladu węglowego działalności człowieka oraz wymuszają zajmowanie przestrzeni zarówno na cele składowania odpadów jak i funkcjonowania infrastruktury energetyki. T4. Wzrastająca intensywność zabudowy terenów otwartych, skutkująca zmniejszaniem retencyjności zlewni, zwiększaniem zagrożenia powodzią i podtopieniami oraz suszami, a także pożarami i narażeniem na ekstremalnie wysokie temperatury oraz zerwaniem ciągłości przestrzennej systemu przyrodniczego. T5. Nieprzewidywalna skala negatywnych skutków pandemii koronawirusa dla gospodarki i finansów publicznych, w tym we wdrażaniu programów i projektów wpływających na poprawę jakości środowiska. T6. Postrzeganie obszarów mniejszych ośrodków jako nieatrakcyjnych do życia ze względu na ich ograniczoną ofertę oraz panujące w nich wzorce kulturowe.

Siły	Słabości
w mikroskali (menedżerowie ulic, mikroprojekty w kwartałach zabudowy itp.). O10. Rosnąca świadomość negatywnych skutków rozlewania się miast, przekładająca się na bardziej odpowiedzialne procesy planowania miejscowego i planowania usług publicznych na obszarach suburbiów. O11. Zwiększanie znaczenia nowych form organizacji życia i konsumpcji, ograniczające intensywność codziennych relacji między obszarami centralnymi, a suburbiami (praca zdalna, zakupy internetowe, rozwój usług kurierskich, tworzenie warunków dla dojazdów do pracy rowerami itp.). O12. Zwiększanie znaczenia zazieleniania miast w różnych jego formach: rozwój miejskiego rolnictwa, ogrodów społecznych, farm miejskich; naturalne zalesianie jako alternatywa dla tymczasowego zagospodarowania gruntów; aktywności edukacyjne w zakresie zieleni w miastach. O13. Rosnąca świadomość i narastające kompetencje samorządów lokalnych w zakresie wspólnych projektów realizujących cele o znaczeniu ponadlokalnym.	T7. Stale negatywne ogólne trendy demograficzne wymuszające ciągłe dopasowywanie się skali usług publicznych i działalności gospodarczej w miastach do malejącej i starzejącej się populacji. T8. Postępująca kumulacja mieszkańców w dużych ośrodkach miejskich, generująca w nich presję na rozlewanie się miasta; jednocześnie negatywnie wpływająca na fundamenty demograficzne ośrodków miejskich niższej rangi. T9. Wzrastające koszty społeczne i środowiskowe suburbanizacji. T10. Rosnące koszty świadczenia usług publicznych, głównie komunalnych, będące pochodną zwiększania obszaru urbanizacji jak i przyzwyczajenia mieszkańców terenów miejskich do coraz to wyższych standardów obsługi. T11. Silna orientacja polityki krajowej na indywidualne wspieranie miast tracących funkcje społeczno-gospodarcze, która na obszarach aglomeracyjnych sprzyjać może defragmentowaniu wsparcia dotyczącego obszaru funkcjonalnego.

Siły	Słabości
O14. Kontynuacja wsparcia dla zintegrowanych przedsięwzięć rozwojowych na obszarach funkcjonalnych w europejskiej polityce spójności na lata 2021-2027. O15. Alokacja FST w układzie NUTS3, sprzyjająca kreacji przedsięwzięć w układach funkcjonalnych. O16. Rozwój i wzrost znaczenia usług cyfrowych oraz powiązanych z nimi usług transportowych, zmieniających potrzeby i zachowania społeczne względem mobilności w miastach. O17. Rosnąca świadomość społeczna obciążenia środowiskowego generowanego przez transport w miastach. O18. Rosnące znaczenie zdrowego, zrównoważonego stylu życia, skłaniające do przejść pieszych, korzystania z roweru, odnajdywaniu czasu „dla siebie” podczas podróży publicznym transportem zbiorowym. O19. Niskoemisyjność, w tym transportu, jako jedno z priorytetowych zagadnień europejskiej polityki spójności. O20. Szybkie, w niewielkim stopniu ograniczane uwarunkowaniami krajowymi bądź regionalnymi upowszechnianie technologii informatycznych i komunikacyjnych,	T12. Brak czytelnej polityki krajowej wobec preferowanych form i zasad przyszłego wykorzystania instrumentu ZIT. T13. Przyzwyczajenia społeczne w Polsce związane z podróżowaniem własnym samochodem i traktowaniem tego jako źródła prestiżu i komfortu. T14. Obniżenie poczucia bezpieczeństwa wobec poruszania się publicznym transportem zbiorowym w wyniku pandemii koronawirusa. T15. Wzrost natężenia ruchu samochodowego wygenerowany z obszarów zewnętrznych (obszarów funkcjonalnych miasta, jak i dalszych terenów) jako konsekwencja suburbanizacji. T16. Utrudniona substytucja transportu prywatnego publicznym na terenach suburbiów; warunkowana nieopłacalnością ekonomiczną obsługi tych terenów przez transport zbiorowy oraz niedostatecznymi: dostępnością i komfortem korzystania z punktów typu Park&Ride. T17. Postępujące procesy optymalizacji i cyfryzacji w produkcji przemysłowej oraz usługach,

Siły	Słabości
pozwalające szerokim grupom społecznym i profesjonalnym na włączanie się w procesy cyfryzacji. O21. „Demokratyzacja” i globalizacja kształcenia, pozwalająca (także w trybie zdalnym) nabywać liczne kompetencje związane z zawodami przyszłości. O22. Istnienie krajowego instrumentarium polityki ukierunkowanego na innowacyjność gospodarki, skierowanego do podmiotów gospodarczych różnej skali i w różnej fazie rozwoju, a także do sektora badawczo-rozwojowego. O23. Współfinansowanie łagodzenia skutków restrukturyzacji górnictwa i energetyki środkami pochodzącymi z unijnego mechanizmu sprawiedliwej transformacji.	przekładające się na likwidację miejsc pracy, głównie w dziedzinach charakteryzujących się obecnie relatywną masowością zatrudnienia i niewysokimi progami kompetencyjnymi. T18. Skracanie globalnych łańcuchów produkcji do wymiarów krajowych dla protekcjonizmu gospodarczego oraz zmniejszenia podatności na globalne zagrożenia epidemiologiczne, podcinające fundamenty aktualnego profilu działalności przemysłowej w regionie. T19. Brak jednoznacznej polityki w zakresie transformacji polskiego górnictwa i energetyki. T20. Zmiany klimatu i nasilające się ekstremalne zjawiska pogodowe. T21. Ubytek miejskich terenów otwartych i terenów zielonych pełniących istotne funkcje ekologiczne będący następstwem procesów suburbanizacji. T22. Ubożenie bioróżnorodności - degradacja cennych siedlisk, stanowiących ostoje bioróżnorodności w miastach. T23. Fragmentacja korytarzy ekologicznych.

Siły	Słabości
	T24. Rosnące koszty społeczne i środowiskowe dojazdów do pracy i szkoły.

Źródło: Opracowanie własne.

Rysuje się z nich obraz silnie zurbanizowanego, jednak zróżnicowanego wewnątrz regionu, w którym inny jest proces transformacji gospodarczej obszaru metropolitalnego oraz pozostałych Aglomeracji. Miasta, którym grozi utrata funkcji znajdują się zarówno w rdzeniu Metropolii Górnośląskiej, jak też poza obszarami rdzeniowymi obszarów funkcjonalnych Aglomeracji. Na ten obraz nakłada się historycznie ukształtowana i dobrze postrzegana współpraca samorządów terytorialnych w ramach powiązań subregionalnych. W konsekwencji nie można rekomendować jednego uniwersalnego scenariusza rozwoju i związanego z nim pakietu działań. Takie podejście wynika również z pełnej gamy słabości, które trzeba niwelować. Przewyciężenie różnych typów słabości np. w zakresie poprawy jakości powietrza, wymaga zarówno działań komplementarnych, skoordynowanych i zintegrowanych, jak i bardzo doraźnych obejmujących jedynie podstawową współpracę sąsiedzką. Stąd też struktura celów RPM musi odnosić się do różnych typów miast z uwzględnieniem pozycji ich powiązań funkcjonalno-przestrzennych. Miejskość, a wręcz metropolitalność województwa otwiera region na wiele szans przynależnych wyłącznie silnym obszarom miejskim w kraju, Europie i na świecie. Trzeba jednak mieć na uwadze, że w ślad za nimi pojawiają się również wyzwania związane procesami metropolizacji zarówno w wymiarze społecznym, gospodarczym jak i przestrzennym. Począwszy od kwestii włączenia społecznego, przez chaos przestrzenny i zły stan środowiska życia, po konieczność zapewnienia globalnej przewagi oraz wykreowania w procesie transformacji nowych schematów życia społecznego i gospodarczego. Należy zakładać, że w procesie intensywnej urbanizacji województwa miejskie struktury funkcjonalno-przestrzenne w regionie pozostaną stabilne, a priorytetem interwencji publicznej RPM będzie zapewnienie równowagi między zdrowym środowiskiem życia mieszkańców, a tworzeniem dla nich szans realizacji życiowych celów, w tym związanych z wysoką jakością

zatrudnienia. Nie jest to możliwe bez partnerskiego planowania i organizowania usług publicznych o zasięgu ponadlokalnym i regionalnym.

V. ROLA I CEL GENERALNY RPM

W Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030” postanowiono, że *szczegółowa polityka województwa wobec miast i Metropolii, kształtowanie układu osadniczego, kierunki wspierania „specjalizacji” w zakresie usług metropolitalnych zostanie dookreślona w dokumencie branżowym, tj. w Regionalnej Polityce Miejskiej.* Założenie to jest realizowane w świetle wdrażanej obecnie w Polsce w życie koncepcji planowania zintegrowanego, która wprowadza na poziomie regionalnym istotną zmianę dotyczącą nadania strategii rozwoju województwa wiodącej roli w zakresie planowania działań rozwojowych w wymiarze społecznym, gospodarczym, jak i przestrzennym. Konsekwencją tego będzie, planowane na koniec 2025 r., uchylenie obowiązujących planów zagospodarowania przestrzennego województw oraz zmiany modelu planowania i zagospodarowania przestrzennego jako dopełnienie systemu zarządzania rozwojem kraju.

Mając to na uwadze, w RPM z poszanowaniem kompetencji samorządu terytorialnego szczebla powiatowego i gminnego formułuje się podstawowe założenia polityki w odniesieniu do obszarów zurbanizowanych oraz uwzględniając specyfikę funkcjonalno-przestrzenną regionu określa się z perspektywy samorządu regionalnego, kluczowe kierunki wsparcia rozwoju miast.

W tym względzie RPM ma charakter indykatywny, stanowiący podstawę do podejmowania decyzji przez organy samorządu regionalnego. Jednocześnie, mając na uwadze partycypacyjny proces opracowania RPM, z udziałem reprezentantów miast, dokument ten odzwierciedla regionalny konsensus wobec kształtowania procesów rozwojowych na obszarach zurbanizowanych regionu.

Jednocześnie RPM w szczególności stanowi punkt odniesienia dla opiniowania dokumentów planistycznych; optymalizowania kierunków interwencji w zakresie środków przewidzianych dla miast w ramach Funduszy Unijnych wdrażanych w regionie oraz budowania partnerstwa ukierunkowanego na efektywną organizację procesów miejskich. Stąd też na ustalenia RPM składają się:

- cel generalny,
- cele operacyjne,
- kierunki działań - wraz z powiązаныmi priorytetowymi działaniami,
- propozycje ponadlokalnych projektów flagowych wspierających rozwój miast,

- rekomendacje i zasady w zakresie kształtowania przestrzeni.

Celem generalnym RPM jest wzmocnienie zdolności miast i obszarów zurbanizowanych województwa śląskiego do kreowania zrównoważonych i trwałych procesów rozwojowych zapewniających wysoką jakość życia mieszkańców.

Struktura ustaleń odzwierciedla zidentyfikowane w badaniu ankietowym i potwierdzone pracami warsztatowymi, obszary szczególnego zainteresowania w strategicznej orientacji miast regionu oraz preferowane przez nie typy projektów. Jednocześnie RPM w wielu aspektach kieruje uwagę w stronę zagadnień szczegółowo rozwijanych w innych dokumentach sektorowych regionu, które już zostały opracowane lub są sporządzane. W związku z powyższym jej realizację należy rozpatrywać w szerszym kontekście i uwzględniać w niej także kluczowe ustalenia będące domeną głównie Regionalnej Polityki Rewitalizacji i Terytorialnego Planu Sprawiedliwej Transformacji, ale także planowanego do opracowania Regionalnego Planu Działań na rzecz klimatu, Strategii Polityki Społecznej Województwa Śląskiego na lata 2020-2030, Regionalnej Strategii Rozwoju Gospodarczego Województwa Śląskiego, Strategii Rozwoju Systemu Transportu Województwa Śląskiego oraz Polityki gospodarki niskoemisyjnej dla województwa śląskiego.

Należy podkreślić, że proponowane działania i rekomendacje mają w głównej mierze charakter lokalny i właśnie samorządy miejskie odpowiadają za inicjowanie tego typu działań oraz ich wdrożenie. Rola samorządu województwa, w tym zakresie koncentrować się powinna na działaniach koordynacyjnych oraz wspierających. Jednocześnie to właśnie samorząd województwa będzie odpowiedzialny za wsparcie, możliwe do udzielenia oraz uzyskania ze środków zewnętrznych.

VI. CELE OPERACYJNE RPM I DZIAŁANIA

RPM jest wyrazem konsensusu wokół zagadnień współpracy tematycznej miast oraz efektywnego lokalizowania infrastruktury technicznej i społecznej na obszarze regionu. Jej realizacja zogniskowana jest na kwestiach wyrażonych w postaci trzech celów operacyjnych.

Cel operacyjny 1. Miasta odporne, zrównoważone, zdolne do adaptacji do zmieniających się warunków klimatycznych - obejmuje zintegrowane podejście na obszarach miejskich i podmiejskich województwa śląskiego do tematów związanych z szeroko rozumianymi: rezyliencją, ochroną środowiska i adaptacją do zmian klimatu. Skupia się na jakości powietrza, wody i krajobrazu oraz procesach dotyczących: zapewnienia dostępu do usług ekosystemowych, równoważenia mobilności, wdrażania idei gospodarki obiegu zamkniętego, ograniczenia hałasu oraz wzmacniania ochrony różnorodności biologicznej i georóżnorodności.

Cel 1. wpisuje się w propozycję krajowego celu 3. przedstawionego w założeniach do aktualizacji Krajowej Polityki Miejskiej⁶¹ w perspektywie roku 2030 (Adaptacja miast do zmian klimatu i zwiększenie wykorzystania rozwiązań opartych na naturze) oraz w cel strategiczny C Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030” (Województwo śląskie regionem wysokiej jakości środowiska i przestrzeni).

Realizacja Celu 1 będzie miała szczególny wymiar na obszarach strategicznej interwencji: OSI - gminy z problemami środowiskowymi w zakresie jakości powietrza oraz OSI - obszary cenne przyrodniczo. Zagadnienia związane z usługami ekosystemowymi i równoważeniem mobilności będą szczególnie istotne dla obszarów funkcjonalnych Metropolii Górnośląskiej i Aglomeracji.

Cel operacyjny 2. Miasta oferujące mieszkańcom wysokie standardy życia - odzwierciedla aspiracje związane z kształtowaniem postaw społecznych oraz oferty usług publicznych, pozwalających obszarom zurbanizowanym województwa śląskiego na realizację ścieżki rozwoju zrównoważonego i minimalizowanie ryzyka związanego z powstawaniem sfer wykluczenia ze względu na brak dostępu zarówno do usług wyższego rzędu (np. związanych z kulturą, nauką czy medycyną specjalistyczną), jak i usług podstawowych dla społecznego dobrostanu w całym przekroju populacji (w tym usług wynikających z prowadzenia polityki społecznej).

⁶¹ Założenia aktualizacji Krajowej Polityki Miejskiej 2023, projekt, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej.

Cel 2. wpisuje się w propozycję celów przedstawionych w założeniach do aktualizacji Krajowej Polityki Miejskiej w perspektywie roku 2030: 1. Budowa miast dostępnych i przyjaznych dla wszystkich jego mieszkańców, 4. Technologie cyfrowe wsparciem w procesach zarządzania miastem i optymalizacji dostępu do usług publicznych oraz horyzontalnie we wszystkie cele strategiczne Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”. Realizacja celu będzie miała szczególny wymiar w obszarach strategicznej interwencji: OSI - ośrodki wzrostu, OSI - gminy tracące funkcje społeczno-gospodarcze, oraz OSI - gminy w transformacji górniczej. Zagadnienia związane z dostępem do usług wyższego rzędu będą szczególnie istotne dla obszarów funkcjonalnych Metropolii Górnośląskiej i Aglomeracji.

Cel operacyjny 3. Miasta stabilne demograficznie, gospodarczo i spójne przestrzennie - stanowi odpowiedź na potrzebę animowania wybranych procesów rozwojowych z uwzględnieniem historycznie ukształtowanych zachowań przestrzennych na terytorium województwa śląskiego, przejawiających się relacjami funkcjonalnymi o charakterze ponadlokalnym. Dotyczy uzgodnionego i zintegrowanego podejścia do operacjonalizacji kwestii związanych z szeroko rozumianą polityką przestrzenną i gospodarczą na obszarach aglomeracyjnych (Metropolii Górnośląskiej i trzech pozostałych Aglomeracji oraz ich subregionalnych obszarów oddziaływania).

Cel 3. wpisuje się w propozycję celów przedstawionych w założeniach do aktualizacji Krajowej Polityki Miejskiej w perspektywie roku 2030: 2. Podniesienie konkurencyjności i atrakcyjności gospodarczej miast, 5. Przeciwdziałanie negatywnym skutkom suburbanizacji i ponowne wykorzystanie przestrzeni w miastach oraz horyzontalnie we wszystkie cele strategiczne Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”. Realizacja celu będzie miała szczególny wymiar w obszarach strategicznej interwencji: OSI - gminy tracące funkcje społeczno-gospodarcze, OSI - gminy w transformacji górniczej oraz OSI - ośrodki wzrostu.

W ramach celów operacyjnych ustanawia się **priorytetowe działania**. Na ich strukturę i treść miały wpływ kompetencje ustawowe i organizacyjne samorządu regionalnego. W wybranych kierunkach są to kompetencje wykonawcze poprzez działania własne lub podmiotów będących w jego gestii ze względu na powiązania założycielskie lub własnościowe. W innych, z poszanowaniem ustawowych

kompetencji pozostałych poziomów samorządu terytorialnego, istnieje możliwość wsparcia działań lokalnych, np. poprzez montaż finansowy. Istnieją również procesy, w których samorząd regionalny jest organem procesu decyzyjnego. Niezależnie od powyższego, dla osiągnięcia celu generalnego RPM w jej wdrażaniu niezbędne jest podjęcie działań przez samorządy lokalne oraz szeroki udział w jej realizacji interesariuszy polityki miejskiej.

Tabela 8 Struktura celów operacyjnych RPM i powiązane z nimi kierunki działań

Cel 1. Miasta odporne, zrównoważone, zdolne do adaptacji do zmieniających się warunków klimatycznych	
<i>Działania:</i>	
1.a. Poprawa jakości środowiska w miastach	Wdrażanie i aktualizacja programów dziedzinowych i projektów dotyczących poprawy jakości powietrza, wód powierzchniowych i podziemnych oraz klimatu akustycznego. Realizowanie postanowień uchwały antysmogowej i podejmowanie działań upowszechniających - w tym m.in. w ramach proekologicznej puli Marszałkowskiego Budżetu Obywatelskiego. Podjęcie działań w kierunku aktualizacji uchwały antysmogowej. Promocja i wspieranie rozwiązań ograniczających uciążliwość transportu w miastach. Budowa, rozbudowa i modernizacja infrastruktury ochrony środowiska w szczególności z zakresu gospodarki wodno-ściekowej i gospodarki odpadami. Budowanie konsensusu wokół kwestii związanych z energetyką, zrównoważoną mobilnością, gospodarką wodno-kanalizacyjną

Cel 1. Miasta odporne, zrównoważone, zdolne do adaptacji do zmieniających się warunków klimatycznych	
	i gospodarką obiegu zamkniętego zarówno w relacjach z administracją rządową jak i wewnątrzregionalnie (z operatorami zarządzanymi przez samorządy lokalne). Wspieranie aktywności i ukierunkowanie podmiotów odpowiedzialnych za usługi publiczne na osiągnięcie stosownych efektów ekologicznych.
1.b. Wspieranie zrównoważonego rozwoju miast oraz ochrona krajobrazu.	Promowanie i upowszechnianie świadomości roli krajobrazu w jakości życia w ramach rozwijania samorządowej inicjatywy Forum Przestrzeni ukierunkowanej na ochronę nieodnawialnego zasobu jakim jest przestrzeń. Wdrażanie działań ukierunkowanych na poprawę jakości planowania przestrzennego oraz ochronę krajobrazu, w tym przeciwdziałanie niekontrolowanej suburbanizacji. Zwiększenie efektywności wykorzystania terenów zainwestowanych poprzez uzupełnianie zabudowy na obszarach wyposażonych w infrastrukturę techniczną i drogową. Opracowanie i wdrożenie standardów planowania i kształtowania zieleni w miastach oraz zwiększenie udziału terenów zielonych
1.c. Rozwój bezpiecznej i zrównoważonej mobilności w miastach	Wspieranie rozwiązań ukierunkowanych na rozwój publicznego transportu zbiorowego oraz stworzenie systemu transportowego o jakości zachęcającej do konwersji z transportu prywatnego na publiczny.

Cel 1. Miasta odporne, zrównoważone, zdolne do adaptacji do zmieniających się warunków klimatycznych

Wspieranie wdrażania planów zrównoważonej mobilności miejskiej.

Rozwój zintegrowanych systemów transportu publicznego na terenie Metropolii Górnośląsko-Zagłębiowskiej i obszarów Aglomeracji miejskich oraz w miejskich obszarach funkcjonalnych.

Rozbudowa i integracja infrastruktury transportu rowerowego (drogi rowerowe, parkingi Bike&Ride, sieć wypożyczalni rowerów itp.) na terenie Metropolii Górnośląsko-Zagłębiowskiej i obszarów Aglomeracji miejskich oraz w miejskich obszarach funkcjonalnych.

Budowa i modernizacja węzłów przesiadkowych transportu publicznego, w tym miejskiego i pozamiejskiego, integrujących różne środki transportu.

Rozwijanie inwestycji dotyczących budowy/rozbudowy śródmiejskich obwodnic wyprowadzających ruch z miasta oraz komunikujących centra przesiadkowe / parkingi Park&Ride.

Wdrażanie inteligentnych systemów transportowych do zarządzania ruchem w miastach.

Rozwijanie i wdrażanie elektronicznych systemów informacji i obsługi pasażerów w komunikacji publicznej.

Cel 1. Miasta odporne, zrównoważone, zdolne do adaptacji do zmieniających się warunków klimatycznych

1.d. Adaptacja miast do zmian klimatu	Opracowanie i wdrażanie miejskich planów adaptacji do zmian klimatu. Powołanie Centrum Klimatu oraz Regionalnej grupy ds. klimatu oraz przygotowanie i wdrożenie regionalnego planu adaptacji do zmian klimatu. Wspieranie i wdrażanie projektów zwiększających odporność miast na zmiany klimatu, w szczególności z zakresu zielono-błękitnej infrastruktury, zaopatrzenia w wodę i zagospodarowania wód opadowych. Zwiększanie partycypacji społecznej w procesach adaptacji miast do zmian klimatu, w szczególności poprzez wspieranie i promowanie „zielonych inicjatyw” podejmowanych przez mieszkańców, w tym m.in. w ramach proekologicznej puli Marszałkowskiego Budżetu Obywatelskiego. Budowanie konsensusu wokół kwestii związanych z ochroną środowiska, adaptacją do zmian klimatu zarówno w relacjach z administracją rządową jak i wewnątrzregionalnie (z operatorami zarządzanymi/kontraktowanymi przez samorządy lokalne).
1.e. Wzmacnianie usług ekosystemowych w miastach oraz ochrona różnorodności biologicznej i georóżnorodności .	Wdrażanie i wspieranie działań w zakresie rewitalizacji ekosystemów zdegradowanych i przywracania im funkcji środowiskowych, społecznych i gospodarczych.

Cel 1. Miasta odporne, zrównoważone, zdolne do adaptacji do zmieniających się warunków klimatycznych

	Kształtowanie i promowanie zielonych przestrzeni publicznych. Realizacja i wspieranie projektów czynnej ochrony różnorodności biologicznej i georóżnorodności. Kształtowanie powiązanej przestrzennie sieci obszarów świadczących usługi ekosystemowe. Podejmowanie działań zwiększających w społeczeństwie poziom świadomości i wiedzy o usługach ekosystemowych w miastach, w tym m.in. w ramach proekologicznej puli Marszałkowskiego Budżetu Obywatelskiego. Wypracowywanie konsensusu wokół kwestii związanych z usługami ekosystemowymi oraz różnorodnością biologiczną i georóżnorodnością zarówno w relacjach z administracją rządową jak i wewnątrzregionalnie.

Cel 2. Miasta oferujące mieszkańcom wysokie standardy życia

Działania:

2.a. Rozwijanie oferty wysokiej jakości usług wyższego rzędu w zakresie edukacji, ochrony zdrowia, kultury	Rozwijanie w różnych formach organizacyjno-prawnych oferty usług wyższego rzędu w zakresie edukacji, kultury i ochrony zdrowia w tym z wykorzystaniem podmiotów zależnych od samorządu województwa. Wspieranie rozwoju instytucji specjalistycznych wzbogacających ofertę usług publicznych

Cel 1. Miasta odporne, zrównoważone, zdolne do adaptacji do zmieniających się warunków klimatycznych	
	Inicjowanie, wdrażanie i wspieranie programów profilaktyki zdrowotnej. Tworzenie ośrodków i centrów nauki i edukacji w oparciu o bazę naukową i technologiczną instytucji i ośrodków naukowych.
2.b. Wspieranie procesów partycypacji obywatelskiej i integracji społecznej	Wspieranie społecznej inkluzji osób ze szczególnymi potrzebami oraz seniorów poprzez zwiększanie ich uczestnictwa w kulturze, rekreacji i wypoczynku. Wdrażanie inicjatyw i projektów na rzecz lokalnej integracji imigrantów. Kształtowanie i promocja przestrzeni publicznych jako miejsc sprzyjających integracji społecznej. Likwidacja barier w przestrzeni publicznej i wdrażanie rozwiązań wspierających mobilność osób z niepełnosprawnościami oraz seniorów. Zwiększanie partycypacji społecznej w planowaniu rozwoju, a zwłaszcza planowaniu i zagospodarowaniu przestrzeni oraz optymalizacji sieci transportu zbiorowego w miastach. Wspieranie funkcjonowania organizacji pozarządowych. Podjęcie działań upowszechniających inkluzję społeczną i promocję przestrzeni publicznych – w tym w m.in. ramach Marszałkowskiego Budżetu Obywatelskiego.

Cel 1. Miasta odporne, zrównoważone, zdolne do adaptacji do zmieniających się warunków klimatycznych

2.c. Zwiększanie dostępności mieszkańców do e-usług publicznych

Upowszechnianie cyfryzacji procesów administracyjnych, wdrażanie interoperacyjnej infrastruktury usług publicznych oraz poprawa bezpieczeństwa cyfrowych danych publicznych.

Wspieranie przedsięwzięć związanych z cyfryzacją zbiorów oraz cyfrowym dostępem do dzieł i utworów.

Wspieranie tzw. inteligentnego zarządzania informacją usług publicznych.

Poprawa dostępności szkół, instytucji publicznych i mieszkańców do wysokiej jakości infrastruktury teleinformatycznej.

Wdrażanie i wspieranie programów edukacyjnych w zakresie korzystania z cyfrowych usług publicznych, w szczególności podnoszących kompetencje cyfrowe seniorów.

Wspieranie wdrażania w placówkach edukacyjnych i instytucjach kultury rozwiązań wykorzystujących nowoczesne technologie i narzędzia informatyczne.

2.d. Kreowanie wizerunku i podnoszenie atrakcyjności i konkurencyjności miast regionu

Wspieranie inwestycji i inicjatyw związanych z kulturą, nauką i przemysłem kreatywnym.

Rozwijanie i wzmacnianie instytucji kultury i nauki oraz kreowanie nowych innowacyjnych przedsięwzięć.

Organizowanie i wspieranie flagowych wydarzeń biznesowych, naukowych, sportowych i kulturalnych w oparciu o istniejącą infrastrukturę.

Cel 1. Miasta odporne, zrównoważone, zdolne do adaptacji do zmieniających się warunków klimatycznych

	Tworzenie partnerstw na rzecz organizacji w regionie ważnych wydarzeń. Kreowanie, rozwijanie i promowanie markowych produktów turystycznych województwa śląskiego opartych na potencjale turystycznym miast (np. Szlak zabytków techniki, Industriada itp.). Tworzenie i promowanie pakietowych produktów turystyki miejskiej opartej o dziedzictwo materialne i niematerialne oraz przemysł wydarzeń. Rozbudowa i modernizacja infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i sportowej w ośrodkach miejskich.
2.e. Wspieranie rozwoju usług metropolitalnych rangi międzynarodowej	Rozwijanie infrastruktury niezbędnej dla oferowania usług pozwalających konkurować obszarowi metropolitalnemu oraz trzem obszarom aglomeracyjnym w europejskiej rywalizacji o klientów biznesowych i indywidualnych w różnych dziedzinach. Wspieranie współpracy badawczo-rozwojowej w konsorcjach międzynarodowych. Podejmowanie działań promocyjnych ukierunkowanych na wzmocnienie rangi obszarów miejskich.
2.f. Wspieranie inwestycji i inicjatyw związanych z ochroną i promocją	Wspieranie inwestycji i inicjatyw związanych z ochroną, promocją unikalnych walorów dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz podnoszeniem atrakcyjności miejsc i obiektów

Cel 1. Miasta odporne, zrównoważone, zdolne do adaptacji do zmieniających się warunków klimatycznych

dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego	o wartości historycznej, symbolicznej, architektonicznej, przyrodniczej. Podejmowanie działań stworzenia nowej oferty opartej na potencjale dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.
2.g. Podniesienie jakości i poprawa dostępności usług społecznych	Rozwijanie i wspieranie inwestycji i inicjatyw z zakresu srebrnej gospodarki. Rozwijanie usług wspierających funkcjonowanie osób niesamodzielnych. Promowanie i wspieranie działalności podmiotów ekonomii społecznej. Rozwijanie usług wsparcia rodziny i pieczy zastępczej. Zwiększenie dostępności usług opieki nad małym dzieckiem w ramach rozwiązań instytucjonalnych i pozainstytucjonalnych. Podejmowanie działań ukierunkowanych na rozwój instrumentarium polityki społecznej.
2.h. Poprawa bezpieczeństwa publicznego	Rozwój systemów monitorowania zagrożeń, ostrzegania i alarmowania oraz wzmacnianie służb ratowniczych na obszarach miejskich. Wdrażanie rozwiązań organizacyjnych i technicznych zwiększających bezpieczeństwo w ruchu drogowym, w szczególności bezpieczeństwo pieszych i rowerzystów.

Cel 1. Miasta odporne, zrównoważone, zdolne do adaptacji do zmieniających się warunków klimatycznych	
	Organizowanie i wspieranie działań edukacyjnych zwiększających kompetencje dzieci i młodzieży w zakresie uczestnictwa w ruchu drogowym. Wdrażanie projektów zwiększających bezpieczeństwo w przestrzeniach i obiektach publicznych. Organizowanie i wspieranie działań edukacyjnych podnoszących kompetencje mieszkańców w zakresie udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej, w tym edukacja dzieci i młodzieży.
Cel 3. Miasta stabilne demograficznie, gospodarczo i spójne przestrzennie	
<i>Działania:</i>	
3.a. Integracja planowania rozwoju	Wspieranie integracji planowania rozwoju w wymiarze przestrzennym i strategicznym. Podjęcie działań ukierunkowanych na zwiększenie znaczenia jakości przestrzeni w procesach inwestycyjnych. Podnoszenie świadomości o roli ładu przestrzennego w jakości i kosztach życia.
3.b. Rozwijanie oferty rynku pracy i aktywizacji zawodowej mieszkańców, w szczególności sektora osób młodych i sektora srebrnej gospodarki	Wspieranie i wdrażanie inicjatyw i projektów wzmacniających: adaptacyjność zawodową, rozwój kompetencji pracowników, możliwości uczestniczenia w rynku pracy dla osób opiekujących się dziećmi i osobami zależnymi.

Cel 1. Miasta odporne, zrównoważone, zdolne do adaptacji do zmieniających się warunków klimatycznych	
	Wspieranie działań na rzecz tworzenia inwestycji i inicjatyw związanych z edukacją i kształceniem przez całe życie. Wspieranie rozwoju firm z zakresu inteligentnych specjalizacji. Promowanie działań aktywizacyjnych i edukacyjnych realizowanych we współpracy z przedsiębiorcami i uczelniami oraz innymi podmiotami rynku pracy.
3.c. Podnoszenie atrakcyjności miast dla mieszkańców	Podjęcie działań związanych z zatrzymaniem i przyciąganiem do obszarów miejskich osób energicznych i kreatywnych (w tym młodych mieszkańców). Tworzenie atrakcyjnych przestrzeni publicznych i oferty mieszkaniowej (mieszkania komunalne, społeczne, mieszkania z udogodnieniami dla seniorów), edukacyjnej oraz spędzania czasu wolnego. Wspieranie innowacyjnych systemów usług miejskich. Poprawa dostępności do terenów zielonych oraz tworzenie warunków dla wypoczynku i rekreacji w pobliżu miejsca zamieszkania.
3.d. Poprawa bezpieczeństwa energetycznego w warunkach transformacji branży górniczej i energetycznej	Wspieranie procesów sprawiedliwej transformacji, ze szczególnym skupieniem na OSI gminy w transformacji górniczej.

Cel 1. Miasta odporne, zrównoważone, zdolne do adaptacji do zmieniających się warunków klimatycznych	
	Podjęcie działań ukierunkowanych na kreowanie innowacyjnej infrastruktury energetycznej. Wspieranie i wdrażanie rozwiązań zwiększających bezpieczeństwo energetyczne, w szczególności w zakresie: odnawialnych źródeł energii, dostosowania sieci elektroenergetycznej do rozproszonej energetyki prosumenckiej oraz opracowywania i wdrażania efektywnych technicznie i ekonomicznie magazynów energii. Wspieranie działań związanych z obniżaniem energochłonności miast, w tym energochłonności budynków i infrastruktury miejskiej.
3.e. Poprawa jakości przestrzeni publicznych	Upowszechnienie świadomości znaczenia przestrzeni publicznych dla jakości życia i kreowania atrakcyjnego wizerunku miasta i oferty usług. Podjęcie działań ukierunkowanych na tworzenie wysokiej jakości przestrzeni publicznych, wspomagających procesy integracji społecznej i przeciwdziałających procesom wykluczenia, przyczyniających się do Kształtowanie i promowanie zielonych przestrzeni publicznych.
3.f. Wspieranie inwestycji i inicjatyw związanych z tworzeniem nowych oraz przyciąganiem i rozwojem	Wspieranie rozwoju ekosystemu firm technologicznych, w tym rozwoju infrastruktury niezbędnej dla inkubacji i przyciągania firm zaawansowanych technologicznie.

Cel 1. Miasta odporne, zrównoważone, zdolne do adaptacji do zmieniających się warunków klimatycznych	
istniejących firm technologicznych i firm zaawansowanej produkcji przemysłowej	Wspieranie rozwoju infrastruktury w ramach współpracy, w tym m. in. z samorządami lokalnymi, Katowicką Specjalną Strefą Ekonomiczną.
3.g. Wspieranie rewitalizacji obszarów zdegradowanych	Wspieranie adaptacji terenów poprzemysłowych do nowych funkcji społecznych, gospodarczych, środowiskowych, rekreacyjnych i sportowych. Wspieranie działań rewitalizacyjnych ograniczających koncentrację negatywnych zjawisk społecznych.
3.h. Wzmocnienie powiązań ośrodków miejskich na różnych poziomach hierarchii miejskiej	Modernizacja i uzupełnienie sieci kolejowej i drogowej oraz wsparcie powiązania systemami transportu zbiorowego Metropolii Śląsko-Zagłębiowskiej z Aglomeracjami oraz Aglomeracji z lokalnymi ośrodkami rozwoju. Wspieranie inicjatyw i inwestycji grup/związków miast z zakresu gospodarki odpadami komunalnymi oraz gospodarki wodno-ściekowej.

Źródło: Opracowanie własne.

Zaproponowane powyżej działania mają swój wymiar terytorialny. W sytuacji, w której zachodzić będzie potrzeba ich priorytetyzowania w odniesieniu do wybranych obszarów (a nie wykluczania pozostałych obszarów z danej formy interwencji) Zarząd Województwa Śląskiego będzie posługiwał się układem przestrzennym interwencji strategicznej (obszary funkcjonalne, obszary strategicznej interwencji) wskazanym w Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”.

VII. REKOMENDACJE

Na forum Wojewódzkiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej wypracowano pakiet rekomendacji dla miast, ukierunkowujących wdrażanie RPM. Są nimi:

Rekomendacja 1: Miasta prowadząc pogłębioną analizę demograficzną uwzględniają zweryfikowane dane ludnościowe, współczesne modele statystyczne, migrację, mobilność i opierają się na pozytywnych prognozach demograficznych kreują swoje plany rozwojowe. Wyzwania demograficzne i preferencje lokalizacyjne ludzi są jednym z kluczowych aspektów rozwoju obszarów miejskich przyjętych w niniejszej RPM. Miasta wraz z obszarami podmiejskimi uczestniczą w procesach suburbanizacji, a wielkość tego procesu weryfikuje specyficzna dla lokalizacji siatka osiedleńcza. Proces „konsolidacji” miast występuje także w skali ponadregionalnej czego przykładem może być koncepcja ponadregionalnego obszaru miejskiego Krakowice. W tych warunkach tylko rzetelna analiza demograficzna pozwoli na zbudowanie realnego obrazu potencjału ludnościowego regionu.

Rekomendacja 2: Miasta weryfikują potencjał przestrzenny w obszarach *brownfieldów*, wskazują kierunki ich możliwych przekształceń i ocenę zasadności sięgania po obszary *greenfieldów* dla realizacji własnych strategii rozwoju. Historyczne uwarunkowania rozwoju województwa śląskiego pozostawiły ogromny areal obszarów poprodukcyjnych różnego pochodzenia i klasy, których zagospodarowanie powinno być priorytetem każdej polityki miejskiej, lokalnej czy regionalnej – z uwzględnieniem terytoriów „na stykach” miast sąsiednich.

Rekomendacja 3: Miasta weryfikują swoje programy dotyczące problematyki transportowej i rozwiązania przestrzenne rozwoju układów drogowych, konfrontując je z podobnymi opracowaniami w skali obszaru funkcjonalnego. Komunikacja jest krwioobiegami miejskim. Rozwiązania lokalne tylko w części uwzględniają projekty regionalne i krajowe. Jakość rozwiązań na szczeblu lokalnym, sąsiedzkiem i obszaru funkcjonalnego decyduje o możliwości funkcjonowania miast i ich potencjale.

Rekomendacja 4: Działania w sferze gospodarki wodno-ściekowej, gospodarki odpadami, działań niskoemisyjnych i OZE miasta uzgadniają w niezbędnym zakresie w celu uzyskania efektu synergii w obszarach funkcjonalnych. Dyslokacja szczególnie uciążliwych inwestycji ze sfery szeroko rozumianej gospodarki komunalnej, biorąc pod uwagę uwarunkowania przestrzenne związane z

historycznym układem osadniczym, może mieć kluczowe znaczenie dla poprawy funkcjonowania miast. Jedynie działania skoordynowane w skali ponadlokalnej mogą dać efekt synergii oraz poprawić funkcjonowanie miast.

Rekomendacja 5: Programy mobilności miejskiej, analiza dyslokacji skupisk ludzkich i aktywności gospodarczych i usługowych generujących ponadlokalny ruch ludności miasta koordynują między sobą w zakresie wynikającym ze znaczenia tego problemu na szczeblu lokalnym w celu wypracowania wariantowych lokalizacji analizowanych inwestycji. Wykonanie analiz dyslokacji ludności oraz zmieniającej się sieci osadniczej może być elementem istotnym w dalszym prowadzeniu polityki rozwoju miast w regionie.

Rekomendacja 6: Miasta dokonują analizy modeli rozwojowych z którymi się utożsamiają w celu zbudowania modeli przestrzennych dla sieci miast komplementarnych, ważnych w skali regionalnej, krajowej i europejskiej. Miasta modelowe opisane są w literaturze przedmiotu. Skoncentrowanie się na indywidualnych modelach, nie związanych w sieć funkcjonalną, może nie być skuteczne w obliczu wyzwań przed jakimi stają miasta regionu. Istotne w tym aspekcie jest pytanie o gotowość do wzajemnej koordynacji modeli miejskich.

Rekomendacja 7: Miasta analizują problemy środowiska przyrodniczego, podejmują działania ochronne i aktywnie kształtują swoją politykę rozwojową w poszanowaniu posiadanych potencjałów ekologicznych. Oderwanie miast od problematyki ekologicznej nie jest możliwe przy obecnym stanie świadomości społecznej. Nie jest możliwe uznanie, że ochrona przyrody może być realizowana jedynie w rejonach dużej koncentracji terenów zielonych, w oderwaniu od potrzeb mieszkańców miast. Lokalne programy ochrony przyrody, w tym wód i powietrza, są istotnym elementem polityki rozwojowej miast. Niezależnie od działań lokalnych realizacja tej polityki ma wymiar regionalny.

Rekomendacja 8: Miasta aktywnie poszukują rozwiązań mających przeciwdziałać skutkom klęski klimatycznej. Każde działanie miejskie, nie tylko w sferze przestrzennej, powinno być weryfikowane pod kątem jego wpływu na klimat Ziemi. Ochrona ziemskiego klimatu przestała być problemem wirtualnym. Działania miast - indywidualne i w skali regionalnej, z każdym rokiem staną się coraz bardziej priorytetowe. Działania przestrzenne są tu kluczowe, gdyż decydują o dyslokacji

przedsięwzięć mogących mieć kluczowy wpływ na klimat. Dekarbonizacja gospodarki, która czeka nas nieuchronnie w najbliższych latach, będzie realizowana w województwie śląskim w sposób najbardziej spektakularny i bolesny. Dzisiaj jeszcze nie jesteśmy w stanie objąć całości tego procesu.

Rekomendacja 9: Powstawanie społeczeństwa informatycznego generować będzie problemy nieznane dotychczas w sferze społeczno-ekonomicznej, ale i przestrzennej. Miasta powinny aktywnie monitorować trendy tych zmian w celu opracowania działań adaptacyjnych. Zmiany społeczne w świecie informatycznym staną się faktem już w najbliższych perspektywach rozwojowych. Zmieni się mobilność, potrzeba nowych terenów usługowych, wzrosną oczekiwania co do jakości życia. Miasta powinny czerpać z tego energii dla własnego rozwoju, ale silna jest tu także rola władz regionalnych.

Ponadto, uwzględniając ustalenia polityki przestrzennej Województwa Śląskiego, w RPM rekomenduje się następujące **zasady kształtowania przestrzeni**:

- koncentracji struktur przestrzennych w oparciu o istniejące układy osadnicze (idea zwartych miast),
- ochrony krajobrazów otwartych (ograniczanie suburbanizacji),
- ograniczania zawłaszczania terenów typu *greenfield* i wykorzystanie terenów typu *brownfield* przy podejmowaniu decyzji lokalizacyjnych dla inwestycji,
- podnoszenia świadomości w zakresie uwzględniania wpływu przestrzeni publicznych na tożsamość miasta i kształtowanie się tożsamości jego mieszkańców,
- zapewniania powiązań przyrodniczych terenów zieleni miejskiej (parki, skwery, zieleńce, ogródki jordanowskie, doliny cieków itp.) z lasami i terenami otwartymi na ich obrzeżach,
- rewitalizacji zdegradowanej tkanki miejskiej, w tym m.in. dzielnic śródmiejskich, współczesnych osiedli mieszkaniowych z uwzględnieniem: kształtowania przestrzeni publicznych sprzyjających integracji społeczności lokalnych, kształtowania struktur przestrzennych wspierających aktywizację i przedsiębiorczość społeczną, poprawę stanu bezpieczeństwa

publicznego oraz ograniczania niskiej emisji - na zasadach szczegółowych wskazywanych w Regionalnej Polityce Rewitalizacji,

- zapewniania systemów przewietrzania przeciwdziałających kumulacji zanieczyszczeń powietrza,
- ochrony krajobrazów historycznych i różnorodności kulturowej dla zachowania tożsamości regionalnej,
- preferowania lokalizacji usług i aktywności gospodarczych w ciągach komunikacyjnych i na terenach zdegradowanych,
- preferowania lokalizacji nowej zabudowy jako intensyfikacji użytkowania terenów mieszkaniowych już istniejących,
- ograniczania niskiej emisji i minimalizowania zapotrzebowania na energię oraz zmniejszania emisji zanieczyszczeń,
- przeciwdziałania powstawaniu i zmniejszania uciążliwości hałasu;
- ograniczania i uspokajania ruchu samochodowego w obszarach miejskich, przede wszystkim w centrach miast,
- rozwijania niskoemisyjnego systemu transportu publicznego,
- wprowadzania rozwiązań przestrzennych poprawiających bezpieczeństwo publiczne,
- ochrony terenów zabudowanych przed skutkami oddziaływania górnictwa (w tym związanych z płytką eksploatacją) na terenach i obszarach górniczych,
- poprawy stosunków wodnych na obszarze oddziaływania terenach i obszarach górniczych,
- wykluczenia możliwości lokalizowania nowych inwestycji, obiektów gospodarowania odpadami wydobywczymi i zwałowisk odpadów wydobywczych na terenach leśnych,
- kształtowania zielono-niebieskiej infrastruktury, będącej podstawą zapewnienia usług ekosystemowych,

- preferowania lokalizacji nowych obiektów uciążliwych dla środowiska poza obszarami zwartej zabudowy mieszkaniowej,
- wspierania mechanizmów przeciwdziałających prywatyzacji przestrzeni publicznych, zwłaszcza terenów zielonych,
- minimalizowania skutków działalności przemysłowej, na środowisko i poprawy wskaźników różnorodności biologicznej.

VIII. PONADLOKALNE PROJEKTY FLAGOWE WSPIERAJĄCE ROZWÓJ OBSZARÓW MIEJSKICH

Lista ponadlokalnych projektów flagowych została wypracowana w wyniku warsztatów z przedstawicielami miast, rekomendacji Wojewódzkiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej oraz inwentaryzacji projektów procedowanych przez samorząd województwa śląskiego. Przewiduje się, że jej cykliczne aktualizacje będą przedmiotem prac Wojewódzkiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej, której powierzone zostaną funkcję Komitetu Monitorującego ds. Regionalnej Polityki Miejskiej.

NAZWA	PF1. Odpowiedzialne kształtowanie przestrzeni, w tym przestrzeni publicznych
	1. Forum Przestrzeni: a. multidyscyplinarna analiza stanu przestrzeni publicznych na obszarach miejskich w regionie, b. regionalny portal dobrych praktyk i rozwiązań technicznych związanych z przekształceniami przestrzeni publicznych, c. program szkoleń dla pracowników jednostek samorządu terytorialnego w zakresie kształtowania przestrzeni publicznych, d. fundusz małych projektów w zakresie mikroplanowania i działań partycypacyjnych oraz pilotażowych projektów lokalnych ukierunkowanych na kształtowanie przestrzeni publicznych, e. dialog terytorialny - cykl spotkań, szkoleń, seminariów realizowanych w procedurze planistycznej. 2. Konkurs na Najlepszą Przestrzeń Publiczną Województwa Śląskiego: a. na najlepszy projekt w zakresie kształtowania przestrzeni publicznych (kontynuacja), 3. Konkurs na Najlepszą pracę dyplomową z zakresu urbanistyki, gospodarki przestrzennej i zrównoważonego rozwoju:

NAZWA	PF1. Odpowiedzialne kształtowanie przestrzeni, w tym przestrzeni publicznych
	a. najlepszy praca dyplomowa w zakresie przestrzeni publicznych (kontynuacja), b. najlepsza praca dyplomowa w zakresie obiektów architektonicznych.
Zamierzony efekt	Poprawa jakości przestrzeni publicznych w miastach, dzięki intensyfikacji partycypacji społecznej i zwiększeniu puli dostępnych zasobów wiedzy.

NAZWA	PF2. Centrum Klimatu i pakiet na rzecz adaptacji miast do zmian klimatu
Zakres przedsięwzięcia	1. Organizacja współpracy w zakresie działań klimatycznych, na różnych poziomach - powołanie Centrum Klimatu (jako centrum wiedzy o klimacie, forum edukacji oraz zwiększania wiedzy i kompetencji w zakresie adaptacji do zmian klimatu oraz grupy ds. oddziaływania i adaptacji), 2. Opracowanie narzędzi i instrumentów operacyjnych i koncepcyjnych dotyczących klimatu, 3. Opracowanie standardów planowania, projektowania i realizacji przedsięwzięć w kontekście adaptacji do zmian klimatu, 4. Opracowanie metod i wzorcowych rozwiązań wykorzystania terenów przemysłowych i zdegradowanych do adaptacji do zmian klimatu, 5. Opracowanie regionalnych wytycznych urbanistycznych w zakresie adaptacji do zmian klimatu, 6. Opracowanie regionalnego planu adaptacji do zmian klimatu z komponentami dotyczącymi subregionów,

NAZWA	PF2. Centrum Klimatu i pakiet na rzecz adaptacji miast do zmian klimatu
	7. Program zintegrowanego kształcenia urbanistów, uwzględniającego zagadnienia adaptacji miast do zmian klimatu, 8. Program szkoleń dla pracowników jednostek samorządu terytorialnego w zakresie adaptacji miast do zmian klimatu, 9. Promocja rozwiązań architektonicznych i urbanistycznych sprzyjających adaptacji do zmian klimatu, 10. Inwestowanie w przedsięwzięcia z zakresu miejskiej zielonej akupunktury, w tym program renowacji podwórek i mikroskwerów w miastach, 11. Inwestowanie w przedsięwzięcia z zakresu retencji i mikroretencji w miastach, w tym z wykorzystaniem infrastruktury pogórnicy i terenów osiadania gruntu w wyniku działalności górniczej, 12. Inkubacja regionalnych projektów klimatycznych, 13. Fundusz małych projektów w zakresie mikroplanowania i działań partycypacyjnych oraz pilotażowych projektów lokalnych ukierunkowanych na adaptację do zmian klimatu, 14. Regionalny konkurs na najlepszy projekt w zakresie adaptacji do zmian klimatu, 15. Prowadzenie badań świadomości publicznej w zakresie zmian klimatu, 16. Usprawnienie regionalnego systemu ostrzegania.
Zamierzony efekt	Zwiększenie zdolności adaptacyjnej miast do zmian klimatu, dzięki koordynacji działań w ramach struktury funkcjonalno-przestrzennej, intensyfikacji partycypacji społecznej i zwiększeniu puli dostępnych zasobów wiedzy.

NAZWA	PF3. Usługi ekosystemowe na obszarach zurbanizowanych
Zakres przedsięwzięcia	1. Promocja idei tworzenia parków miejskich w obszarach zurbanizowanych, 2. Regionalne studium w zakresie obszarów pełniących funkcje przyrodnicze na terenach miejskich, 3. Inwentaryzacja terenów brownfield, z wykorzystaniem narzędzi rozwijanych w ramach projektu OPI TPP 2.0, oraz studium możliwości ich zagospodarowania, 4. Opracowanie miejskich planów zazielenienia z uwzględnieniem terenów przemysłowych i zdegradowanych, 5. Finansowanie pozwalające na tworzenie, utrzymanie oraz uatrakcyjnianie terenów zapewniających usługi ekosystemowe na obszarach zurbanizowanych, 6. Promocja idei łąk kwietnych wzdłuż dróg oraz na innych dostępnych terenach, 7. „Zielona koperta” w ramach Marszałkowskiego Budżetu Obywatelskiego.
Zamierzony efekt	Zwiększenie potencjału usług ekosystemowych na terenach silnie zurbanizowanych, dzięki lepszej koordynacji działań i zwiększeniu puli dostępnych zasobów wiedzy.

NAZWA	PF4. Ograniczanie negatywnego efektu ekologicznego dojazdów do pracy
Zakres przedsięwzięcia	1. Tworzenie i dobre skomunikowanie publicznym transportem zbiorowym zintegrowanych centrów przesiadkowych oraz parkingów Park&Ride na obszarach bezpośredniego otoczenia Metropolii Górnośląskiej i trzech Aglomeracji,

NAZWA	PF4. Ograniczanie negatywnego efektu ekologicznego dojazdów do pracy
	2. Upowszechnianie dobrych praktyk związanych z projektowaniem wielofunkcyjnych centrów przesiadkowych na obszarach zurbanizowanych, 3. Zapewnienie spójności przebiegu dróg rowerowych służących dojazdom do pracy na obszarach Metropolii Górnośląskiej, trzech Aglomeracji oraz lokalnych ośrodków rozwoju, 4. Promocja systemów mikrotranzytu na żądanie, <i>car-sharingu</i> oraz roweru miejskiego, 5. Stworzenie kolei metropolitalnej i regionalnej komunikacji autobusowej, skoordynowane z rozwojem oferty Kolei Śląskich, 6. Zmniejszanie lokalnych obciążeń tranzytem przez: a) budowę obwodnic oraz dróg tranzytowych o znaczeniu co najmniej subregionalnym, b) modernizację infrastruktury linii kolejowych o znaczeniu co najmniej subregionalnym, 7. Promocja rozwiązań związanych z wykorzystaniem pracy zdalnej.
Zamierzony efekt	Ograniczanie negatywnego efektu ekologicznego dojazdów do pracy, dzięki stworzeniu rozwiązań sprzyjających zmianie zachowań społecznych w zakresie korzystania z transportu prywatnego oraz upowszechnieniu pracy zdalnej.

NAZWA	PF5. Subregionalne pakiety działań ograniczających niską emisję
Zakres przedsięwzięcia	1. Wzmacnianie zapisów planistycznych dotyczących delimitacji obszarów regeneracji powietrza oraz określenia korytarzy przewietrzających,

NAZWA	PF5. Subregionalne pakiety działań ograniczających niską emisję
	2. Inwestycje związane z ograniczeniem niskiej emisji z zabudowy/budynków, w tym zmiana źródeł energii oraz kompleksowa termomodernizacja, 3. Promocja odnawialnych źródeł energii, energetyki prosumenckiej i ciepła systemowego, 4. Rozwój potencjału ciepła systemowego, w tym rozbudowa sieci i zwiększenie mocy wytwórczych (zgodnie z zapisami Wojewódzkiego Programu Gospodarki Odpadami Województwa Śląskiego) przez: przetwarzania odpadów celem ich wykorzystania lub unieszkodliwienia, utylizacji, tworzenie ponadlokalnych systemów kogeneracji oraz zgazowania osadów ściekowych, 5. Poprawa oferty i taboru niskoemisyjnego publicznego transportu zbiorowego.
Zamierzony efekt	Ograniczenie niskiej emisji i jej negatywnych konsekwencji zdrowotnych, dzięki inwestycjom w gospodarkę energetyczną budynków oraz publiczny transport zbiorowy.
NAZWA	PF6. Przyciąganie młodych mieszkańców regionu
Zakres przedsięwzięcia	Projekty zintegrowane GZM oraz trzech obszarów aglomeracyjnych obejmujące: 1. Usieciowienie i rozwój oferty szkolnictwa ponadpodstawowego i wyższego przygotowującego do podjęcia pracy, we współpracy z pracodawcami, 2. Programy stypendialne i stażowe, 3. Rozwój nowoczesnych form doradztwa zawodowego i wsparcia adaptacyjności na rynku pracy,

NAZWA	PF5. Subregionalne pakiety działań ograniczających niską emisję
	4. Integrację funkcjonalną cudzoziemców umożliwiającą biegle funkcjonowanie na rynku pracy oraz w systemie instytucjonalnym i ekonomicznym, 5. Nowoczesne formy realizacji lokalnej polityki mieszkaniowej, 6. Animowanie organizacji wydarzeń kulturalnych oraz sportowych i wspieranie rozwoju oferty usług związanych ze spędzaniem czasu wolnego, 7. Promocję gospodarczą, zarówno inwestycyjną jak i wskazującą na perspektywy pracy i życia w ośrodkach miejskich regionu.
Zamierzony efekt	Ograniczanie negatywnego trendu demograficznego na obszarach zurbanizowanych, dzięki zintegrowanemu podejściu do stwarzania warunków pracy i zamieszkania dla ludzi młodych.

NAZWA	PF7. Otwarte dane jako narzędzie komunikacji społecznej o rozwoju miast
Zakres przedsięwzięcia	1. Identyfikacja zbiorów otwartych danych dotyczących procesów i zjawisk społecznych, gospodarczych i środowiskowych dotyczących miast województwa śląskiego, 2. Promocja korzystania z otwartych danych w celach profesjonalnych i nieprofesjonalnych, 3. Promocja systemowego podejścia do gromadzenia i udostępniania otwartych danych przez miasta wraz z tworzeniem mechanizmów automatyzujących podstawowe zadania analityczne w perspektywie regionalnej.
Zamierzony efekt	Zwiększenie wiarygodności informacji o dynamice procesów rozwojowych, dzięki przyjaznej formie dostępu do danych źródłowych.

IX. SYSTEM WDRAŻANIA

RPM stanowi odpowiedź na istotną rolę miast w przestrzeni województwa śląskiego. Jest jednym z filarów odpowiedzialności samorządowych władz regionalnych za rozwój województwa. Jej zapisy uszczegółwiają ustalenia Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”.

RPM jest dokumentem o charakterze sektorowym, stanowiącym element systemu wdrażania strategii regionalnej. W konsekwencji, w ramach tego systemu, samorząd województwa zapewni koordynację zarówno w relacji pionowej: Strategia „Śląskie 2030” vs. RPM jak i poziomej: RPM vs. inne dokumenty dziedzinowe. Zgodnie z założeniami zawartymi w Strategii „Śląskie 2030”, szczegółowe ustalenia w tym zakresie określone zostaną w Planie jej wdrażania.

Zakłada się, że efektywność wdrożenia strategii regionalnej zależy w dużej mierze od sprawności samorządu województwa oraz zaangażowania jednostek samorządu lokalnego. Należy jednak podkreślić, iż wdrożenie RPM nie opiera się jedynie na kompetencjach formalno-prawnych samorządu regionalnego, ale zależy również od wypracowanych mechanizmów współpracy z samorządami miast, partnerami społeczno-gospodarczymi, a także z administracją rządową.

Głównym podmiotem wdrażającym RPM jest samorząd województwa oraz jednostki samorządu terytorialnego. Do kluczowych partnerów należą:

- samorzady miast,
- GZM oraz inne podmioty reprezentujące wspólne interesy samorządów lokalnych (Aglomeracja Beskidzka, Związek Gmin i Powiatów Subregionu Centralnego, Związek Gmin i Powiatów Subregionu Zachodniego),
- instytucje kultury i organizatorów dużych wydarzeń,
- środowiska gospodarcze oraz samorzady zawodowe,
- instytucje sektora edukacji i nauki,
- organizacje pozarządowe,
- administracja rządowa, w szczególności Wojewoda Śląski.

Rola samorządu województwa koncentrować się będzie na działaniach koordynacyjnych, w tym na:

- animowaniu współpracy subregionalnej i ponadlokalnej,

- organizowaniu i współorganizowaniu prac planistycznych (w tym wzmacnianiu zapisów planistycznych w ramach aktualizacji Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego) i edukacyjnych,
- kierowaniu środkami przeznaczonych na realizację projektów współfinansowanych przez Unię Europejską w oparciu o wskazane zasady kształtowania przestrzeni,
- animowaniu realizacji projektów flagowych i koordynowaniu ich w zakresie przynależnym samorządowi województwa,
- zabieganiu o uruchomienie dodatkowych środków zewnętrznych, w tym w szczególności krajowych na realizację kluczowych dla regionu projektów i zadań,
- zarządzaniu podmiotami, których samorząd województwa jest właścicielem lub dla których pełni rolę założycielską, w sposób sprzyjający realizacji postulatów zawartych w RPM,
- wspieraniu działań ukierunkowanych na rozwój obszarów miejskich w regionie, w tym dzięki wykorzystaniu nowych instrumentów KSRR i planowanych na przyszłość instrumentów KPM.

RPM stanowi zachętę dla partnerów w zakresie przygotowywania projektów objętych kluczowymi kierunkami wsparcia z poziomu samorządu województwa oraz współkreowania ponadlokalnych projektów flagowych.

Inwestycje wynikające z RPM lub wpisujące się w założenia RPM możliwe do sfinansowania środkami pochodzącymi z budżetu UE będą mogły być wspierane z odpowiednich programów zgodnie z zasadami wsparcia oraz kryteriami wyboru projektów zatwierdzonymi przez Komitet Monitorujący.

Szczególną rolę doradczą w procesie opracowania i wdrażania RPM pełni Wojewódzka Komisja Urbanistyczno-Architektoniczna, która na etapie wdrożeniowym przyjmie rolę ewaluacyjną względem RPM oraz funkcję Komitetu Monitorującego RPM.

RPM będzie wdrażana zgodnie z określonymi w Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030” zasadami:

- partnerstwa i współpracy,
- subsydiarności,

- zintegrowanego podejścia terytorialnego,
- koncentracji terytorialnej i tematycznej,
- intensywności wsparcia,
- spójności,
- podejmowania decyzji w oparciu o dowody,
- elastyczności,
- warunkowości,
- zrównoważonego rozwoju,
- zrównoważonego inwestowania,
- przezorności (ostrożności),
- prewencji (zapobiegania),
- korzystnego bilansu transformacji.

Przyjęte w warstwie ustaleń zasady RPM będą służyły samorządowi województwa jako podstawa formułowania opinii dotyczących zagadnień polityki przestrzennej. Będą także stanowiły wytyczną do aktualizacji Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+.

X. RAMY FINANSOWE

RPM nie posiada wyodrębnionego budżetu operacyjnego. Działania wynikające z jej treści mogą być zatem finansowane m.in. ze:

- środków własnych jednostek samorządu terytorialnego województwa śląskiego, w tym samorządu województwa,
- środków pochodzących z budżetu państwa,
- środków pochodzących z Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska,
- środków pochodzących z budżetu Unii Europejskiej (m.in. EFRR, EFS+, Fundusz Spójności, Mechanizm Sprawiedliwej Transformacji - w tym FST),
- inne środki pochodzące ze źródeł zagranicznych (m.in. Norweski Mechanizm Finansowy, Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego),
- fundusze pochodzące z międzynarodowych instytucji takich, jak np. Europejski Bank Inwestycyjny, Bank Światowy,
- fundusze innych uczestników procesu wdrażania RPM.

XI. SYSTEM MONITORINGU

Monitorowanie RPM stanowi element systemu monitoringu i ewaluacji Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”. Zgodnie z postanowieniami tego dokumentu „analiza wskaźnikowa wraz z ogólnym opisem sytuacji społeczno-gospodarczej regionu oceną realizacji regionalnych dokumentów branżowych będzie stanowiła podstawę opracowania raportów monitoringowych (nie rzadziej niż co dwa lata) zatwierdzanych przez Zarząd Województwa. ”Monitoring będzie z kolei „realizowany w oparciu o ogólnodostępne dane statystyczne, które mogą zostać uzupełnione badaniami własnymi. Analizy będą prowadzone dla poziomu regionu, w uzasadnionych przypadkach na niższym poziomie statystycznym (w zależności od dostępności danych)”.

Odpowiedzialność za przeprowadzanie oceny skuteczności wdrażania Regionalnej Polityki Miejskiej Województwa Śląskiego spoczywa na Zarządzie Województwa Śląskiego. Zadania związane z monitorowaniem RPM koordynowane będą przez departament właściwy ds. planowania przestrzennego oraz Komitet Monitorujący RPM, którego zadaniem będzie opracowywanie raportów monitoringowych co najmniej raz w roku, zgodnie z harmonogramem prac nad rocznymi Raportami o stanie województwa. Funkcję komitetu ewaluacyjnego / sterującego będzie pełniła Wojewódzka Komisja Urbanistyczno-Architektoniczna.

Informacje będą przekazywane do jednostki pełniącej funkcję Regionalnego Obserwatorium Terytorialnego. Monitoring RPM będzie stanowił również zasilenie informacyjne dla prac roboczego Zespołu ds. wdrażania i Monitoringu Strategii, w skład którego wchodzi przedstawiciele departamentów i jednostek Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego.

Poza zdefiniowanymi w Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030” pakietami wskaźników generalnych realizacji strategii regionalnej oraz wskaźników realizacji jej celów (które odzwierciedlają znaczną część procesów objętych RPM), przewiduje się:

- jakościowe monitorowanie projektów flagowych RPM wraz z aktualizacją ich listy,
- identyfikację projektów realizowanych na obszarach miejskich, w odniesieniu do ustalonych celów RPM i jakościową ocenę ich rezultatów,

- monitorowanie wskaźników generalnych dla celów RPM wg poniższego zestawienia.

Tabela 9 Wskaźniki monitoringowe RPM

Cel	Wskaźnik	Wartość początkowa [2019 r.]	Pożądana tendencja
Cel 1. Miasta odporne, zrównoważone, zdolne do adaptacji do zmieniających się warunków klimatycznych	Udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni gmin miejskich i miejsko-wiejskich ogółem [GUS]	62%	Wzrost
	Liczba przewozów pasażerskich w przeliczeniu na 1 mieszkańca [GUS]	82,96	Wzrost
	Udział ścieków oczyszczonych w ściekach wymagających oczyszczenia [GUS]	75,3 m ³	Wzrost
	Średnioroczne stężenie pyłu zawieszonego PM10 w Aglomeracji górnośląskiej [GIOŚ]	29-41 ug/m3	Spadek
	Średnioroczne stężenie pyłu zawieszonego PM10 w Aglomeracji rybnicko-jastrzębskiej [GIOŚ]	36-44 ug/m3	Spadek

Cel	Wskaźnik	Wartość początkowa [2019 r.]	Pożądana tendencja
	Średnioroczne stężenie pyłu zawieszonego PM10 w Bielsku-Białej [GIOŚ]	28 ug/m3	Spadek
	Średnioroczne stężenie pyłu zawieszonego PM10 w Częstochowie [GIOŚ]	26-34 ug/m3	Spadek
	Średnioroczne stężenie pyłu zawieszonego PM2,5 w Aglomeracji górnośląskiej [GIOŚ]	25 ug/m3	Spadek
	Średnioroczne stężenie pyłu zawieszonego PM2,5 w Aglomeracji rybnicko-jastrzębskiej [GIOŚ]	28-26 ug/m3	Spadek
	Średnioroczne stężenie pyłu zawieszonego PM2,5 w Bielsku-Białej [GIOŚ]	22-28 ug/m3	Spadek
	Średnioroczne stężenie pyłu zawieszonego PM2,5 w Częstochowie [GIOŚ]	20 ug/m3	Spadek
	Udział terenów zieleni ogólnodostępnej i osiedlowej w miastach	2,1%	Wzrost

Cel	Wskaźnik	Wartość początkowa [2019 r.]	Pożądana tendencja
	(do powierzchni miejskiej ogółem) [GUS]		
	Odsetek odpadów komunalnych zebranych selektywnie z gospodarstw domowych w odpadach komunalnych zebranych z gospodarstw domowych ogółem [GUS]	41,3%	Wzrost
	Długość bus-pasów w miastach [GUS]	10,6 km	Wzrost
	Długość dróg rowerowych w miastach [GUS]	847,9 km	Wzrost
	Liczba parkingów w systemie Parkuj i Jedź (Park&Ride) [GUS]	19	Wzrost
Cel 2. Miasta oferujące mieszkańcom wysokie standardy życia	Odsetek dzieci w wieku 3 - 5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym w gminach miejskich i wiejsko-miejskich [GUS]	90,1%	Wzrost
	Liczba lekarzy na 10 tys. ludności [GUS]	24 os.	Wzrost

Cel	Wskaźnik	Wartość początkowa [2019 r.]	Pożądana tendencja
	Liczba widzów i słuchaczy w teatrach i instytucjach muzycznych [GUS]	1869,8 tys. os.	Wzrost*
	Noclegi udzielone w bazie noclegowej turystyki [GUS]	6 520 299	Wzrost*
	Nakłady na działalność badawczą i rozwojową [GUS]	2461,3 mln zł	Wzrost
	Udział nowo zarejestrowanych podmiotów sektora kreatywnego w liczbie nowo zarejestrowanych podmiotów ogółem [GUS]	7,21%	Wzrost
	Odsetek jednostek administracji publicznej, które posiadały politykę lub strategię Open Data [GUS]	13,4%	Wzrost
	Odsetek osób korzystających z Internetu w kontaktach z administracją publiczną (wśród osób korzystających)	50,3%	Wzrost

Cel	Wskaźnik	Wartość początkowa [2019 r.]	Pożądana tendencja
	z Internetu w ciągu ostatnich 3-mcy) [GUS]		
	Odsetek osób posiadających niskie kompetencje cyfrowe (wśród osób korzystających z Internetu w ciągu ostatnich 3-mcy) [GUS]	35,3%	Spadek
Cel 3. Miasta stabilne demograficznie, gospodarczo i spójne przestrzennie	Liczba osób w wieku 65 lat i więcej przypadająca na 100 osób w wieku 0-14 lat; w miastach [GUS]	140 os.	Spadek
	Saldo migracji w gminach miejskich i wiejsko-miejskich [GUS]	-7385	Wzrost
	Udział ludności miejskiej w ogólnej liczbie ludności [GUS]	76,6%	Utrzymanie
	Stopa bezrobocia rejestrowanego [GUS]	3,6%	Utrzymanie
	Średni udział przedsiębiorstw innowacyjnych w ogólnej liczbie przedsiębiorstw [GUS]	13,8%	Wzrost
	Dochody własne budżetów miast na prawach powiatu na 1 mieszkańca [GUS]	3510,89 zł	Wzrost

Cel	Wskaźnik	Wartość początkowa [2019 r.]	Pożądana tendencja
	Średnia trzyletnia liczby mieszkań oddanych do użytkowania na 1000 ludności [GUS]	2,9 szt.	Wzrost

* Z zastrzeżeniem dopuszczalnych okresowych spadków w wyniku przeciwdziałania pandemii koronawirusa.

Źródło: Opracowanie własne.

Wskazane elementy monitoringu RPM będą stanowiły materiał wejściowy do sporządzenia Raportów monitoringowych z realizacji Strategii „Śląskie 2030” oraz Raportów o stanie województwa, których obowiązek opracowania nakłada ustawa o samorządzie województwa.

Ocena wyników wdrażania RPM będzie wykorzystywana w procesie decyzyjnym związanym z kontynuacją oraz ewentualną modyfikacją niniejszego dokumentu.

XII. ZAŁĄCZNIKI

1. LISTA UCZESTNIKÓW PRAC

Marszałek Województwa Śląskiego:

Jakub Chełstowski - Marszałek Województwa Śląskiego

Zarząd Województwa Śląskiego:

- Jakub Chełstowski - Marszałek Województwa Śląskiego
- Dariusz Starzycki – Wicemarszałek Województwa Śląskiego
- Wojciech Kałuża - Wicemarszałek Województwa Śląskiego
- Izabela Domogała - Członek Zarządu
- Beata Białowąs - Członek Zarządu

Konsultant ds. Regionalnej Polityki Miejskiej Województwa Śląskiego

dr Marcin Baron, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

Wojewódzka Komisja Urbanistyczno-Architektoniczna Województwa Śląskiego:

prof. dr hab. inż. arch. Krzysztof Gasidło - Wydział Architektury, Politechnika Śląska - Przewodniczący WKUA;

Katarzyna Łabarzewska - Departament Planowania Przestrzennego, Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego - I Zastępca Przewodniczącego WKUA (do 2020 r.);

Andrzej Figas - Departament Geodezji, Gospodarki Nieruchomościami i Planowania Przestrzennego, Geodeta Województwa, Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego – I Zastępca Przewodniczącego WKUA (od 2020 r.);

Anna Poloczek - WPKiW S.A. - II Zastępca Przewodniczącego WKUA;

dr hab. inż. arch. Maciej Borsa, prof. nzw WST - Wydział Architektury Budownictwa i Sztuk Stosowanych, Wyższa Szkoła Techniczna, Członek WKUA;

Tomasz Cioch - Pełnomocnik Prezydenta Miasta Rybnik ds. Inwestycji i Gospodarki Przestrzennej, przedstawiciel Subregionu Zachodniego, Członek WKUA;

Krzysztof Gorgoń - Członek WKUA;

Teobald Jałyński - Wydział Urbanistyki i Architektury, Urząd Miasta Jaworzna, przedstawiciel Subregionu Centralnego, Członek WKUA;

dr hab. inż. arch. Krzysztof Kafka - Wydział Architektury, Politechnika Śląska, Członek WKUA;

prof. dr hab. inż. arch. Zbigniew J. Kamiński - Wydział Architektury, Politechnika Śląska, Członek WKUA;

Robert Konieczny - Członek WKUA;

Kinga Kwaśny - Członek WKUA;

dr inż. arch. Stanisław Lessaer - Członek WKUA;

Mikołaj Machulik - Prezes Zarządu Stowarzyszenia Architektów Polskich Oddział Katowice, Członek WKUA;

Magdalena Marek - Biuro Rozwoju Miasta Bielska-Białej, przedstawiciel Subregionu Południowego, Członek WKUA;

dr hab. Urszula Myga-Piątek, prof. UŚ - Wydział Nauk o Ziemi, Uniwersytet Śląski, Przewodnicząca Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Członek WKUA;

dr hab. Tomasz Nawrocki, prof. UŚ - Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Śląski, Członek WKUA;

dr hab. inż. arch. Katarzyna Ujma-Wąsowicz, prof. PŚ - Prezes Zarządu Śląskiego Oddziału Towarzystwa Urbanistów Polskich, Członek WKUA;

Małgorzata Pilinkiewicz - Prezes Krajowej Rady Izby Architektów RP, członek Głównej Komisji Urbanistyczno - Architektonicznej, Członek WKUA;

dr inż. arch. Joanna Sokołowska-Moskwiak - Instytut Architektury, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Raciborzu, Członek WKUA;

dr inż. arch. Agnieszka Szczepańska-Góra - Departament Strategii i Polityki Przestrzennej, Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia, Członek WKUA;

Piotr Średniawa - Przewodniczący Rady Śląskiej Okręgowej Izby Architektów RP, Członek WKUA;

Jadwiga Świerczyńska - Miejska Pracownia Urbanistyczno-Architektoniczna w Częstochowie, przedstawiciel Subregionu Północnego, Członek WKUA;

dr Krzysztof Wrana - Wydział Ekonomii, Katedra Badań Strategicznych i Regionalnych, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Członek WKUA.

2. BIBLIOGRAFIA

- A. Polko: Wybrane trendy zagospodarowywania przestrzeni europejskich miast. W: Gospodarowanie przestrzennymi zasobami miasta w świecie ponowoczesnym (red. M. Czornik), Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, 2012
- Agenda miejska dla UE. Panorama, nr 58, Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Polityki Regionalnej i Miejskiej, jesień 2016
- Ahrend R., Schumann A., Does regional growth depend on proximity to urban centres OECD Regional Development Working Papers, 2014/07, OECD Publishing, Paris 2014
- Badanie ankietowe w ramach prac nad RPM, 2019
- Baron M., Kuźnik F.: Economic Basis for Functioning of a Smart City, Studia Regionalia, Volume 51, 2017
- Baron M., Pyka R., Kuźnik F., Zygmunt A., Trembaczowski Ł., Kamiński Z., Sitek S.: Rekomendacje do Regionalnej Polityki Miejskiej Województwa Śląskiego, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach i Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katowice 2018
- Baron M., Bartoszek A., Blazy R., Gasidło K., Janiszek M., Klasik A., Markowski T., Mazur-Belzyt K., Palmen L., Pancewicz A., Pięta-Kanurska M., Runge J., Twardoch A., Wrana K.: Budowanie atrakcyjności przestrzeni miejskich, Studia - cykl monografii tom 2/194, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, Warszawa 2019
- European Commission, UN HABITAT, The State of European Cities 2016. Cities leading the way to a better future, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016
- Eurostat Regional Yearbook 2019, Luksemburg 2019
- Gibas P. (2015): Dzielenie przestrzeni miejskiej - parametry struktury obszarów zagospodarowanych, [w:] Studia Ekonomiczne. Zeszyty naukowe. Uniwersytet Ekonomiczny, Katowice

- Informacje sygnałne o gospodarce regionalnej - maj 2020, opracowanie zespołu eksperckiego Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach dla Śląskiego Forum Ekspertów
- Informacja sygnałna: Rynek nieruchomości mieszkaniowych w Katowicach oraz w niektórych miastach Aglomeracji śląskiej - IV kwartał 2019 r. NBP Oddział Okręgowy w Katowicach, Katowice, 2020
- Klaassen L.H., Paelinck J.H.P., 1979: The future of large towns, Environment and Planning nr 11(10)
- Koman 2017, za Lorens 2005
- Krystek-Kucewicz B., Model planowania urbanistycznego w warunkach spadku populacji: przypadek Bytomia, Instytut Miast i Regionów, Katowice 2020
- Krajowa polityka miejska 2023, (Monitor Polski 2015, poz. 1235)
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030, Monitor Polski 2019 poz. 1060
- Krzysztofik R., Miasta województwa śląskiego [w:] R. Kaczmarek (red. nauk.), Encyklopedia województwa śląskiego, t. 1, Instytut Badań Regionalnych Biblioteki Śląskiej, Katowice 2014
- Litwińska E., Zjawisko urban sprawl - jeden z wymiarów współczesnych procesów urbanizacji, [w:] Współczesne kierunki i wymiary procesów urbanizacji, (red.) Słodczyk J., Śmigielka M., Opole 2008
- M. Baron, F. Kuźnik: Economic Basis for Functioning of a Smart City, Studia Regionalia, Volume 51, 2017
- Polityka gospodarki niskoemisyjnej dla województwa śląskiego. Regionalna polityka energetyczna do roku 2030 wraz z podsumowaniem i uzasadnieniem, przyjęta Uchwałą Zarządu Województwa Śląskiego Nr 2873/194/VI/2020 z dnia 9.12.2020 r.
- Polko R.: Wybrane trendy zagospodarowywania przestrzeni europejskich miast. W: Gospodarowanie przestrzennymi zasobami miasta w świecie ponowoczesnym (red. Czornik M.), Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, 2012
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+, Katowice 2016

- Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa śląskiego 2020, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2020
- Polityka Energetyczna Polski do 2040 r. Projekt w. 2.1 - 08.11.2019, Ministerstwo Energii, Warszawa 2019
- Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa śląskiego 2020, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2020
- Rocznik statystyczny pracy 2019, GUS
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności, Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji i Europejskiego Funduszu Morskiego, Rybackiego i Akwakultury, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu, Migracji i Integracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu Wsparcia Finansowego na rzecz Zarządzania Granicami i Polityki Wizowej
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1058 z dnia 24 czerwca 2021 r. w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Funduszu Spójności
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1056 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1301/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i przepisów szczególnych dotyczących celu „Inwestycje na rzecz wzrostu i zatrudnienia” oraz w sprawie uchylenia rozporządzenia (WE) nr 1080/2006
- Stan środowiska w województwie śląskim. Raport 2020, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Departament Monitoringu Środowiska, Regionalny Wydział Monitoringu Środowiska w Katowicach, Katowice 2020
- Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”, przyjęta Uchwałą Sejmiku Województwa Śląskiego nr VI/24/1/2020 z dnia 19 października 2020
- Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju, Monitor Polski 2017 poz. 260

- System zarządzania rozwojem Polski, Uchwała nr 162/2018 Rady Ministrów z dnia 29 października 2018
- The Metropolitan Century: Understanding Urbanisation and its Consequences, OECD Publishing, Paris 2015
- Uchwała Sejmiku Województwa Śląskiego nr VI/12/8/2019 z dnia 2019/08/26
- Uchwała Sejmiku Województwa Śląskiego nr VI/21/12/2020 z dnia 2020/06/29
- Wyzwania zrównoważonego użytkowania terenu na przykładzie województwa śląskiego - scenariusze 2050, pod red. L. Trząskiego, GIG, Katowice 2012
- Założenia aktualizacji Krajowej Polityki Miejskiej 2023, projekt, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej
- Zuzañska-Żyśko E., Pytel S., Koman W., 2016: Suburbanization in postindustrial area. Case study of the Silesia Metropolitan Region, [w:] GeoMed 2016. 4th International Geography Symposium. Book of proceedings, eds. R. Efe, I. Cürebal, L. Lévai, Kemer, Antalya (Turcja).

3. ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- <https://rcas.slaskie.pl/content/analiza-potencjalu-rozwojowego-funkcji-metropolitalnych-obszarow-aglomeracji-miejskich-wojewodztwa-slaskiego-bedacych-osrodkami-wzrostu-gospodarczego-wojewodztwa-slaskiego-w-kontekscie-procesow-zachodzacych-na-regionalnym-rynku-pracy---kultura-i-przemysly>.
- <https://rcas.slaskie.pl/content/zeszyt-analizy-rcas-112020>
- www.kongresruchowmiejskich.pl
- www.kongresruchowmiejskich.pl/tezy-miejskie-spis/tezy-miejskie
- <https://ec.europa.eu>
- www.obserwatorium.miasta.pl
- <https://www.miasto2077.pl/pietnastominutowe-miasto/>
- <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl>
- <https://www.slaskie.pl/content/gospodarka-niskoemisyjna>

- <https://www.slaskie.pl/content/strategia-rozwoju-województwa-slaskiego-slaskie-2030>
- <https://wysokienapiecie.pl>
- <https://npp.slaskie.pl/>
- www.un.org.pl

4. SPIS MAP

Mapa 1 Rozmieszczenie i geneza miast województwa śląskiego	12
Mapa 2 Subregiony województwa śląskiego	13
Mapa 3 Miejskie obszary funkcjonalne	17
Mapa 4 Rozmieszczenie ludności w gminach miejskich i miejsko-wiejskich województwa śląskiego – gęstość zaludnienia obszarów gmin miejskich i miejsko-wiejskich [os./km ²].....	22
Mapa 5 Zmiana liczby ludności w gminach miejskich i miejsko-wiejskich województwa śląskiego w latach 2010 - 2020 r.	26
Mapa 6 Udział osób w wieku poprodukcyjnym w populacji gmin w województwie śląskim w 2020 r. [%].....	28
Mapa 7 Struktura użytkowania gruntów w miastach i obszarach miejskich w gminach miejsko-wiejskich województwa śląskiego.....	34
Mapa 8 Powierzchnia terenów zielonych w gminach miejskich i miejsko-wiejskich - tereny zieleni miejskiej i lasów.....	42
Mapa 9 Rozmieszczenie obszarów chronionych w województwie śląskim	47
Mapa 10 Dochody ogółem (2011-2020, ceny bieżące) w złotych na 1 mieszkańca budżetów miast na prawach powiatu.....	63
Mapa 11 Wydatki z budżetu ogółem (2011-2020, ceny bieżące) w złotych na 1 mieszkańca w miastach na prawach powiatu	64
Mapa 12 Dochody ogółem (2011-2020, ceny bieżące) w złotych na 1 mieszkańca budżetów gmin miejskich nie będącymi miastami na prawach powiatu.....	65
Mapa 13 Wydatki z budżetu ogółem (2011-2020, ceny bieżące) w złotych na 1 mieszkańca w gminach miejskich nie będącymi miastami na prawach powiatu.....	66

Mapa 14 Dochody ogółem (2011-2020, ceny bieżące) w złotych na 1 mieszkańca w budżetów gmin miejsko-wiejskich	67
Mapa 15 Wydatki z budżetu ogółem (2011-2020, ceny bieżące) w złotych na 1 mieszkańca w gminach miejsko-wiejskich	68
Mapa 16 Zmiana struktury mieszkańców miast Województwa Śląskiego w wieku przedprodukcyjnym w latach 2002 – 2010 [%]	109
Mapa 17 Zmiana struktury mieszkańców miast Województwa Śląskiego w wieku przedprodukcyjnym w latach 2010 – 2020 [%]	108
Mapa 18 Zmiana struktury mieszkańców miast Województwa Śląskiego w wieku produkcyjnym w latach 2002-2010 [%]	110
Mapa 19 Zmiana struktury mieszkańców miast Województwa Śląskiego w wieku produkcyjnym w latach 2010 – 2020 [%]	111
Mapa 20 Zmiana struktury mieszkańców miast Województwa Śląskiego w wieku poprodukcyjnym w latach 2002 – 2010 [%]	112
Mapa 21 Zmiana struktury mieszkańców miast Województwa Śląskiego w wieku poprodukcyjnym w latach 2010 – 2020 [%]	113
Mapa 23 Zmiana liczby mieszkańców miast Województwa Śląskiego w latach 2010-2020 [%]	117
Mapa 22 Zmiana liczby mieszkańców miast Województwa Śląskiego w latach 2002 – 2010 [%]	116
Mapa 24 Procentowy przyrost budynków mieszkalnych w województwie śląskim w latach 2010-2020	123
5. SPIS TABEL	
Tabela 1 OSI konkurencyjne - obszary cenne przyrodniczo	54
Tabela 2 OSI konkurencyjne - ośrodki wzrostu	56
Tabela 3 Osi problemowe - gminy tracące funkcje społeczno-gospodarcze	57
Tabela 4 OSI problemowe - gminy z problemami środowiskowymi w zakresie jakości powietrza	58
Tabela 5 OSI problemowe - gminy w transformacji górniczej	58
Tabela 6 Synteza cech charakterystycznych wybranych koncepcji rozwoju miast ...	71

Tabela 7 Zestawienie kluczowych czynników SWOT	139
Tabela 8 Struktura celów operacyjnych RPM i powiązane z nimi kierunki działań .	153
Tabela 9 Wskaźniki monitoringowe RPM	183
6. SPIS WYKRESÓW	
Wykres 1 Liczba ludności w województwach w 2020 r.....	20
Wykres 2 Prognozowana zmiana liczby ludności w województwach w latach 2020-2050 [%]	23
Wykres 3 Prognozowane zmiany ludności województwa śląskiego wg funkcjonalnych grup wiekowych (% udział) do roku 2050	24
Wykres 4 Użytkowanie gruntów na terenach gmin miejskich i obszarach miejskich w gminach miejsko-wiejskich województwa śląskiego - dane na rok 2020	33
Wykres 5 Przeciętne miesięczne wynagrodzenie w województwach	60
Wykres 6 Wartość skumulowana nakładów inwestycyjnych w powiatach województwa śląskiego 2009-2018	60
Wykres 7 Liczba obowiązujących MPZP w województwach w 2019 r.....	74
Wykres 8 Wskaźnik pokrycia województwa MPZP na podstawie ustawy z 27 marca 2003 roku w 2019 r. [%].....	75
Wykres 9 Zmiana struktury wieku mieszkańców miast Województwa Śląskiego ...	114
Wykres 10 Średnia liczba mieszkańców miast Województwa Śląskiego.....	118
Wykres 11 Akceptacja dla preferencji wobec realizacji wybranych typów projektów w układzie konsorcjów jednostek samorządu terytorialnego	127
7. SPIS RYSUNKÓW	
Rysunek 1 Stacja Biblioteka w Rudzie Śląskiej – Chebziu. Jeden z projektów nagrodzonych w konkursie NPP, edycja 2019.....	31
Rysunek 2 Jaworznicke Planty z wodnym placem zabaw	35
Rysunek 3 Park Śląski.....	39
Rysunek 4 Park Śląski.....	43
Rysunek 5 Obszary szczególnego zainteresowania w strategicznej orientacji miast	Błąd! Nie zdefiniowano zakładki.

Rysunek 6 Miasta i strefy dojazdu do pracy	87
Rysunek 7 Ludność zagrożona biedą lub wykluczeniem społecznym, 2017	89
Rysunek 8 Główne zagrożenia klimatyczne 16 miast województwa śląskiego, uczestniczących w projekcie MPA 44	103

STOSOWANE SKRÓTY:

BDL: Bank Danych Lokalnych

BOA: Bezpośrednie Otoczenia Aglomeracji

BOF: Bezpośredni Obszar Funkcjonalny

BOMG: Bezpośrednie otoczenie Metropolii Górnośląskiej

EFRR: Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

EFS: Europejski Fundusz Społeczny

FST: Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji

GIOŚ: Główny Inspektorat Ochrony Środowiska

GUS: Główny Urząd Statystyczny

GZM: Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia

IAS: Indeks Aktywności Społecznej

INS: Indeks Niedostosowania Społecznego

IRMiR: Instytut Rozwoju Miast i Regionów

KPM: Krajowa Polityka Miejska

KRPMWSL: Koncepcja Regionalnej Polityki Miejskiej Województwa Śląskiego

KSSR: Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030

MPA: Miejski Plan Adaptacji

MPZP: Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego

MŚP: małe i średnie przedsiębiorstwa

NUTS: Klasyfikacja Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych

(fr. Nomenclature des unités territoriales statistiques, ang. Nomenclature of Territorial Units for Statistics)

NGO: Organizacje pozarządowe (ang. non governmental organisation)

ONZ: Organizacja Narodów Zjednoczonych

OSI: Obszary Strategicznej Interwencji

PKB: Produkt Krajowy Brutto

PRS: Program Rozwoju Subregionów

RCAS: Regionalne Centrum Analiz i Planowania Strategicznego

RIT: Regionalne Inwestycje Terytorialne

RPM: Regionalna Polityka Miejska Województwa Śląskiego

SOR: Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju

SPZOZ – Samodzielny publiczny zakład opieki zdrowotnej

UE: Unia Europejska

WKUA: Wojewódzka Komisja Urbanistyczno-Architektoniczna

WRT: Wskaźnik Rozwoju Terytorialnego

ZIT: Zintegrowane Inwestycje Terytorialne